

**İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AUGUSTİNUS'UN TESLİS ANLAYIŞI

ŞEYMA LEVENT

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. ÖMER FARUK HARMAN

İSTANBUL, 2020

**İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AUGUSTİNUS'UN TESLİS ANLAYIŞI

ŞEYMA LEVENT

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. ÖMER FARUK HARMAN

İSTANBUL, 2020

TEZ ONAY SAYFASI

Bu tez tarafımızca okunmuş olup kapsam ve nitelik açısından, Din Bilimleri alanında Yüksek Lisans Derecesini alabilmek için yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri

Unvan – Ad Soyad	Kanaati	İmza
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

Bu tezin İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından konulan tüm standartlara uygun şekilde yazıldığı teyit edilmiştir.

Teslim Tarihi

Mühür/İmza

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Bu çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, söz konusu kurallar ve ilkelerin zorunlu kıldığı çerçevede, çalışmada özgün olmayan tüm bilgi ve belgelere, alıntılama standartlarına uygun olarak referans verilmiş olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: *Şeyma Levent*

İmza: *[Signature]*

ÖZ

AUGUSTİNUS'UN TESLİS ANLAYIŞI

Yazar: Levent, Şeyma

Din Bilimleri Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ömer Faruk Harman

Eylül 2020, 67 sayfa

Hıristiyanlık'ın ihtilafı olan fakat aynı zamanda da temelini oluşturan Baba, Oğul ve Kutsal Ruhun tanrısallığını ifade eden teslis öğretisi üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda şekillenmeye başlamış bir öğretilerdir. Teslis fikri her ne kadar doğrudan Hıristiyanlıkla ilişkilendirilse de Hıristiyanlık öncesi toplumlarda da üçlü tanrılar; tek bedende üç kafa taşıyan tanrılar veya tek bir kafada üç yüz taşıyan tanrılar olarak açığa çıkmıştır. Kutsal Kitap'ta da izi sürülen teslis ancak çıkarımsal bir yolla elde edilmiştir çünkü ne Eski Ahitte ne de yeni Ahitte kelime ya da doktrin olarak mevcut değildir. Hıristiyanlığın temel taşı olan teslisin tarihsel gelişim süreci beraberinde konsiller tarihinin oluşumunu da getirmiştir. Bu çalışmada üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda şekillenmeye başlamış teslis doktrinini anlamak için, günümüz Batı Hıristiyanlığının ilk evresini oluşturmuş olan Aziz Augustinus'un teslisi anlamada izlediği yolu ve kullandığı yöntemi araştırdım. Dördüncü yüzyıl Kapadokya babaları olarak bilinen Kayseriye piskoposu Basil, Nazianus'lu Gregory ve Nyssalı Gregor'un geliştirdikleri "öz" (Gr. ousia) ve "şahsî varlık" (Gr. hypostasis) gibi bazı teolojik ve ontolojik kavramlar teslis anlayışı üzerinde etkili olmuştur ve Augustinus da bu kavramları kendi anlayış çerçevesine yerleştirmiştir. Dolayısıyla Augustinus kendinden önceki teslis öğretisini anlamaya ve beraberinde getirdiği problemleri de analogi yöntemini kullanarak aşmaya çalışmıştır. Bu tezin amacı teslisin tarihsel gelişimini inceleyerek problem-çözüm aşamasını Batı Hıristiyanlığının dönüm noktası olmuş olan Aziz Augustinus'un yöntemi üzerinden anlamaya çalışmak ve Hıristiyanlığın gelişiminde felsefenin etkisini araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Analogi, Augustinus, Öz, Teslis.

ABSTRACT

AUGUSTINE'S THEORY OF TRINITY

Student Name: Levent, Şeyma

MA in Religious Studies

Thesis Supervisor: Prof. Ömer Faruk Harman

September 2020, 67 pages

The Trinity doctrine, which expresses the divinity of the Father, Son and Holy Spirit, which is controversial of Christianity but also forms its basis, is a doctrine that began to take shape in the third and fourth centuries. Although the idea of the Trinity is primarily associated with Christianity, in pre-Christian societies it had also emerged as triple gods, gods with a single head or gods with three faces in a single head. The Trinity traced in the Bible was obtained only inferentially because it does not exist as word or doctrine in either the Old Testament or the New Testament. The development process of the Trinity, which is the cornerstone of Christianity, brought the formation of the history of councils with it. In this study, in order to understand the doctrine of the Trinity, which began to take shape in the third and fourth centuries, I tried to examine the way and method used by Saint Augustine, who formed the first phase of Western Christianity. Some theological and ontological concepts such as "essence" (Gr. Ousia) and "person" (Gr. Hypostasis), Augustine placed these concepts in his own understanding. Therefore, Augustinus tried to understand the Trinity doctrine before him and to overcome the problems it brought with it by using the method of analogy. The aim of this thesis is to examine the historical development of the Trinity, to understand the problem-solution phase through the method of Saint Augustine, which has been the turning point of Western Christianity, and to investigate the effect of philosophy in the development phase of Christianity.

Keywords: Analogy, Augustine, Essence, Trinity.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	ix
BÖLÜM I GİRİŞ.....	1
1.1. Konunun Önemi	2
1.2. Kullanılan Kaynaklar	2
1.3. Yöntem	3
BÖLÜM II AUGUSTİNUS'UN HAYATI VE ESERLERİ.....	4
2.1. Augustinus'un Hayatı	4
2.2. Augustinus'un Eserleri	5
BÖLÜM III TESLİS VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	11
3.1. Eski Ahit ve Yeni Ahit'te Teslis	11
3.1.1. Erken Hıristiyanlık Döneminde Teslis	13
3.2. İlk Genel Konsil (İznik Konsili).....	27
3.3. Homoousios-Homoiousios	29
3.4. Kapadokya Babaları ve II. Genel Konsil (İstanbul Konsili)	33
BÖLÜM IV ROMA İPARATORLUĞU'NUN YIKILIŞI, AUGUSTİNUS'UN TANIK OLDUĞU TEOLOJİK PROBLEMLER ve DE TRİNİTATE	41
4.1. Ambrosius ve Plotinos'un Augustinus'un Teolojisine Etkisi	43
4.2. De Trinitate.....	44
4.2.1. Substantia ve Essentia Arasındaki İlişki	50
4.2.2. Augustinus ve Analoji	52
4.2.3. Augustinus'a Göre Bilmenin Aşamaları	53
4.2.4. Düneyevi İnsan-Manevi İnsan.....	56
4.3. Augustinus'un Diğer Teologlardan Farkı.....	58

BÖLÜM V SONUÇ	60
REFERANSLAR	62
ÖZGEÇMİŞ	67

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1.1. Tertullianus'un teslis anlayışı (Tuggy, 2016).	22
---	----

KISALTMALAR

Bs.	Basım
Çev.	Çeviren
Çık.	Mısır'dan Çıkış
Ed.	Editör
Flp.	Pavlus'tan Filipililer'e Mektup
Mat.	Matta
Mez.	Mezmurlar (Zebur)
M.S.	Milattan Sonra
ö.	Ölüm tarihi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	ve benzeri
v.d.	ve diğerleri
T.y.	Tarih Yok
Yar.	Yaratılış
Yu.	Yuhanna
1Ko.	Pavlus'tan Korintliler'e 1. Mektup
1Yu.	Yuhanna'nın 1. Mektubu

BÖLÜM I

GİRİŞ

Teslis doktrini Hıristiyanlığın en temel doktrinidir; ancak Kutsal Kitap'ta teslis kelimesi hiç kullanılmamıştır. Kelime olarak var olmadığından çıkarım yolu ile elde edilen bu doktrin Hıristiyanlığın başlangıcından itibaren teolojik çatışmaların da kaynağını oluşturmuştur. Teslis doktrinini anlamak üzere yorum yapan Hıristiyan teologlar erken dönemlerden başlayarak uzun bir teslis geleneğini oluşturur. Teslis için yapılan yorumlar Hıristiyanlığın her döneminde farklılık göstermiştir. Teslis öğretisini kabul eden ve etmeyen gruplar arasındaki gerilimler, yorumlardaki çeşitliliğin de sebebi olmuştur. Bu çeşitliliğe etken olarak sosyal, siyasal ve hatta ekonomik sebepleri de dâhil etmek gerekmektedir.

İsa'nın yaşadığı süreç içerisinde teslis konusu gündemde değildi. Gündem, uygulamada olan Yahudilik ile İsa'nın Yahudi dinine yönelttiği eleştirilerden ibaretti. İsa'dan sonra Hıristiyanlığın temsilcisi havariler oldu; fakat o dönemde de teslis doktrini gündemde olan bir konu değildi. Üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda gündeme gelmeye başlayan teslis doktrini, Hıristiyanlığın yayılmaya çalıştığı Roma İmparatorluğu'nda kendi içinde bölünmeler yaşanmasına da sebep olmaya başladı. Bu bölünmeleri ve anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak içinse konsiller düzenlenmesine rağmen, her çözüm beraberinde başka bir problemi doğurmuştur.

Bu gelenek içerisinde Aziz Augustinus (ö. 430) Batı Hıristiyanlığını temsil eden bir isim olmuştur. Augustinus, dördüncü ve beşinci yüzyıllarda yaşamış olup kendinden önceki teslis geleneğinin de farkında olan bir teologdur. Hıristiyanlık dinine otuzlu yaşlarında giren bir teolog olmasına rağmen uzun bir külliyatın da yaratıcısı olmuştur. Hıristiyan teologların teslis üzerindeki yorum geleneğini geliştirmelerindeki başlıca sebep, Oğul'un ve Kutsal Ruh'un tanrısallığını kabul etmeyip teslis karşıtı görüşler ortaya atan gruplara, argümanlarını çürütmek için cevap verme ihtiyacı duymaları olmuştur. Teolojik konuları açıklığa kavuşturmak için eserlerini kaleme alan teologların külliyatlarının arasında yaşadıkları dönemin

heretik akımına karşı yazmış oldukları çalışmalara rastlamak sıklıkla görülen bir durumdur. Augustinus da Hıristiyanlığa girdiği ilk dönemlerde Pelagianizm ve Maniheizm gibi heretik akımlara karşı yazılar kaleme almıştır. Augustinus aynı zamanda Felsefe ve Retorik ilimlerinde kendini geliştirmiş ve eserlerine de yansıtmıştır. Augustinus, Hıristiyan olan ve kendisini de Hıristiyan olmaya teşvik eden annesine rağmen çok geç yaşta Hıristiyanlık dininin bir mensubu olmuştur. Kutsal Kitabı okuduğu halde ondan etkilenmemiş ve hatta üslubunu yavan bulmuş; Romalı yazar Cicero'nun eserleri ile kıyasladığında onun üslubundan daha çok etkilenmesi sonucunda Felsefe üzerine kafa yorarak yoluna devam etmeye karar vermiştir. Bunun yanı sıra uzun yıllar Maniheizmin de etkisinde kalmış ve Aziz Ambrosius ile tanışması sonucu Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Augustinus'un Felsefe ve Retorik alanındaki donanımı, eserleri incelendiğinde kullandığı dilin akıcılığından ve konuyu ele alış biçiminden anlaşılmaktadır. Yanlışı deneyimleyerek doğruyu bulan bir teolog olarak Augustinus, teslis geleneği içinde eserler vermiş yazarlar arasında öne çıkan bir teolog olmuştur.

1.1. Konunun Önemi

Teslisçi gelenek içerisinde kendine has bir yorum geliştiren Augustinus, özellikle iki konuda Hıristiyan teolojisine belirgin katkılarda bulunmuştur. Bunlardan ilki, Augustinus'un kendi döneminde teolojiye dayalı yeni bir terminoloji sistemi oluşturmaması, fakat kendinden önce yaşamış Grek teologların kullandığı terimlerin Latince olarak ifade edilmesine olanak sağlayarak Doğu Hıristiyanlığında olan teoloji sistemini Batı Hıristiyanlığına uyarlamasıdır. İkincisi ise Augustinus'un konuyu ele alış biçimi ve kullanmış olduğu analogi sistemi bakımından onun kendinden önceki teologlardan farklı oluşudur. Tek başına bahsettiğim bu hususlar dahi Augustinus'un Batı Hıristiyanlığındaki önemini ortaya koymaktadır. Konunun önemine ilaveten, çalışmada literatürdeki genel kanının aksine Augustinus'un Plotinos'tan doğrudan değil Ambrosius aracılığıyla dolaylı şekilde etkilendiği gösterilmiştir. Öte yandan konunun Augustinus özelinde Türk akademisinde yer almaması, bu tezin katkısını ortaya koymaktadır.

1.2. Kullanılan Kaynaklar

Augustinus geniş bir külliyata sahiptir ve teslis konusuna *De Trinitate*, *De Civitate Dei*, *De Ordine*, *Confessiones*, *De Doctrina Christiana* gibi birçok eserinde yer

vermiştir. Bu eserler incelendiğinde görülmüştür ki Augustinus Hıristiyan oluşunun ilk dönemlerinden ömrünün son zamanlarına kadar teslis konusunda sabit bir çizgide ilerlememiştir. Öyle ki Augustinus, ilk dönem yazılarında çoğu teoloğun da yaptığı gibi apolojist bir tavır sergilemiş fakat teslisi derinlemesine incelememiştir. Bu yüzden de tezimde, Augustinus'un ömrünün son dönemlerinde yazdığı ve konumuz teslis açısından ise olgunluk eseri olarak kabul edilen *De Trinitate* kitabını ana kaynak olarak kullandım. Zira Augustinus bu eseri 399 yılında yazmaya başlamış ve 419 (ya da 426) yılında tamamlamıştır. Bu sebeple *De Trinitate* adlı eser, Augustinus'un teslis konusundaki nihai fikirlerini yansıtmaktadır.

İkincil kaynaklar olarak ise Lewis Ayres, Mary T. Clark, Farley Snell, Eugene Webb gibi isimlerin çalışmalarından ve konuya ilişkin ansiklopedilerden faydalandım.

1.3. Yöntem

Çalışmayı hazırlarken konuyla bağlantılı literatür taramasını gerçekleştirdikten sonra içerik analizini kullandım. Augustinus, Roma İmparatorluğunun Geç Antik döneminde yaşamış bir teologdur. Yazdığı eserlerin dili Latince'dir. Kaynak olarak öncelikli olarak birincil kaynakları ele alıp çeviri olan ikincil kaynaklar ile de karşılaştırmasını yaptım. Özellikle anlaşılması güç olan öz, töz ve bunun gibi teolojik terimlerin kaynak dilde çevirilerden farklılık göstermesi sebebiyle yazarın kullandığı manayı koruyarak metin içinde kullandım. Zira Augustinus da Grekçe bilgisinin yetersizliği sebebiyle kendinden önce yazmış olan Grek teologların yazılarını incelerken zorluk çektiğini ve Latince'ye uygun biçimde terimleri kullanmaya özen gösterdiğini dile getirmiştir.

Yazmış olduğum tez, beş bölümden oluşmaktadır. Tezin ikinci bölümünde Augustinus'un hayatından, kendi teolojisini yaratırken etkilenmiş olduğu akımlardan ve yazmış olduğu eserlerden bahsettim. Üçüncü bölümde teslis konusunun tarihsel gelişimi ile birlikte, teslis konusunu ima yoluyla ya da direkt ele alan Hıristiyan yazarların eserlerini inceledim. Dördüncü bölümde ise Augustinus'un yaşadığı süreç içerisinde karşılaşmış olduğu siyasal ve teolojik problemlerden bahsedip, teslis konusunu nasıl anladığını çözümlenmek amacıyla *De Trinitate* adlı eserinin detaylı bir incelemesini yaptım ve Augustinus'un konuya ilişkin önemini ortaya koyarak sonuçlandırdım.

BÖLÜM II

AUGUSTINUS'UN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Augustinus'un Hayatı

Batı Hıristiyanlığı'nın şekillenmesinde büyük etkisi olan Augustinus, o zamanlar Roma toprakları içinde var olan Afrika'nın Tagaste şehrinde, 13 Kasım 354'te doğmuş ve 28 Ağustos 430'da Cezayir'in Hippo şehrinde hayatını kaybetmiştir. Augustinus'un hayatı ile ilgili bilgi detaylı olarak bizatihi kendinin kaleme aldığı *Confessiones (İtiraf)* adlı eserinden öğrenilmektedir. Hıristiyan bir annenin (Monica) ve Pagan bir babanın (Patricius) oğlu olan Augustinus, ikircikli bir inanç sistemi içine doğmuş ve hakikati aramak için çeşitli yollardan geçmiştir. Augustinus'un bu arayışa girmesindeki en büyük etkenlerden biri, kendisinin de defaatle söylediği gibi Cicero'nun *Hortensius* adlı eseri olmuştur (Augustine, 2014: 100-103). Bu süreç içerisinde kutsal metinleri de okumuş fakat ilk okuduğu yıllarda bu metinlerin üslubu ve antropomorfik anlatımı onu geri itmiş; bu girişiminden de vazgeçirmiştir. Öyle ki kutsal metinleri okurken Cicero'nun üslubu ile kıyas etmiş ve kutsal kitabın üslubunu yavan bulmuştur: “Ama şu an hatırlıyorum da bu kitabı okuduğumda hiç de böyle düşünmüyordum. Tullius'un muhteşem üslubuyla karşılaştığımda, bu kitap o kadar yavan görünmüştü ki gözüme” (Augustinus, 2014: 104).

Hakikat arayışında sorularının cevabını bulmak üzere çıktığı yolda ilk gençlik yıllarında karşısına çıkan iyilik ve kötülük düalizmine dayanan; bedenin kötülüğü simgelediği, ruhun da ışığı ve iyiliği simgelediği Maniheizm dini ile tanışmış ve bu dinin bir müridi olmuştur. 9 yılını bu dinin bir üyesi olarak geçiren Augustinus'a aradığı soruların cevaplarını bulma vaadinde bulunulmuş ve nitekim Manici bir piskopos olan Faustus ile tanışması sonucu bu vaadin gerçekliğinin olmadığını anlamış ve hayal kırıklığına uğramıştır. Uzun yıllar Maniheizme bağlı kalmasına rağmen Augustinus, Faustus ile 9 yıl sonra tanışmış ve bu tanışma sonucu Maniheizm'e olan inancını kaybedip yavaş yavaş bu dinden kopmuş ve ilerleyen

dönemlerinde bu dine karşı tavır sergilemiştir. Faustus ile karşılaşmasını anlatırken şu sözleri kullanmıştır:

Konuşmalarına ben de hayran olmuştum, ama onun öğretisinin varlıkların asıl bilgisinden çok farklı olduğunu görebiliyordum ve ben artık varlıkların bilgisine erişmeyi her şeyden çok istiyordum. Bu yüzden Maniciler arasında saygın bir yeri olan bu Faustus adlı kişinin önüme bilgiyle dolu bir kap yemek koymasını bekliyor, konuşmalarıyla süslediği kaptan yemek istemiyordum (Augustinus, 2014: 170).

Augustinus için bir dönüm noktası olan Milano'daki yaşamı Hıristiyanlığa adım atmasına vesile olmuştur. Burada Milano başpiskoposu Ambrosius (ö.397) ile tanışmış ve Kutsal Kitabı anlamak için Ambrosius'un başvurduğu gibi alegorik yorumlamayı benimsemiştir. Augustinus'u Augustinus yapan ve Batı Hıristiyanlığının günümüzde olduğu halini almasındaki temel taşlarını oluşturan bir diğer etken de Felsefe olmuştur. Augustinus kendi tanrı anlayışını ortaya koyarken Yeni Platonculuk'tan, Aristoteles'ten ve daha önce de bahsettiğim gibi Cicero'dan etkilenmiştir. Augustinus'ta teslis anlayışını ortaya koyabilmek içinse, yaşadığı dönemden evvel teslisin gelişimi ve doktrinleşmesini incelemek gerekmektedir.

2.2. Augustinus'un Eserleri

Augustinus, geniş külliyata sahip bir teologdur. Yaşadığı süre boyunca hem kendi anlayış çerçevesini genişleterek Tanrıya ulaşmak için çabalamış hem de çevresinin de bu anlayıştan faydalanması için çaba göstermiştir. Yaşadığı dönem içerisinde karşılaştığı heretik akımlara karşı cevap niteliğinde olan birçok eser kaleme almıştır. Bunun yanı sıra Hıristiyanlığı pratik ve teorik yönünden açıklayan eserler yazması bakımından birçok öğretici nitelikte de eserlere sahiptir. Özellikle teslis, logos, tanrının nasıl anlaşılacağı gibi konulara yönelik eserler vermesi ve bu konulara açıklık getirme girişiminde bulunması bakımından Hıristiyan teologlar arasında önemli bir konumdadır. Heretik akımlardan kaynaklanan dini meselelerin ya da açıklık getirmek istediği teolojik konuların çeşitliliği bakımından kaleme aldığı başlıca eserlerini şu şekilde sıralayabilmekteyiz:

Contra Academicos (Akademiacılara Reddiye), (386/7): Hıristiyan olduktan bir süre sonra Cassiacum'a gittiğinde yazmış olduğu erken dönem yazılarından. Maniheizm ile olan uzun yolculuğundan sonra felsefe üzerinde yoğunlaşmıştır.

Augustinus bu eserinde septisizme karşı bir argüman geliştirip, doğruya Hıristiyanlık yolunda sadece imanla değil kavramayla da ulaşabileceğini düşünmektedir.

De Beata Vita (Mutlu Yaşam Üzerine), (386/7): Bu eser de Augustinus'un Hıristiyan olduktan sonra kaleme almış olduğu erken dönem yazılarından. Her insanın mutlu olmak istediğini ancak arzu ettiği şeylere sahip olamadığında mutluluğun sona erdiğini ifade eden Augustinus bu eserinde, sabit olan mutluluğun yani kaybetme korkusu olmaksızın sahip olunan mutluluğun yalnızca Tanrı'da mümkün olabildiğini vurgulamıştır.

De Ordine (Düzen Üzerine), (386/7): Cassiacumda kaleme aldığı erken dönem yazıları arasındadır. Augustinus'a göre Tanrı dünyada var olan her şeyi kontrol edendir fakat kötülükten sorumlu değildir. Dolayısıyla Augustinus bu eserde, Tanrı her şeyi kontrol ediyorsa kötülüğün nasıl var olduğu problemini irdelemiştir.

Soliloquia (Kendine Konuşmalar), (386/387): Erken dönem yazıları arasında olan ve iki kitaptan oluşan bu eser Augustinus'un kendi iç konuşmalarını yansıtan bir eserdir. Temelde Tanrı'ya giden yolu araştıran Augustinus kendini ve ruhunu bilmeyi araç olarak görmüştür.

De Immortalitate Animae (Ruhun Ölümsüzlüğü Üzerine), (386/387): Ruhun ölümsüzlüğü konusu üzerine kaleme aldığı bir diğer eseridir.

De Quantitate Animae (Ruhun Ölçüsü Üzerine), (388): Ruhun maddi olmaması üzerine yazılmış bir eserdir.

De Musica (Müzik Üzerine), (388-390): Gerçekliğin sayısal yapısı üzerine yazılmış bir eserdir.

De Magistro (Öğretmen Üzerine), (388-391): Tagaste'de kaleme aldığı bir eserdir. Kendi ve oğlu Adeodatus arasında geçen bir diyalog olan bu eseri Augustinus'un özgür sanatlara ilgisini ve bu ilgi aracılığıyla da maddi olanın geçiciliğinden manevi olanın devamlılığına ulaşmayı hedefleyen bir zihni yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. Dil ve öğrenme bağlamında öğretmen ve öğrenci ilişkisini inceleyen Augustinus, öğretmenin yalnızca bir rehber olduğunu öğrenmede işin büyük bir kısmının öğrenciye bağlı olduğunu vurgulamıştır. Sonsuz bilgiye gelince, dünya

üzerinde var olan hiçbir öğretmenin onu öğretmeye muktedir olmadığını, yalnızca İsa'nın buna muktedir olduğunu ifade etmiştir.

De Vera Religione (Gerçek Din Üzerine), (389-391): Cassiacumda inzivaya çekildiği dönemde öğrencisi olan Romnianus'a attettiği bir eserdir. Eserin başlıca üzerinde durduğu nokta, Augustinus'un tıpkı kendi gençliğinde Maniheizmden etkilenmesi fakat daha sonra doğru yolu bularak bu dini terketmesi gibi Romanianus'u da ikna etmeye çalışması üzerinedir.

De Utilitate Credendi (İnanmanın Faydası Üzerine), (391/392): Augustinus bu eseri Maniheizm akılcılığına karşı kaleme almıştır. Hıristiyanlığı seçmeden önce yanlış otoritelerin etkisi altında kalmıştır. Önemli olan güvenilir otoriteyi bulmaktır. Yalnızca aklın tepe noktada olduğu bir sistem doğru yolda yürümeye olanak sağlamamaktadır. Augustinus'a göre insan güvenilir otoriteyi yani Tanrı'yı takip etmedir. Bunun için de iman etmek gereklidir. İman etmek bilinmeyene karşı olandır fakat bu imanı desteklemek için de Tanrı çeşitli şekillerde insanlığa kanıtlar sunmaktadır. Dolayısıyla gerçeğin bilgisine ulaşmak için inanmak gerekmektedir.

De Libero Arbitrio (Özgür İrade üzerine), (388-395): Augustinus bu eseri Platoncu bir diyalog şeklinde yazmıştır. Vaftiz olduktan sonra kaleme almış olduğu bir eserdir. Dünyada neden kötülüğün var olduğunu araştırırken, insanın tamamiyle özgür iradeye sahip olduğunu savunmuş ve bu sav ile Tanrısal öngörü arasında da bir köprü kurmuştur.

Contra Faustum Manichaeum (Manici Faustusa Reddiye), (397-398): Augustinus, Maniheizme 9 yılını adanmış ve sonunda ise bu dini terk edip Hıristiyanlığı seçmiştir. Bu eserinde Manici din adamlarının Kutsal Kitaba yönelik eleştirilerine cevaben karşıt bir savunma yapmıştır

De Natura Boni (İyinin Doğası Üzerine), (399):Bu eserde Augustinus iyinin doğasını, kötülük problemini ve kötülüğün nasıl var olduğunu ele almıştır. Augustinus'a göre Tanrı mutlak iyidir, kötü bir varoluşu var olan kötü bir Tanrı ile açıklama anlayışı doğru değildir. Kötü yoktur, yalnızca iyiliğin belli aşamaları vardır.

Confessiones (İtiraf), (396-400): Hakikat arayışında geçirdiği süreçleri kaleme aldığı otobiyografik bir eserdir.

De Baptismo (Vaftiz Üzerine), (404): Augustinus'un Donatistlere karşı yazmış olduğu eserlerinden bir diğeridir. Donatistler, yapılan baskılar ve zulümler sonucunda dinini reddeden Hıristiyanların yeniden vaftiz olmaları gerektiğini savunuyorlardı. Augustinus da bu eserinde vaftiz konusuna değinerek Donatistlerin bu konudaki fikirlerine karşıt tavır sergilemiştir.

Contra Litteras Petiliani (Petilianus'un Mektuplarına Reddiye), (401/405): Augustinus'un Donatist harekete yazmış olduğu bir reddiyedir. Donatistlik dördüncü yüzyılda Kuzey Afrika'da doğmuş ve imparatorluğun kiliseye karışmasına karşı çıkan bir harekettir. Büyüyen bu hareket ana kiliseyi de karşısına alarak kendi kilise teşkilatlarını kurmuşlardır. Augustinus'un bu eseri Petilianus'un öne sürdüğü sapkın fikirlere karşı cevap niteliğinde olmuştur.

In Epistulam Iohannis ad Parthos Tractatus Decem (Yuhanna'nın Mektubundan Partlara On Öğüt), (407): Augustinus'un bu eseri onu, Hıristiyan bir din mensubu olarak değil Hıristiyan bir din adamı olarak ortaya çıkarmaktadır. Kiliseye dair meseleleri ve Augustinus'un öğretilerini içeren bu eser çoğunlukla kilisenin birleştirici gücü ve sevgi üzerine yoğunlaşmıştır.

De Spiritu et Littera (Ruh ve Söz Üzerine), (412): Pelagianizme karşı kaleme aldığı bir eserdir.

De Genesi ad Litteram (Yaratılış'ın Hakiki Anlamı Üzerine), (401/2-416): Augustinus felsefe hakkında bilgi sahibi olan ve felsefeden etkilenen bir filozoftur. Her ne kadar filozofların tam anlamıyla hakikate ulaşamamış olduklarını söylese de ondan uzak da olmadıklarını da dile getirmiştir. Felsefeyi eserlerinde sıklıkla kullanan bir teolog olan Augustinus bu eserde de Yaratılış kitabını yorumlarken, ona bir kozmoloji kazandırmak adına felsefeden faydalanmıştır. Dolayısıyla bu eserde felsefe ve kutsal kitabın yorumu birbirinden ayrılamaz şekilde iç içedir.

De Natura et Gratia (Doğa ve Lütuf Üzerine), (413/414-417): Augustinus'un Pelagianizme karşı kaleme almış olduğu eserler arasındadır. Pelagius'un doğa hakkında yazmış olduğu fikirlerine bir cevap niteliğindedir.

In Iohannis Evangelium Tractatus (Yuhanna İncili'nin İncelemesi), (406-420): Augustinus'un inceleme olarak adlandırdığı bu eser, derin bir teolojik araştırmadan ziyade daha çok öğüt verme niteliği taşımaktadır. Augustinus bu incelemede

Logos'un beden alışına yoğunlaşmıştır. Bu konu yalnızca Yuhanna incilinin odak noktasını oluşturduğundan değil, aynı zamanda Augustinus'un da bu dini seçmesindeki büyük etmenlerden biri olması bakımından da incelemenin odak noktasını oluşturmaktadır.

Enarrationes in Psalmos (Mezmurlardaki Yorumlamalar), (392-422): Bu çalışma Augustinus'un Hıristiyanlığın teorik boyutunun incelemesinden çok pratik boyutunun ele alınması üzerinedir. Görülmektedir ki Augustinus Mezmurları incelerken kendini vaaz etme, kutsal yazıları anlama ve dini yaşama uygulama konusunda da geliştirmiştir.

Contra Iulianum (Julianus'a Karşı), (421/422): Pelagianizme karşı kaleme aldığı eserlerden biridir.

De Doctrina Christiana (Hıristiyan Doktrini Üzerine), (396-426): Piskopos olma yolunda ilerlediği 396 yılında kaleme almaya başladığı bir eserdir. Augustinus bu eserin ilk üç kitabını kutsal kitabı anlamaya yardımcı olması için yazmış, dördüncü kitabı ise bir nevi sağlama niteliğinde olup kutsal kitabı anlayan birinin kendini nasıl ifade etmesi gerektiğini gösteren nitelikte bir kitap olmuştur.

De Trinitate (Teslis Üzerine), (399-419/426): On beş kitaptan oluşan bu eseri teslis doktrini açısından olgunluğa erişen fikirlerini yansıtmaktadır.

De Civitate Dei (Tanrı Devleti Üzerine), (412-426): Roma'nın yağmalanmasından iki yıl sonra Augustinus'un kaleme almış olduğu bir eserdir. Pagan Romalılar tarafından imparatorluğun yağmalanmasının sebebi olarak gösterilen Hıristiyanlığı savunma niteliğinde bir eserdir. Zira Augustinus'a göre ne felsefe geleneği ne de pagan Roma geleneği insanları mutluluğa ulaştıracaktır. Bunu sağlayacak olan yalnızca Tanrı'nın yolundan gitmek ve onun devletinde yaşamaktır. Bu devlet manevi devlet olup yalnızca Hıristiyan olanlara mahsustur. Roma'nın yağmalanmasının sebebi olarak Hıristiyanlar görülmüştür; ancak Augustinus'a göre zaten pagan bir halktan oluşan bu imparatorluk eninde sonunda yıkılmaya mahkum bir imparatorluk olacaktır.

De Gratia et Libero Arbitrio (Lütuf ve Özgür İrade Üzerine),(424-427): Pelagianizme karşı kaleme aldığı eserlerden biridir.

***Retractationes (Gözden Geçirmeler)*,(426 ya da 427):** Augustinus, ömrünün son dönemlerinde kaleme almış olduğu bu yapıtında önceden yazmış olduğu eserleri 93 başlık altında sınıflandırarak incelemiştir. Önceden kaleme almış olduğu eserlerini yeniden okuyarak fikirlerindeki değişimleri görmüş ve kendi öz eleştirisini yapmıştır. Augustinus, önceden doğru kabul ettiği fakat artık aynı fikirde olmadığı konular üzerine not düşerek neden fikir değiştirdiğinin açıklamasını yapmış ya da bazı noktalarda hataya düştüğünü açıkça ifade etmiştir, bu bakımından da fikirlerinde olgunluk düzeyine ulaştığını göstermiştir.

BÖLÜM III

HIRİSTİYANLIK'TA TESLİS ANLAYIŞI VE TESLİSİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Hıristiyanlık tarihinde en ihtilafli ve anlaşılması güç olan fakat aynı zamanda da Hıristiyanlığın temelini oluşturan teslis öğretisi üçüncü ve dördüncü yüzyılda şekillenmeye başlamış ve Augustinus ile birlikte yön değiştirmiştir. Teslis'in Augustinus'ta ulaştığı hali anlayabilmek için tarihsel gelişimini incelemek gerekmektedir. Teslis Latince üç katlı anlamına gelen "trinitas" kelimesinden türemiştir. Bu kelime Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden kullanıla gelen bir kelime olmamıştır. Bu kelimeye yüklenen dini mana ancak dördüncü yüzyıl Hıristiyanlığında bildiğimiz halini almıştır. Teslis anlayışı Hıristiyanlığın temelini oluşturan bir anlayış olduğu halde bu kelime Kutsal Kitapta geçmemektedir ancak yoruma bağlı çıkarımlara göre bu anlayış ortaya çıkmıştır. Kutsal üçlü birlik anlayışı Hıristiyanlıkla bütünleşmiş bir fikir olmasına rağmen aslında birçok antik uygarlıkta da kutsal üçlü birlik örnekleri görülmektedir. Sümer'de evren gökyüzü, yeryüzü ve denizler olarak üçe bölünmüş ve sırasıyla Anu, Enlil ve Ea adlı tanrıların himayesi altına verilmiştir. Babil'de üç başlı tek bedenli tanrılar, Mısır'da İsis, Osiris ve Horus, Hint'te Brahma, Vişnu, Şiva ya da Brahma, Narayana, Rudra ve bu uygarlıklarda olduğu gibi birçok farklı bölgede de kutsal üçlü birliğin tezahürü görülmektedir (Waardenburg, 2011: 549).

3.1. Eski Ahit ve Yeni Ahit'te Teslis

Bir dinin dayanağı her zaman o dinin kutsal kitabı olmuştur. Kitab-ı Mukaddes her kesimden halkın anlayabileceği düzeyde yazılmış fakat bu basit gelen anlatım içerisine bir gizem yerleştirilmiştir ve bu gizeme ancak bazı kişiler ulaşabilmektedir. Bu anlayışın tezahürü Matta 15: 13-16'da İsa ve müritleri arasında geçen konuşmada şu şekilde gösterilmiştir:

İsa, halkı yanına çağırıp onlara, 'Dinleyin ve şunu belleyin' dedi. 'Ağızdan giren şey insanı kirletmez. İnsanı kirleten ağızdan çıkmıştır.' Bu sırada öğrencileri O'na gelip, 'Biliyor musun?' dediler, 'Ferisiler bu sözü duyunca gücendiler.' İsa şu karşılığı verdi: 'Göksel Babam'ın dikmediği her fidan kökünden sökülecektir. Bırakın onları; onlar

körlerin kör kılavuzlarıdır. Eğer kör köre kılavuzluk ederse, ikisi de çukura düşer.’ Petrus, ‘Bu benzetmeyi bize açıkla’ dedi. ‘Siz de mi hâlâ anlamıyorsunuz?’ diye sordu İsa. ‘Ağza giren her şeyin mideye indiğini, oradan da helaya atıldığını bilmiyor musunuz? Ne var ki ağızdan çıkan, yürekte kaynaqlanır. İnsanı kirleten de budur. Çünkü kötü düşünceler, cinayet, zina, fuhuş, hırsızlık, yalan yere tanıklık ve iftira hep yürekte kaynaqlanır. İnsanı kirleten bunlardır. Yıkanmamış ellerle yemek yemek insanı kirletmez (*Kutsal Kitap*, 2016, Mat. 15: 13-16).

Yukarıda geçen pasajda İsa’nın söylediği söz anlaşılmadığı için yine bizatihi İsa tarafından açıklaması yapılmıştır. Buna bağlı olarak teslis anlayışı da kutsal metinlerin yorumlanması sonucu ortaya çıkmıştır, direkt olarak söylenmiş bir öğreti değildir. Teslisçi gelenek tarafından yapılan yorumlarda Eski Ahit’te teslis kelimesi geçmese de Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’un önceden müjdelendiğine dair imaların olduğu ifade edilmiş ve teslis doktrininin de ya Yeni Ahit (M.S. 50-100) yahut da Patristik dönemde (M.S. 100-800) vahyedildiği kabul edilmiştir (Tuggy, 2016). Eski Ahit’te Yaratılış kitabının 18. bâbında üçlü birliğin sezdirildiğini şu şekilde görmekteyiz:

İbrahim günün sıcak saatlerinde Mamre meşeliğindeki çadırının önünde otururken, RAB kendisine göründü. İbrahim karşısında üç adamın durduğunu gördü. Onları görmez görmez karşılamaya koştu. Yere kapanarak, ‘Ey efendim, eğer gözünde lütuf bulduysam, lütfen kulunun yanından ayrılmaya’ dedi, ‘Biraz su getirteyim, ayaklarınızı yıkayın. Şu ağacın altında dinlenin. Madem kulunuza konuk geldiniz, bırakın size yiyecek bir şeyler getireyim. Biraz dinlendikten sonra yolunuza devam edersiniz.’ Adamlar, ‘Peki, dediğin gibi olsun’ dediler (Yar. 18: 1-5).

Bu pasajda görüldüğü gibi Tanrı zuhur ediyor ve akabinde İbrahim’in karşısında üç kişi olduğu belirtiliyor. Tanrı İbrahim ile konuşurken üç kişi olarak çıksa da karşısına tek bir ağızdan cevap veriyor. Yeni Ahit’te bahsi geçen Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’tan bahsedilirken her birinin Tanrı tabiatında eş olduğu ancak üç ayrı kişiliğe sahip olduğu fikri benimsenmektedir. Tabii bu fikir öyle birden kabul edilmemiştir. Bakire Meryem’in mucizevi şekilde İsa’ya hamile kalması, İsa’nın öldükten sonra dirilmesi gibi konular madde boyutunda yani dünyevi hayatta mantık çerçevesi içerisinde açıklanabilecek olaylar değildir.

Dolayısıyla bu ancak İsa Tanrı olduğunda gerçekleşebilecek bir durum olarak yorumlanmıştır. Tanrı’nın bir olduğu ile ilgili ifadeler Eski ve Yeni Ahit’te mevcuttur. Yeni Ahit’te üçlü birlik anlayışının tezahürü birçok pasajda görülmektedir. Örneğin Matta 28:19’a göre üçlü birlik yani “trinitas” kelimesi kullanılsa da Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesi şu şekilde belirtilmiştir: “Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’un adıyla vaftiz edin” (Mat. 28:19). Baba, Oğul ve Kutsal Ruhun tek

Tanrı mı yoksa üç farklı Tanrı mı olduğu konusu konsillerde müzakere edilip çözülmeye çalışılmıştır. Fikir beyan eden üst düzey din adamlarının içinde olduğu bu konsillerde bir karara varılsa da varılan karar başka bir sorunu doğurmuştur. Hıristiyan teolojisinde ihtilaflara sebep olan teslis anlayışında Tanrının hem tek hem de üçlü birlik olarak varoluşu insan zihnini zorlayan, anlaşılması güç ve net olmayan bir konu olmuştur.

3.1.1. Erken Hıristiyanlık Döneminde Teslis

Teslis doktrininin dördüncü yüzyılda ulaştığı hali anlamak için Hıristiyanlığın erken dönemlerinden başlayarak inananlarına ne ifade ettiğini araştırmak gerekmektedir. Bunun için günümüze ulaşan erken Hıristiyanlık dönemine ait bazı yazılar o dönemin üzerinde durduğu, problem ettiği ve çözüme ulaştırmaya çalıştığı ifadeleri içermektedir. *Didake* olarak bilinen ve on iki havariye atfedilen ilk yüzyıla ait yazılar Hıristiyanlığa dair belli öğretiler içermektedir. Çoğunlukla nasıl vaftiz edildiği, nasıl ibadet edilmesi gerektiği vb. pratiğe yönelik bilgiler veren bu öğretiler odağını ve uyarılarını başka tür inanışlara kapılmamaya ve hakikat ile sahte olanın nasıl ayırt edileceğine yoğunlaşmıştır. Oruç ibadetinde dahi Hıristiyan olmayan kişilerin tuttuğu günlerin dışında günlerde oruç tutulması gerektiği öğütlenmektedir. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un birlikte ifade edildiği bölümler de mevcuttur fakat üçlü birlik hakkında detaylı bir açıklama mevcut değildir (Clement of Rome, 2002: 8). Hıristiyanlığın yayılmakta olduğu bu dönemlerde karşısına çıkan ilk problem putperest inanışlar olmuştur. Bilhassa Roma İmparatorluğu sınırları içinde yayılmaya başlayan Hıristiyanlık, Roma dini ve tanrılarıyla başa çıkmaya çalışmıştır. İmparatorluk Roma'da Tanrı'nın yeryüzündeki görünür yüzü konumundadır. Tanrılara hakaret eden, onlara kurban kesmeyen vatana da ihanet etmiş olur. İmparatorluğun yüceltilmesini ve tanrılaştırılmasını sağlayan bu inanç modeli, kendini Hıristiyanlığın etkisinde korumaya almak için bu yeni inanışa karşı tavır sergilemiştir. Dolayısıyla ilk yüzyılda yazılmış Hıristiyanlığa dair öğretilerde konu edilen mevzu üçlü birliğin tanrısallığı mevzusu değil, Hıristiyanlık yayılırken karşılaştığı diğer inanışlardan açığa çıkan problemlere sunduğu pratik çözümler olmuştur.

Romalı Clemens (ö. 99): Apostolik babalar arasında bilinen Hıristiyanlığın ilk yüzyılında yaşamış bir papadır. Korintlilere yazmış olduğu mektubunda Baba, Oğul

ve Kutsal Ruh'u nasıl tanımladığını, teslis bağlamında ne ifade ettiğini inceleyebilmekteyiz. Clemens Baba'dan bahsederken onun kainatın yaratıcısı olduğunu, son derece mükemmel nimetlerin ve huzurun kaynağı olduğunu ifade eder (Clement of Rome, 2002: 13). Aynı mektupta Clemens Oğul'dan Baba'nın asası, saltanatı olarak da bahsetmiştir (Clement of Rome, 2002: 11). Baba, Oğul ve insanlığın ilişkisi bakımından ise, tüm ruhların sahibi ve tüm insanlığın efendisi olan Baba, İsa'yı insanlığın efendisi olarak seçmiş ve İsa aracılığıyla da insanlığı özel kılmıştır (Clement of Rome, 2002: 33). Kutsal Ruh ise Clemens'e göre Kutsal Kitabın kaynağıdır ve İsa onun aracılığıyla Kutsal Kitap'ta zuhur etmiştir. Clemens Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'u birlikte şu şekilde ifade etmiştir: “ Neden aranızda kavgalar, kargaşalar, anlaşmazlıklar, bölünmeler ve savaşlar var? Hepimiz tek bir Tanrıya ve tek bir İsa'ya inanmıyor muyuz? İçimize akan rahmet tek bir Ruh'tan değil mi? (Clement of Rome, 2002: 27).

Antakyalı Ignatius (ö.108): İkinci yüzyılda yaşamış ve Antakya kilisesinin piskoposluğunu yapmıştır. Ignatius da Clemens gibi Oğul ve Kutsal ruhun tanrısallığını açık bir şekilde ifade etmemiştir. Clemens'in vurgulamış olduğu birlik anlayışına benzer bir yorumla Ignatius da birlik üzerinde durmuştur.

ve siz, Pavlus'un da size yazdığı gibi, 'tek bir beden ve tek bir ruhsunuz çünkü iman olan umudun teklisinde anıldınız. Tek bir Rab, tek bir iman, tek bir vaftiz ve her şeyin O olduğu, Onun aracılığıyla var olduğu ve O'nda var olduğu, her şeyin tek bir Tanrısı ve Babası vardır.' Öğretmenleriniz olan İsa'nın hamili Pavlus ve imanı kuvvetli olan Timoteos tarafından bu şekilde eğitildiniz.” (Ignatius, 2002: 102-103).

Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un ilişkisi bakımından Ignatius, Baba'nın tapınağına Oğul'un aracılığıyla varılacağı ve Kutsal Ruh'u ip olarak kullanmak suretiyle bunun gerçekleştirilebileceği yönünde tasvirler yapmıştır. Bu bağlamda inananlar da bu tapınağa ancak iman vasıtasıyla ve sevgi yolundan ilerleyerek ulaşabilecektir (Ignatius, 2002: 88). Kutsal Ruh kendinden bahsetmez, İsa Mesih'ten bahseder ve İsa Mesih de aynı şekilde Baba'dan aldığı şeylerden bahseder (Ignatius 2002: 88-89). Bu satırlarda Ignatius Efeslilere başka inançlar aracılığıyla doğru yolu göstermek suretiyle, Kutsal Ruh ile sahte ruh arasındaki farkı ortaya koyup, nasıl anlaşılacağı konusunda bilgi verir. Buna göre hakikat Baba'dır ve kaynak Mesih vasıtasıyla Babadır. Aynı zamanda bu ifadeler Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un konumu hakkında

bize bilgi vermiş olur fakat açık biçimde Oğul ve Kutsal Ruh'un uluhiyeti bakımından ilişkisini ortaya koymamıştır.

Ignatius İsa Mesih'in tanrı olduğunu ima eden ifadeler kullanmıştır; büyük ihtimalle bu Marcion'un İsa Mesih'in gerçekte çarmıha gerilmediği, insanlara öyle görüldüğü düşüncesine karşı bir tepki olarak kullanılmış bir ifadedir. Ignatius, tanrının birliğini kilisenin ve evrensel öğretinin birliği olarak düşünür; Mesih merkezci bir monotheizm onun nihai hedefidir ki kiliseye neyin ait olduğunu ve kilisenin öğretileri dışında kalanların ne olduğunu belirtmek istemiştir.

Erken Hıristiyanlık döneminin ikinci yüzyılının yarısına ait edebi nitelikte bir eser olan *Hermas'ın Çobanı* çoğu Hıristiyan tarafından değerli bulunan ve özellikle ikinci ve üçüncü yüzyıl Hıristiyanları arasında popüler olan bir eserdir. Yine bu eserde yalancı peygamberler üzerinde durularak sahte ve gerçek olan inanç arasındaki ayrım verilmiştir (Anonim, 2003: 285). Baba, Oğul ve Kutsal Ruh bakımından ise teslisçi bir birlikteliğin iması söz konusu değildir. Tanrı'nın birliği üzerinde durulmuştur fakat Oğul ve Kutsal Ruh'un ilişkisi karışık bir dille ifade edilmiştir; hatta teslisçi terminolojiye göre İsa "Oğul" olarak ifade edilirken bu eserde "Kutsal Ruh" Baba'nın oğlu olarak ifade edilmiştir (Anonim, 2003: 387).

Polycarpus (ö.155): Erken döneme ait ikinci yüzyılda yazılmış olan *Polycarpus'un Filipili'lere mektubu* ve *Polycarpus'un Şehitliği* incelenebilecek eserler arasındadır. Polycarpus İzmir piskoposu ve havari Yuhanna'nın öğrencisidir. Talebesi Irenaeus tarafından öğrendiğimiz kadarıyla Polycarpus havariler tarafından eğitilmişti ve İsa'yı tanıyan birçok kişi ile bir araya gelmişti (Irenaeus, 2002: 687). İkinci yüzyılın ilk yarısında büyük ihtimalle Polycarpus tarafından yazılmış olan *Filipili'lere Mektup* onun imanının Filipili'lere yol göstermesi üzerinedir. Bu eserde Baba ve Oğul'un ilişkisi şu satırlarla ifade edilmiştir: "Rabbimiz İsa Mesih'in Tanrısı ve Babası ve Tanrı'nın Oğlu olan İsa Mesih ve ebedi Başrahibimiz sizi inanç ve doğrulukla ve tüm uysallık, yumuşaklık, sabır, uzun ıstırap içinde inşa etsin..." (Polycarp, 2002: 63). Dikkat çeken bir husus olarak İsa Mesih burada "ebedi başrahip" olarak anılmıştır. Kutsal Ruha ilişkinse bir ifade bulunmamaktadır. *Polycarpus'un Şehitliği* adlı eserde ise ki bu eserin kim tarafından yazıldığı net değildir; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un birlikte anıldığı görülmektedir. Mektup formatında yazılmış olan eser, Polycarpus'un Romalılar tarafından ateşle yakılarak

infaz edilmesini, bir dizi mucizevi olayın gerçekleşmesini konu eden ve şehitlik üzerine yazılmış en erken eserdir.

Erken Hıristiyanlık döneminde tanrıbilimsel açıdan çözüm getirilmesi gereken nokta Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un tanrısallığına ve birbiriyle olan ilişkisine yönelik olmamıştır. Hıristiyanlık başlangıçta ve erken dönemde İsa'nın da talimatıyla yayılmayı hedeflemiştir. Roma İmparatorluğu hâkimiyetinde yayılım gösterirken de çeşitli zulümlerle karşılaşmıştır. Pagan bir topluluk olan Romalılar kendi tanrılarına tapınmaktan, zevk ve sefa içinde yaşamayı tercih etmekten, tanrılara adaklar sunmaktan vazgeçmek istememişlerdir. Hıristiyanlık dininde maddi dünya manevi dünyadan aşağı konumdadır. Asıl krallık yeryüzündeki değil Gökyüzündeki manevi krallıktır. Bu sebeple Hıristiyanlık tarihi, dünyevi zevklerden uzak duran keşişler ve iman uğruna ölen azizlerle doludur. İlk yüzyıllarda da farklı tanrılara tapınan çok tanrılı bir toplulukta yayılmaya çalışmak kolay olmamıştır. Bahsetmiş olduğum erken dönem Hıristiyan yazıları bilhassa İsa Mesih'i merkeze alan ve Tanrı'nın birliğini vurgulayan bir inanç biçimidir. Yapılan vurgular çok tanrılı dinlere inanan, kehanetlere göre yaşamlarının karar mekanizmasını oluşturan toplumlara doğru yolu göstermek ve ikna etmek üzerinedir.

Hıristiyanlar ilk yüzyıllarda mesajlarını halka açık alanlarda vaazlar vererek iletirlerdi. İmparator Neron (ö.68) Hıristiyanlara yönelik karşı bir tavır sergilemekteydi ve bu sebeple de Hıristiyanlara karşı yapılan birçok katliamın da sebebi olmuştur. Romalı tarihçi ve politikacı Tacitus (ö.120) Neron'un yaptığı büyük katliama tanık olmuş ve *Annales* adlı eserinde buna yer vermiştir. 64 yılında meydana gelen büyük Roma yangınının kundakçıları, Neron tarafından Hıristiyanlar olarak görülmüştür.

İlk olarak, mezhebin itiraf ettirilen üyeleri tutuklandı, açıklamalarından sonra (itiraf ettirilenlerin) , insan ırkının nefretinde olduğu kadar olmasa da kundaklamadan dolayı çok fazla sayıda kişi mahkûm edildi ve alay edilme onların sonlarına eşlik etti: vahşi hayvanların derileri ile kaplandılar ve köpekler tarafından parçalandılar; ya da haçlara bağlandılar ve gün ışığı sona erdiğinde geceleyin, kandil gibi yakıldılar. Neron gösteri için kendi bahçelerini teklif etmişti, hem kalabalığa karışarak arabacısıyla hem de kendi aracında olmak suretiyle, arenasında bir gösteri düzenledi. Böylece, en ibretlik cezayı hak etmiş bir suçluluğa rağmen, devletin refahı için değil, tek bir adamın vahşeti uğruna kurban edildiler ve bu nedenle de bir acıma duygusuna sebep oldular (Tacitus, 1937: 285).

Bu ve bunun gibi, imparatorlar tarafından Hıristiyanlara karşı yapılan vahşetler yazarların eserlerine yansımıştır. Hıristiyanlar, Pagan tanrılarına tapınmadığından ve

adıklar sunmadığından ve bu sebeple de Romalılara göre tanrılarla olan barışın ve bereketin bozulmasına sebep olduklarından, vatan haini olarak görülmüşlerdir. Bunun sonucu olarak da Hıristiyanlar bu tarz suçlamalara karşı, vatanına milletine bağlı vatandaşlar olduklarını kanıtlamak için savunma (apologeia) metinleri yazmışlardır.

Bir diğer önemli husus olarak Hıristiyanlığın kendi içinde de fikir ayrılıklarının yaşanmaya başlaması, bunun yanı sıra yalancı peygamberlerin, sapkın inançların ortaya çıkmaya başlaması, Hıristiyan teologların üzerinde durması gereken meseleler haline gelmiştir. Faydalı bir fikir ya da terim olsa dahi, Hıristiyanlar sapkın kişilerin ağzından çıkmış her söze karşı durmuştur. Sapkınlara benzememek, onların yaptığını yapmamak en erken kilise kanunlarından olan *Didake* kanunlarında dahi belirtilmiştir.

Iustinos Martyros (ö. 165): İkinci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, Filistinli Iustinos Martyros ile birlikte teslisin üç uknumunun daha net bir görünüm kazandığı görülmektedir. Hıristiyanlığın en önde gelen apolojistleri arasında bilinen Iustinos Pagan inançları olan bir aileden gelmektedir. Hakikati arayış sürecinde Felsefe ile yakından ilgilenmiş ve bu ilgi eserlerine de yansımıştır. Hıristiyanların iyi ahlaklı oluşunu ve iyi bir vatandaş oluşunu kanıtlamaya yönelik yazmış olduğu ilk eseri *Apologeia (İlk Savunma)* İmparator Antoninus Pius'a ithaf edilmiş bir eserdir. Iustinos bu eserde Hıristiyanların Romalıların gözündeki o kötü vatandaş izlenimini yıkmaya çalışmaktadır. Bir diğer önemli eseri ise Hıristiyanlığın Yahudi yasasını bozduğuna yönelik eleştirileri hedef alan *Tryphon'la Diyalog* adlı eseridir. Iustinos bu eserde Eski Ahit'ten alıntılar yaparak İsa Mesih'in bu yasaların yerine geçtiğine yönelik yorumlar yapmaktadır.

Iustinos Martyros, eserlerinde teslisin tanrısallığını detaylı bir şekilde incelemiştir. Her ne kadar Kutsal Ruh konusuna daha az değinmiş olsa da üçlü birliği çeşitli yollardan anlatma girişiminde bulunmuştur. Buna göre teslisin üç uknumu da Tanrı'dır. Iustinos'un bunu açıklarken kullandığı ifadeler dikkat çekicidir: “ Biz Ona aklımızla ibadet ediyoruz çünkü biz öğrendik ki O yaşayan Tanrının bizatihi kendisinin Oğlu'dur ve biz Onun ikinci sırada olduğuna, peygamberlere özgü Ruh'un da üçüncü sırada olduğuna inanıyoruz” (Justin Martyr, 2008: 46). Iustinos burada hiyerarşik bir sıralama yapmaktadır. Yine aynı bölümün akabinde Iustinos, insanların

çarmıha gerilen bir insanın, değişmez ve sonsuz olan her şeyin yaratıcısı Tanrı'ya ikinci konumda olması durumunu anlamadıkları için eleştirdiklerini söylemiştir. Bunu anlayamamalarının sebebi ise burada yatan gizemi görmelerine engel olan cehaletleridir (Justin Martyr, 2008: 46) .Iustinos'un kullanmış olduğu “ peygamberlere özgü Ruh” ifadesi de onun Eski Ahit terminolojisiyle olan alakasının bir tezahürüdür.

Iustinos teslisin ikinci uknumu üzerinde detaylı açıklamalar yapmıştır; buna göre İsa Mesih Tanrı'nın ilk yarattığı (prototokos) ve tüm insanlığın O'ndan pay aldığı “Söz” dür. İlk yarattığı ifadesinin kullanılması insan olarak zuhur eden İsa'nın diğer insanlardan farkını ortaya koymak içindir. Ateist oldukları düşünülse bile örneğin Grekler arasında Sokrates, Herakleitos ve onlar gibi olanlar veyahut da yabancılar arasından İbrahim, İlyas, Ananias, Azarias, Misael gibi pek çok isim akılları ile yaşadıklarından Hıristiyandırlar.¹ Ancak İsa'dan önce yaşamış ve aklını kullanmamış olan insanlar işe yaramazdır. Bu kişiler İsa'nın düşmanları ve aklıyla yaşamış insanların katilleridirler (Justin Martyr, 2008: 84). Burada dikkat çeken husus, Iustinos daha önce de ifade etmiş olduğum gibi Felsefe ile yakından ilgilenmiş ve bu alanda verilmiş eserleri okumuştur. Burada bahsedilen “akıl” Sokrates, Heraklitos gibi çok tanrılı toplumlarda yaşamış insanların, bu tanrıları kabul etmemesinden kaynaklanmıştır. Bu filozoflar akılı merkeze alıp kehanet, tanrılara adak sunma gibi ritüelleri gerçekleştirmemiştir ve bunun sonucunda da tanrılara itaatsizlik sebebiyle örneğin, Sokrates gibi bir filozof infaz edilmiştir. Dolayısıyla Iustinos'a göre bu insanlar İsa'yı tanımasalar dahi Hıristiyandırlar.

Iustinos Tanrının birliği ve İsa'nın tanrısallığı konusunu *Tryphon'la Diyalog* adlı eserinde detaylı bir şekilde incelemiştir. Buna göre İsa Tanrıdır ve zaman içerisinde gerek insan gerekse de melek olarak zuhur etmiştir. Bu düşüncesini de Eski Ahit'in Çıkış kitabından örnekler vererek desteklemiştir. Iustinos'a göre bazıları, “Söz”ü Baba'dan ayıramaz ve bölünemez, ferdiyeti ve farklılığı olmayan bir “kuvve” olarak öğretip, bunun için de gökyüzündeki Güneşin yeryüzüne ulaşan ışınlarından ayıramaz ve bölünemez olarak örnek verir. Güneş battığında güneşin ışınları dünyadan kaybolur; bu Baba ve Söz arasındaki ilişkiye benzetilmiştir. Baba, kendi iradesiyle açığa çıkardığı kuvveyi yine dilediğinde kendine geri döndürebilmektedir.

¹ Daniel 1: 6-7.

Bu bakış açısı ile Tanrı melekleri bir zaman diliminde yaratmıştır (zamana tâbi) ve bu melekler Tanrı'ya tekrardan geri dönmüştür ama Iustinos'a göre melekler daima vardır ve yaratılmış olanlara indirgenemez (Slusser, 2003: 193-194). Dolayısıyla Iustinos bu modalistik monarşik görüşü kabul etmeyerek Söz'ün de kendi iradesi olduğunu ortaya koymuştur. Verdiği örneğe göre ise bir ateş kaynağı başka bir ateşin var olmasına kendinden hiçbir şey kaybetmeden, eksilmeden sebep olur. Var ettiği ateş, kaynak olan ateşten ayrılmıştır ve kaynak olan ateş artık ne daha az ne de daha çok bir ateştir yani değişmemiştir. Ateş olarak ateş olma özelliğinden hiçbir şey kaybetmemiştir.

Buradan çıkarılacak sonuca göre Iustinos Söz'ün Tanrı oluşunu kabul eder fakat onun Baba'dan farklılığını, bireysel olarak ayrı olduğunu (arithmo heteron esti) da savunur (Slusser, 2003: 194-195). Oğul "Söz"dür ve "Söz" Tanrı'dır; tüm yaratılmışlardan önce var olmuştur. Tanrı "Söz" olarak zamanın belli dönemlerinde melek belli dönemlerinde insan olarak zuhur etmiştir. Iustinos eserlerinde Hıristiyanları, Tanah'tan alıntılar yaparak Yahudilerin Hıristiyanları iki tanrıya inanan kişiler olarak görmelerine karşı savunmuştur. İsa'nın insan oluşunu ve çarmıha gerilerek acı çektiğini kabul etmeyen (Markion'un görüşleri) görüşlere karşı çıkmıştır. "Söz"ün Tanrı olduğunu ve maddi dünyaya İsa Mesih olarak zuhur ettiğini yani insan olarak zuhur ettiğini ve gerçekten de acı çekerek öldüğünü savunmuştur.

Antakyalı Theophilus (ö. 183-185): İlk defa "trias" kelimesini kullanan kişidir. Bu kelimenin mahiyeti ise teslisçi geleneğin öğretisiyle tam anlamıyla örtüşmemektedir. Theophilus'un günümüze ulaşan *Apologia ad Autolyicum (Autolykus'a Apoloji)* adlı eserinde bu kelimeye yer verilmiştir. Eserinde yaradılışı Kutsal Kitaptan yararlanarak anlatırken, Tanrı'nın mahiyetini ve varlığını nasıl ispat ettiğini de görmekteyiz. Tanrı'nın doğasından bahsederken Tanrı'nın anıldığı isimleri ve bu isimlerle neyin kastedildiğini şu şekilde açıklamıştır:

Diyeceksin ki bana ' madem Tanrıyı görüyorsun, bana görünüşünü tasvir et' o zaman dinle beni ' Tanrı'nın görünüşü ne ağza alınabilir ne de tanımlanabilir; çünkü yalnızca insan gözü ile görülemez. Tanrının nuru kapsanamaz, büyüklüğü kavranamaz, yüceliği anlaşılabilir, gücü karşılaştırılmaz, bilgeliği öğretilemez, İyiliği benzetilemez, lütfu dile getirilemez. Eğer O'na Işık dersem, onun yaratımından bahsetmiş olurum; eğer ona Zihin dersem zekasından bahsetmiş olurum; eğer Ruh dersem onun nefesinden bahsetmiş olurum; eğer Bilge dersem onun zürriyetinden bahsetmiş olurum; eğer Kuvve dersem onun filin bahsetmiş olurum; Eğer Öngörü dersem iyiliğinden bahsetmiş olurum; Eğer Krallık dersem nurundan bahsetmiş olurum; Eğer Rab dersem yargıçlığından bahsetmiş olurum; Eğer yargıç dersem adaletinden bahsetmiş olurum;

Eğer ona Baba dersem her şeyden bahsetmiş olurum; Eğer ona Ateş dersem gazabından bahsetmiş olurum (Theophilus, 1970: 5).

Tanrı'nın gözle görülemez ve dile getirilemez oluşunu ona atfedilen isimler aracılığıyla anlatan Theophilus, O'nun bir insan tarafından ancak ne olmadığı üzerinden tanımlanabileceğini ortaya koymuştur. Theophilus'un Tanrı anlayışı çoğunlukla monoteist bir eğilimde ilerlemektedir. Tanrı dünyayı yaratmadan evvel Logos'u yaratmıştır onun aracılığıyla dünyayı yaratmıştır. Logos(Söz) ve Sophia (Bilgelik) birlikte anılmıştır. Buna göre Tanrı yaratımını yaparken evreni bir akılla donatmıştır; bunu da Söz ve Bilgelik aracılığıyla yapmıştır. Zira Theophilus'a göre insan baktığı her şeyde Tanrı'nın sözünü, aklını ve bilgisini görecektir (Theophilus, 1970: 11). Tanrı Logos'u kendi bilgeliğini kullanarak kendi içinden açığa çıkarmıştır. Tanrı onda yarattığı ve onun aracılığıyla yarattığı şeylerde Logos'u kendi hizmetlisi kılmıştır. Logos başlangıçtır; zira dünyada var olan her şey O'nda gerçekleşmektedir. Logos hem Tanrı'nın Ruhü hem her şeyin başlangıcı hem bilgelik hem de en yüce olanın kuvvesidir ve yeryüzüne inerek peygamberlerde tecelli etmiştir. Peygamberler evren yaratılırken mevcut değildir ama Logos her zaman Tanrı ile birlikte (Theophilus, 1970: 39). Dikkat çeken noktalardan biri de Theophilus'un Logos'tan bahsederken İsa Mesih'i anmamasıdır. Yeniden dirilmeye inanmayanları eleştirirken dahi İsa Mesih'ten bahsetmemiştir (Theophilus, 1970: 13).

Theophilus bahsetmiş olduğum gibi teslisçi gelenek içerisinde "trias" kelimesini kullanan ilk Hıristiyandır; *Autolytus'a Apoloji* adlı eserinin ikinci kitabında bu kelimeyi şu şekilde kullanmıştır: "Işık veren cisimlerin yaratımından önceki üç güne benzer şekilde Baba, Sözü ve Bilgeliği bir çeşit üçlü birliktir" (Theophilus, 1970: 53). Burada bahsedilen üçlü birlik Baba, Oğul ve Kutsal Ruhun özde bir oluşuna eş değerde bir mana içermemektedir. Buradaki üçlü ilişkide Tanrı, Söz ve Bilgelik hiyerarşik ve ekonomik bir bağlamda değerlendirilmiştir. Ayrıca bahsedilen Bilgelik ile Kutsal Ruh'un kastedilip edilmediği de net değildir.

Irenaeus (ö.202): Teslisin üç üknunun belirgin şekilde ifade edilmeye başlamasını Irenaeus ile birlikte görmekteyiz. Irenaeus İzmir'de doğmuş ve papazlık görevini icra ettiği Lyon'da vefat etmiştir. Polycarpos'un öğrencisi olduğu iddia edilen Irenaeus, *Adversus Haereses (Heretiklere Karşı)* adlı eserinde maddenin kötü olduğuna, kurtuluşun ancak insanın kendi ruhsallığıyla gerçekleşebileceğine inanan ve kilise öğretilerinden sapmış kişiler olan Gnostikleri hedef almıştır. Bu kişilerin de

kutsal metinleri kullanarak kendi sapkın inançlarını temellendirmelerini eleştirmiştir (Irenaeus, 2002: 520-524). Anlaşılmaktadır ki Irenaeus, felsefi akımların etkisinde bir inanç yorumu geliştirmemiş; aksine kutsal yazıları, havarileri ve havarilerle tanışmış ve geleneği devam ettirmiş kişilerin yorumları dışında kalan her şeyi değerlendirmesinden çıkarmıştır. Tanrı'nın tekliğini defaatle vurgulayan Irenaeus, teslisin ekonomisindeki Kutsal Ruh'un rolünü daha belirgin bir şekilde ifade etmiştir.

Kilise, tüm dünyaya yayılmış olsa da, hatta dünyanın ucuna kadar, imanını havarilerden ve onun öğrencilerinden aldı: gökyüzünün, yerin, denizlerin ve bunların içindeki her şeyin yaratıcı olan Yüce Baba, tek bir Tanrı'ya; kurtuluşumuz için bedenlenen Tanrı'nın Oğlu İsa Mesih'e; Tanrı'nın idaresini peygamberler aracılığıyla bildiren Kutsal Ruh'a iman eder (Irenaeus, 2002: 541).

Irenaeus, üçlü birliği iredelerken Tanrı'nın tekliğini sıklıkla vurgulamıştır; Oğul'un ve Kutsal Ruh'un Tanrı ile olan ilişkisi ise daha çok hiyerarşik bir ilişki olmuştur.

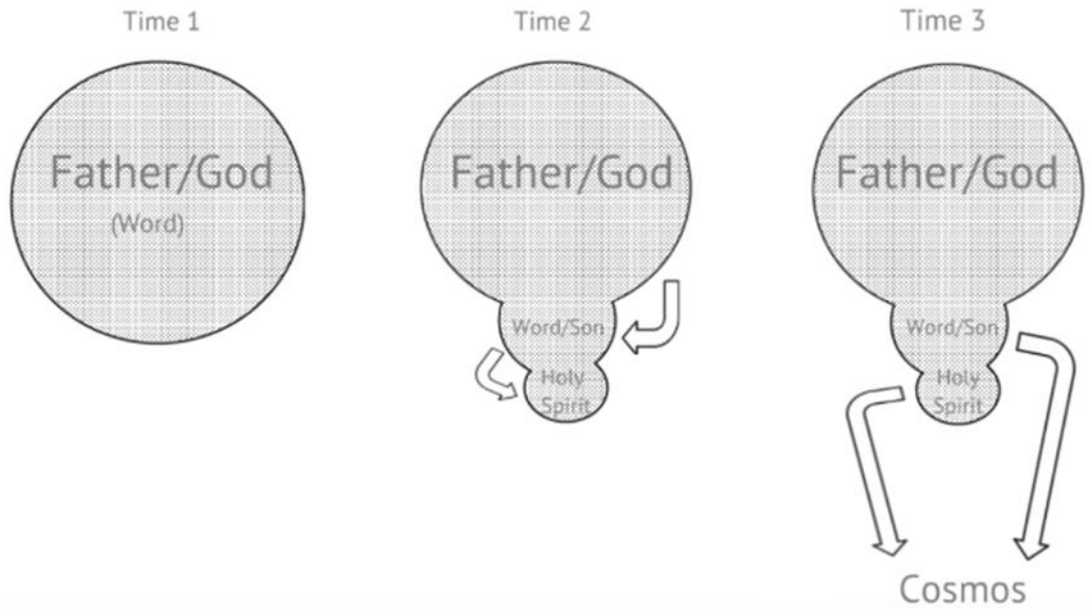
Tertullianus (ö. 240): Latince yazan ve Latin Hıristiyanlığının da kurucusu kabul edilen Tertullianus, yaşadığı dönemde Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti olan Karataca'da doğmuştur. Teslis (trinitas) kelimesini eserlerinde kullanan Tertullianus, teslis doktrinini açıklama girişiminde bulunmuştur. Tertullianus teslis doktrinini *Adversus Praxeas (Praxeas'a Karşı)* eserinde geliştirmiştir. Oğul ve Baba ilişkisine bakıldığında Baba en tepe noktadadır. Tertullianus'a göre her şey vücut bulmadan evvel Tanrı tektir. Bunun da sebebi Tanrı dışında bir şeyin var olamayacağıdır. Tanrı her şey olduğundan ondan dışarı çıkmak gibi bir durum söz konusu değildir. Tanrı bilinçtir (ratio) ve bu bilinç ezeli olarak Tanrı ile ve Tanrıdadır. Tertullianus, Yunanların söz için "logos" kelimesini kullandığını açıklar ve kendisi Latince karşılığı olan "verbum" kelimesinin yerine söylem anlamına gelen "sermo" kelimesini kullanır. Tertullianus'un burada yapmış olduğu ayırım dikkat çekicidir. Bu ayırma göre başlangıçtan önce "sermo/logos/söz"ü de kapsayan "ratio" vardır; yani zamana bağlı bir zuhur tecelli ettiğinde "ratio", "sermo" olarak açığa çıkmaktadır (Tertullian, 2006: 1047-1048).

Tertullianus'a göre teslis şu şekilde ifade edilmiştir:

Ama yine de ne ağaç kökünden, ne nehir membandan, ne ışın Güneşten, ne de gerçekten de Söz Tanrı'dan ayrıdır. Böylece bu analogileri takip ederek diyorum ki Tanrı ve O'nun Sözü – Baba ve Oğul- ikidir. Kök ve ağaç iki ayrı şeydir ama bağlantılı şekilde birliktedirler, memba ve nehir de keza iki ayrı formdur fakat bölünebilir değillerdir; tıpkı Güneş ve ışınlarının iki ayrı form olması gibi birbirine kaynaşıktır. Her şey kendinden çıkan başka bir şeyden ayrı olmamak ile birlikte, kendinden çıkan şey ikincil konumda olmalıdır. Bununla birlikte ikinci olan yerde iki, üçüncü olan yerde de üç olmalıdır. Şimdi Ruh gerçekten de Tanrı ve Oğuldan sonraki üçüncüdür; tıpkı

ağaçtan açığa çıkan meyve, kökten açığa çıkan üçüncüdür; ya da nehirden açığa çıkan akarsu membaından açığa çıkan üçüncüdür ya da güneş ışınlarından açığa çıkan zirve noktası Güneş'ten açığa çıkan üçüncüdür. Aynı şekilde de Teslis, Babadan açığa çıkarak birbirinde içkin ve bağlantılı aşamalara ilerleyerek Monarşiyi bozmuş olmaz fakat aynı zamanda Ekonominin konumunu korumuş olur (Tertullian, 2006: 1053).

Teslisçi bir anlayış savunan Tertullianus'un teslisine göre Oğul da tanrısaldir ama bu Tanrınıniki ile aynı derecede bir tanrısallık değildir. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh birbirinden ayrılmazdır ve Tanrı dışında Oğul ve Kutsal Ruh'un şahsiyeti Tertullianus'ta söz konusu değildir. Aşağıdaki şekilde Tertullianus'un teslis anlayışı yansıtılmaktadır (Tuggy, 2016).

Şekil 3.1.1. Tertullianus'un teslis anlayışı (Tuggy, 2016)

Novatianus (ö.258): Papalık tarihinde ikinci anti papa olarak tarihe geçmiş ve eserlerini Latince yazmış ilk Romalı teologdur. Döneminin sapkın inançlarına karşı yazmış olduğu apolojisi *De Trinitate'nin* amacı İsa Mesih'in tanrısallığına ve Tanrı'nın birliği hususuna açıklık getirmek olmuştur. Eserde defaatle tekrarlanan İsa Mesih'in tanrısallığı dönemin üzerinde durduğu teolojik problemin de yansımasıdır. Novatianus'a göre dönemin heretik akımlarının Kutsal Kitabı yorumlamaları, İsa Mesih'e karşı tek yönlü bir bakış açısı içermektedir ve bu kişiler Kutsal Kitaba karşı gelmektedirler. "Onun acı çekmesi insan tabiatının zayıflığını gösteriyorsa eğer, o zaman neden yaptığı işler de O'nun tanrısal gücünü göstermesin?"(Novatian, 2004: 1087). Kutsal Kitapta İsa, insandan doğmuş olarak bahsedildiyse de, bir o kadar ve

hatta daha fazla Tanrı'dan doğması bakımından Baba'nın Oğlu diye de ifade edilmiştir; ancak sapkın inançlı kişiler beden almış olmayı aşağı gördüklerinden İsa Mesih'e tanrısallık atfetmemişlerdir (Novatian, 2004: 1087-1088)

Novatianus'a göre Kutsal Kitap çerçeveyi oluşturmaktadır. Eski Ahit'te hem Tanrı'nın İbrahime görüldüğünden bahsedilmiştir: "RAB Avram'a görünerek, 'Bu toprakları senin soyuna vereceğim'dedi. Avram kendisine görünen RAB'be orada bir sunak yaptı" (Yar.12: 7); hem de Çıkış kitabında Tanrı'nın görülemeyeceğinden bahsedilmiştir: "Ancak, yüzümü görmene izin veremem. Çünkü yüzümü gören yaşayamaz" (Çık. 33: 20).

Farklılık Kutsal Kitabın yalan söylediğini mi göstermektedir? Novatianus'a göre ifade edilen iki farklı cümle aslında birbirine tezat değildir; çünkü bu aşağı bir seviyede olan insanın yavaş yavaş Tanrı'yı görebilmesi için gerçekleşen süreci ifade etmektedir. Dolayısıyla Kutsal Kitap Tanrı'nın görüldüğünü ifade ederken aslında Tanrı'nın görüntüsü olan İsa Mesih'in madde boyutuna nüzul etmesiyle insana görünmesini ifade etmektedir. Tam bu noktada Novatianus'un kullandığı analogi neden Kutsal Kitapta iki tezat ifadenin bulunduğuunun sebebini açıklar niteliktedir:

Yavaş yavaş ve süreç içerisinde insan (Tanrı'nın) görüntüsü aracılığıyla Baba Tanrı'yı görebilme nuruna erişebilmek için güçlenecektir. Büyük olan şeyler aniden gerçekleşirse tehlikelidir. Karanlıktan sonra aniden bakılan Güneş'in o çok yoğun ışığıyla karşılaşınca hazır olmayan gözlere günü aydınlatmayacaktır hatta körlüğe yol açacaktır (Novatian, 2004: 1100-1101).

Anlaşılmaktadır ki Novatianus'a göre insana görünen Logos'tur; yani Baba'nın Oğlu İsa Mesih'tir. İsa Mesih ise Tanrı'dır. Dolayısıyla bu yorumlama Kutsal Kitabın kendi içinde tezatlığa düşmediğini ispat etmek için yapılmıştır.

Teslisin üçüncü unumu olan Kutsal Ruh'a da iman edilmesi gerektiğini vurgulayan Novatianus, İsa Mesih'in Kutsal Ruh için bazen "Paraklit" dediğini bazen de "hakikatin ruhu" dediğini de vurgulamıştır. Kutsal Ruh sadece Yeni Ahitte kendini göstermemiştir aynı zamanda Eski Ahitte de açığa çıkmıştır. Farklı zamanlarda farklı görevlerle açığa çıksa da, Kutsal Ruh bir ve tektir. Peygamberlerle açığa çıkan da aynı ruhtur; havarilerle açığa çıkan da aynı ruhtur. Aradaki tek fark Kutsal Ruh'un peygamberlerde arada sırada açığa çıkması iken havarilerde her zaman var olmasıdır (Novatian, 2004: 1123). Sonuç olarak Novatianus eserinde İsa Mesih'in tanrısallığını

ispat etmeye çalışmış ama Kutsal Ruh'un tanrısallığını irdelememiştir. Kutsal Ruh ile ilgili ise kutsal ekonomi içerisindeki görevi vurgulanmıştır.

Origenes (ö.253): İskenderiye'de doğmuş, Kutsal Kitap üzerine yorumlar yazmış bir teologdur. Kutsal kitabı yorumlarken Felsefeden de faydalanmıştır. Felsefe ile olan ilişkisini kullandığı terimlerden anladığımız Origenes'in, kesin olmamakla birlikte Plotinos'un da öğretmeni olan Ammonius Saccas'ı tanıdığına inanılmaktadır (Edwards, 2018). Origenes, ilerde İznik Konsili'nin de gerçekleştirilmesine sebep olan Arius'un fikirlerine etkisi bakımından aynı zamanda bir heretik olarak da görülmüştür. Origenes, dördüncü yüzyılda doktrinleşecek olan teslisin oluşmasında kullanılan kavramlardan, aynı özden anlamına gelen "homousios" ve şahsi varlık anlamına gelen "hypostasis" sözcüklerini kullanan ilk Hıristiyan teolog olmuştur (Edwards, 2018). Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesinde Baba, Origenes'e göre en tepe noktadadır. Tanrı'yı analogiler kullanarak anlatan Origenes, bunun için Güneş ve ondan yayılan ışınları örnek göstermiştir. Güneşe çıplak gözle bakılamaz ama onun aydınlattığı her şeye bakıldığında kaynağının ne kadar büyük ve yüce olduğu görülür. Dolayısıyla Tanrı'nın zati insan tarafından bilinemez ama yaptığı işler ve güzellikler aracılığıyla sezilir (Origen, 2006a: 429-430). Origenes'e göre Tanrı ne bir bedendir ne de bedende yaşayan bir varlıktır. Tanrıda maddi boyutta algılanan hiçbir şey yoktur; dolayısıyla maddi olan hiçbir şeyin bileşiminden oluşmamıştır. Tanrı (μωνάς) tek ve (ένας) bir'dir (Origen, 2006a: 430).

Kutsal üçlü birlikte Oğul, Origenes'e göre en tepede olan Tanrı'ya ikinci konumda, Kutsal Ruh da üçüncü konumdadır. Burada var olan hiyerarşik sıralama Origenes tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: "Böylece, eğer her şey bu pasajda da belirtildiği gibi Logos aracılığıyla yapıldıysa, o zaman bu demek oluyor ki yapılan şeyler Logos tarafından değil ama ondan daha güçlü ve büyük olan tarafından yapılmıştır. Peki bu Baba'dan başka kim olabilir ki?" (Origen, 2004: 510). Bu pasajda da belirtildiği gibi Logos üstünlük bakımından Baba'dan daha aşağı bir konumdadır. Origenes, Logos'un üstünlüğünü insanla olan ilişkisinde göstermiştir. Logos'u ikinci Tanrı olarak adlandırdığında bunu, onun değerini düşürmek için değil Baba ile olan konumunu belirtmek için kullanmıştır:

Biz onu 'ikinci' Tanrı olarak adlandırmamıza rağmen, insanların bu 'ikinci Tanrı' terimi ile ilgili bilmeleri gerekir ki tüm diğer erdemleri kapsayan bir erdemden başka bir şeyi ve tüm şeylerde var olan akli içermeye muktedir bir akıldan başkasını kastetmiyoruz ki

o akıl doğal, direkt ve genel bir yarar için ortaya çıkmıştır ve bizim ‘akıl’ olarak ifade ettiğimiz İsa’nın ruhunda yaşamıştır (Origen, 2006b: 988).

Yuhanna incilini yorumladığı kitabında Origenes, havari Yuhanna’nın “Tanrı” kelimesini kullanırken belirtili ve belirtisiz olarak iki farklı şekilde ifade ettiğini söylemiştir. Türkçede olmayan bu kullanımın Batı dillerinde “articulus, article” gibi ifadeleri mevcuttur. Buna göre belirli bir objeden bahsedildiğinde kelimenin başına artikel getirilmektedir. Origenes, Yuhanna’nın Grekçe konusunda yetkinliğini vurgulayarak, bu tarz kullanımları bilinçli bir şekilde yaptığını öne sürmektedir. Yani Yuhanna yer yer “ὁ θεός (ho theós), (belirli)” Tanrı anlamına gelen bir kullanım yaparken, yer yer de sadece “θεός (theós), (bellirli olmayan)” Tanrı olarak kelimeyi kullanmıştır. Origenes’in bu ayırmadan yaptığı çıkarıma göre Yuhanna, artikeli “Logos” için de “Tanrı” için de kullanılır; fakat her şeyin sebebi, yaratılmamış olandan bahsederken artikelle birlikte ‘Tanrı’ kelimesini kullanırken, ‘Logos’tan Tanrı olarak bahsettiğinde artikel olmaksızın bir kullanım yapmıştır. Yuhanna incilinde böyle bir ayırım yapılmış olmasına dikkat çeken Origenes, bunu okuyan insanların kafa karışıklığı yaşadığına da işaret etmiştir. Dolayısıyla iki ayrı Tanrı’dan bahsediliyor düşüncesine kapılmaktan çekinen kişiler ya bu satırları Oğul’un Baba’dan ayrı bir doğası olamayacağını öne sürerek, Oğul’a Tanrı derken bunun ancak bir isimden ibaret olduğunu yorumlamaktadır ya da Baba ile Oğul’un aynı özden olmadığını öne sürerek Oğul’un tanrısallığının olmadığını yorumlamaktadır. Origenes’e göre bu iki tip düşünce de yanlıştır. Baba Tanrı “autotheos” yani kendiliğinden Tanrıdır; fakat diğer bahsedilen Tanrı ifadeleri (artikel olmadan), tanrısallığını Baba Tanrı’nın tanrısallığına dahil olarak almaktadır (Origen, 2004: 502-503).

Kutsal Ruh’tan bahsederken ise O’nun İsa Mesih aracılığıyla meydana geldiğini fakat yaratılmışlardan olmadığını bilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Oğul ve Kutsal Ruh arasında büyük bir fark çizilmekle birlikte, Baba ve Oğul’dan bağımsız bir öze de sahip değildir. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’un arasında hiyerarşik bir üstünlük çizen Origenes, aynı zamanda Oğul ve Kutsal Ruh’un da kutsallığını incelediği kutsal yazılardan alıntılar yaparak kanıtlamaya çalışmış ve bu sebeple de Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesini bir arada kullanarak bunların “trias hypostases” yani üç şahsi varlık olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda Origenes, Baba’dan başka her şeyin yaratılmış olduğuna, her şeyin Logos aracılığıyla meydana geldiğine ve Baba’nın İsa aracılığıyla meydana getirdiği her şey arasında en

mükemmel ve ilk sırada olan Kutsal Ruh'a iman ettiğini ifade etmektedir (Origen, 2004: 510-512).

Romalı Dionysos (ö.268) ve İskenderiyeli Dionysos (ö.264): Üçüncü yüzyılın ortalarına gelindiğinde hala teslis doktrinine dair netleşen bir açıklama mevcut değildi. Bu karışıklığın yansımaları Athanasius'un, Romalı Piskopos Dionysius ile İskenderiyeli Piskopos Dionysius'un fikirlerine yer vermesiyle görmekteyiz. Öncelikle Athanasius ilgili bölümde Baba ile Oğul'un aynı özden olduğunu savunmuştur. Bu yüzden de Athanasius, Ariusçulara seslenerek bilgili bir adam olduğunu düşündüğü İskenderiyeli bir teolog olan Theognostos'un (ö.270) "aynı özden" tabirine karşı olmadığını ve bunu da *Hypotyposes* adlı eserinin ikinci kitabında dile getirdiğini vurgulamıştır:

Oğul'un özü ne dıştan elde edilen bir şey ne de yoktan var olan bir şey değil ama Baba'nın özünden açığa çıkan bir şeydir; tıpkı ışığın yansımaları, suyun buharlaşması olduğu gibi, ne yansıma ne de buhar suyun kendisi ya da güneşin kendisi değildir; fakat yabancı da değildir. Fakat ayrılma olmamakla birlikte Baba'nın özünden bir meydana çıkış vardır. Güneş aynı kaldığı ve ondan açığa çıkan ışınlar onu eksiltmediği için, Baba'nın özü de değişmez. Buna rağmen O(öz) kendinin bir imgesi olarak Oğul'a sahiptir (Athanasius, t.y. : 523).

Aynı bölümün devamında Athanasius, İskenderiyeli Dionysius'tan alıntıya yer vermektedir. Buna göre Dionysius, Kutsal Kitabın hiçbir yerinde "aynı özden" tabirini bulamadığından İsa Mesih'in Tanrı ile aynı özden olduğuna inanmadığını söylemiştir. Dionysius bu noktada bir analogiye yer verir; insan doğumu ele alındığında pek tabii bu türdeşliği ifade eder ama anne ve babasından doğan çocuk ebeveyninden farklıdır; aynı olsaydı ne anne-baba diye bir şey ne de çocuk diye bir şey olurdu (Athanasius, t.y. : 524).

İskenderiyeli Dionysius'un kutsal üçlemedeki Baba ve Oğul'un aynı özden olmayışını savunmasına karşı Romalı Dionysius, Sabelliusçu Markioncu sapkın düşüncelere karşı da üçlü birliği savunmuştur:

Yüce Baba Tanrı'ya ve Oğlu İsa Mesih'e ve Kutsal Ruh'a inanmalı ve bunu Evrenin Tanrısı Söz'ün birliğine bağlı tutmalıyız. 'Ben' diyor, O, 'Baba birdir' ve 'Ben Baba'dayım ve Baba da bende' diyor. Böylece hem İlahi Üçlü hem de Monarşinin kutsal vaazları korunmuş olacaktır (Athanasius, t.y. : 524)

Görülmektedir ki üçüncü yüzyılın ortalarında üçlü birlik doktrini hala teolojik bir problem olarak devam etmektedir. Tüm bu ihtilafli görüşler aynı Kutsal Kitapların okunması fakat farklı yorumlar yapılmasından ortaya çıkmaktadır. Özellikle Origenes ve İskenderiyeli Dionysius ile birlikte görülmektedir ki Kutsal Kitap

okunurken okunduğu dil onu yorumlarken farklılıklara sebep olmuştur. Origenes Yuhanna'nın üzerinden Kutsal Kitabı yorumlarken belirli Tanrı ve belirsiz Tanrı ayrımını yaparak, artikellerin manayı ne derece etkilediğini vurgulamış ve yorumlamada dilin etkinliğini göz önüne sermiştir. Doğu'da baskın olan dil Grekçe iken Batı'da baskın olan dil Latince olmuştur. Bu iki dil arasındaki anlam farkları Kitabı Mukaddesin anlaşılmasındaki farklılıklara da sebep olmuştur.

3.2. İlk Genel Konsil (İznik Konsili)

İsa'nın uluhiyeti, Meryem'in hem insan tabiatına sahip olup hem de "theotokhos" yani tanrı doğuran oluşu, İsa'nın hem insan tabiatına sahip oluşu hem de Tanrı tabiatına sahip oluşu, Baba-Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesinin aslında bir oluşu gibi belirsiz ifadelerin yarattığı karışıklıklar gibi dini doktrinlerin yorumlanarak karışıklıkların giderilip çözülmesi hem de Kutsal Kitapta belirtilmemiş ancak yeni karşılaşılan durumlarla ilgili yapılması gerekenlerin belirlenmesi gibi konular için konsiller gerçekleşmiştir.

Konsil kelimesi Latince "genel toplantı, kurul, meclis" anlamlarına gelen "concilium" kelimesinden türemiş olup piskoposlardan oluşan toplantıyı ifade etmektedir. Bu toplantılar kimi zaman sadece bazı bölgeleri, kimi zaman bazı milliyetleri ilgilendirmiştir. Buna bağlı olarak da sadece o bölgeyi ilgilendiren dini bir problemin çözümüne yönelik, yine sadece o bölgenin piskoposlarının toplanması ile "mahalli" dediğimiz konsiller yapılmıştır. Aynı şekilde sadece milliyete özgü problemleri içeren dini problemlerde, o milliyetten piskoposların toplanması ile milli konsiller gerçekleştirilmiştir. Hıristiyanlığın genelini kapsayan ve ilgilendiren dini problemler söz konusu olduğunda ise "ökümenik" konsiller gerçekleştirilmiştir. Ökümenik kelime anlamı itibariyle evrenselliği ifade etmesine rağmen, bu anlam tarih içerisinde farklı kapsayıcılıklar içermiştir. Dolayısıyla ilgilendiğimiz dönem bağlamında ökümenik konsil Katolik kilisesi mensuplarını ilgilendirmektedir. Konsiller tarihi incelendiğinde, yapılan ilk konsili miladi 52 yılında gerçekleştirilen Havariler Konsiline kadar geri götürebiliriz. İlk genel konsil ise 325 yılında gerçekleştirilen İznik konsili olmuştur. Bu dönemde Roma imparatorluğu Constantinus (ö. 337) yönetimi altında olmakla birlikte aynı zamanda da Hıristiyanlığı seçen ilk imparator olmuştur. 306-337 yılları arasında imparatorluk yapan Constantinus, yayılmakta olan Hıristiyanlık ile buna karşı gelen Pagan halk

arasında köprü konumunda olmuştur. Hıristiyanlık yayılırken belli anlaşmazlıkları da beraberinde getirmiştir. Bunlar arasında önemli olanlarından biri de ilk genel konsilin gerçekleşmesine de sebep olan Arius'un geleneksel teslis inancını hedef alan fikirleridir.

Arius (ö. 336), 250 yılında doğmuş Libyalı bir papazdır. Arius'a göre Baba ve Oğul bir değildir ve Oğul yaratılmıştır. Burada yaratılmış ve doğmuş kavramları arasında bir ayırım yapılmaktadır; çünkü yaratılmış olan maddi dünyadan bir parça almış olurken Baba'dan doğmuş olan maddi dünyadan hiçbir pay almamış ve yalnızca Tanrı'nın özünü taşımış olacaktır. Arius, fikirlerini öne sürdüğünde İskenderiye'de bulunuyordu ve söyledikleri orada yankı bulmuş olacak ki ilk genel konsilin toplanmasının başlıca sebebi haline gelmiştir. İlk genel konsil 325 yılında gerçekleşmiştir; fakat Arius görüşlerini bu tarihten çok önce ifade etmiştir. Zamanla fikirlerin yayılması ve etkileyici olması İskenderiye'yi karıştırmış ve Arius'a karşı ilk kez 318 Mısır konsilinde bir toplantı gerçekleştirilmiş ve Arius İskenderiye piskoposu Alexander tarafından kiliseden atılmıştır. Mısır'da açığa çıkan herhangi bir karışıklık Constantinus'u yakından ilgilendirmiştir; çünkü o dönemde Mısır, Roma İmparatorluğunun bir eyaleti ve aynı zamanda da tahıl temini sağlaması bakımından önemli bir gıda teminat merkeziydi (Dvornik, 1990: 6). Arius, 318'te gerçekleşen Mısır konsilinin sonucuna rağmen davasından vazgeçmemiş ve fikirlerini "şölen" anlamına gelen *Thalia* adlı şiirsel nitelikli yazısında kaleme almıştır. Bu yazı bize ancak, Arius'un karşıtı Athanasius'un kendi eserlerinde fragmanlar olarak yer vermesiyle ulaşmıştır. Dördüncü yüzyılın önde gelen teologlarından Athanasius (ö.373) Arius'a karşı tavrı sergileyerek teslisin savunucusu olmuştur.

Athanasius *Orationes contra Arianos* ve *De synodis Arimini in Italia et Seleucia in Isauria* adlı eserlerinde Arius'un kaleme aldığı *Thalia* adlı eserinden alıntılara yer vermekte olup, akabinde kendi karşıt fikirlerini beyan etmektedir. Arius'a göre, İsa Tanrı ile aynı tabiata sahip değildir. İsa da yaratılmışlardan biri olup bir başlangıcı vardır; dolayısıyla Tanrı gibi ezeli değildir. Tanrı sabit ve daim iken İsa değişebilendir ve bu da yine Tanrı'nın iradesiyle gerçekleşir (Athanasius, t.y. : 1135-1136). İsa, ne Tanrı'ya eştir ne de onunla aynı özdedir(bu kısım sonradan eklenmiş olabilir). Yaratılmışlar tarafından bilinemez olan Tanrı, İsa için de bilinemezdir. Tanrı izin verdiği kadarıyla ve İsa tarafından bilinebileceği ölçüde ona göre görünürdür. Elimize fragmanlar olarak ulaşmış olan Arius'un *Thalia* adlı eserinde

görülmektedir ki “homoousios” kelimesi kullanılmış olsa da eser, üçlü birlik doktrinine eleştirel bir yaklaşım içermektedir:

“Tanrı’nın bizatihi kendisi anlatılamaz... Bir tek O’nun ne eşi ne benzeri, ne de O’nunla aynı nura sahip olan vardır... Biz ona, doğa aracılığıyla doğmuş olanın tersine, doğmamış deriz... Biz onu, başlangıcı olanın aksine başlangıcı olmadığından dolayı överiz... Zamanda var olmuş olanın aksine, zamansız olduğundan Ona ibadet ederiz... Başlangıçsız olan O, Oğul’u tüm yaratılmışların başlangıcı yaptı... Doğmasına sebep olarak, onu kendisi için Oğul olarak meydana getirdi... O, Tanrı’nın var oluşunun hiçbir ayrımcı özelliklerine sahip değildir... Bu yüzden de o, ne Ona (Tanrıya) eştir ne de aynı özendir... Bu yüzden de, bir üçleme var ama aynı görkemde değil... Onların özleri kendi aralarında birbirine karışmaz... Görkeme gelince, birinin görkemi diğerinden son derece daha fazla... Başlangıcı olmadığından Tanrı, kendi özünde Oğul’a yabancıdır...” (Arius, t.y.).²

325’te gerçekleşen İznik konsilinde Arius’un fikirleri kınanmış ve Arius da aforoz edilmiştir. Homoousios terimi her ne kadar o anda kabul görmüş olsa da, bu geçici bir çözüm niteliğindedir.

3.3. Homoousios- Homoiousios

Homoousios, 325 İznik Konsili ile birlikte Baba ile Oğul’un arasındaki ilişkiyi anlatmak için faydalanılan bir terimdir. Bu kelime İznik Konsili ile birlikte Hıristiyanlık için önemli bir konuma gelse de aslında bu kelime ilk defa heretik olarak kabul edilen Gnostikler tarafından kullanılmıştır. İskenderiyeli Basilides, ikinci yüzyılda yaşamış olan Gnostik bir din öğretmeni olarak “homoousios” terimini kullanan ilk kişi olarak bilinmektedir.

Romalı Hippolytus (ö. 235), ikinci ve üçüncü yüzyıllarda yaşamış olan Hıristiyan bir teologdur. Hippolytus, heretik akımlara karşı yazmış olduğu reddiye niteliğindeki *Refutatio Omnium Haeresium* adlı eserinde Basilides’in düşüncelerine de yer vermiştir. Anlaşılmaktadır ki Basilides, kendi fikirlerini Aristoteles’ten faydalanarak ortaya koymuştur. Basilides ile ilgili bölüme gelmeden önce Hippolytus Aristoteles’in fikirlerini ele almaktadır. Hippolytus’a göre, Aristoteles var olan tüm iyi şeylerin yaratıcısı olan Tanrı’yu “νοήσεως νόησις (noeseos noesis)” yani düşüncenin düşüncesi olarak tanımlamıştır (Litwa, 2016: 503). Tanrı var olmayandır;

²“Αὐτὸς γοῦν ὁ Θεὸς καθὼ ἐστίν, ἄρρητος ἅπασιν ὑπάρχει... ἴσον, οὐδὲ ὁμοιον, οὐχ ὁμόδοξον ἔχει μόνος οὗτος... Ἀγέννητον δὲ αὐτὸν φαμεν διὰ τὸν τὴν φύσιν γεννητόν... τοῦτον ἀναρχὸν ἀνυμνοῦμεν διὰ τὸν ἀρχὴν ἔχοντα... αἰδίων δὲ αὐτὸν σέβομεν διὰ τὸν ἐν χρόνῳ γεγαότα... Ἀρχὴν τὸν Υἱὸν ἔθηκε τῶν γενητῶν ὁ ἀναρχος... καὶ ἠνεγκεν εἰς Υἱὸν ἑαυτῶ τόνδε τεκνοποιήσας... Ἴδιον οὐδὲν ἔχει τοῦ Θεοῦ καθ’ ὑπόστασιν ιδιότητος... οὐδὲ γάρ ἐστίν ἴσος, ἀλλ’ οὐδὲ ὁμοούσιος αὐτῷ... Ἦγουν Τριάς ἐστὶ δόξαις οὐχ ὁμοίαις... ἀνεπίμικτοι ἑαυταῖς εἰσιν αἱ ὑποστάσεις αὐτῶν... μία τῆς μιᾶς ἐνδοξοτέρα δόξαις ἐπ’ ἄπειρον... Ἐένος τοῦ Υἱοῦ κατ’ οὐσίαν ὁ Πατήρ, ὅτι ἀναρχος ὑπάρχει... Ἐένος τοῦ Υἱοῦ κατ’ οὐσίαν ὁ Πατήρ, ὅτι ἀναρχος ὑπάρχει...” (Arius, t.y.).

çünkü varlığa gelen (maddi dünyada) yok olmak zorunda kalacaktır. Dolayısıyla Aristoteles'in dünyasında var olmayan Tanrı, var olmayan dünya ve içindeki var olmayan şeylerden kasıt, değişmeyen ve bozulmaya uğramayan bir dünya ve Tanrı tasarısıdır.³ Basilides'e göre Aristoteles bu noktada maddesel boyuttan bir parçası olan bir tanrı tasavvuru değil daima bilfiil olan, bilkuvve halde olmayan bir tanrı tasavvuru ortaya koymuştur. Tanrı dünyayı hiçbir düşünce, bakış açısı, irade, duygu ya da arzu ile yaratmamıştır. Bu bilgilerden faydalanan Basilides, kullandığı analogide Aristoteles'in kastettiği manadan zıt bir yöne sapmıştır. Var olmayan tanrıyı ve onun yarattığı var olmayan dünyayı hem bilkuvve hem de bilfiil olarak tanımlamıştır. Kullandığı analogiye göre dünya tıpkı bir tohum gibidir; hem bilkuvve (dynamis) olanı hem de bilfiil (energeia) olanı içinde taşımaktadır.⁴ Hyppolitus'un aktarımıyla Basilides bu konudaki fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Mevcut olmayan Tanrı mevcut olmayan şeylerden mevcut olmayan dünyayı yaratmıştır. Tıpkı içinde gövde, yapraklar, dallar ve meyveyi barındıran (potansiyel olarak) ama mevcut olmayan bir hardal tohumunun ekilmiş olması gibi. Bundan başka, tıpkı bir tavus kuşu yumurtasının kendi içinde birçok rengi taşıması gibi. O buna "dünya tohumu" der ve bu tüm gerçekliğin kaynağıdır. O önceden belirlenmiş, varlığa gelecek olan fakat şu anda mevcut olmayan oluşumları mevcut olmayan Tanrı aracılığıyla kendi içinde barındırmaktadır (Litwa, 2016: 719).

Aristoteles'in fikirleri ile kendi fikirlerini harmanlayan Basilides, başlangıçta hiçbir şeyin var olmamasını açıklarken bunu aslında başlangıçta imkânı olan fakat fiile dönüşen bir şey yoktu olarak anlatmıştır. Bunun için de 'tohum' analogisini kullanmıştır. Felsefe ile iç içe olacak şekilde fikirlerini beyan eden Basilides, daha önce de ifade etmiş olduğum gibi İznik Konsili'nin inanç bildirgesinde Baba-Oğul'un ilişkisi için önerilmiş olan "homoousios-aynı özden" kelimesini ilk kullanan olarak bilinmektedir. Basilides homoousios terimini yine tohum analogisini kullanarak açıklamıştır:

Onlar diyorlar ki bu tohumda, -mevcut olmayan- Tanrı ile tamamıyla aynı özden (homoousios) olan, mevcut olmayan gerçeklerden doğmuş üçlü bir evlat ilişkisi var. Bu ilişki üç yola ayrılmıştır: ilk kısım hemen göze çarpmayan kısmı, ikincisi kaba olan kısım ve üçüncüsü ise saflaşması gereken kısımdır." (Litwa, 2016: 719)⁵

³ Aristoteles'in düşüncenin düşüncesi ya da kendini temaşa etme olarak ifade ettiğimiz **-noeseos noesis-** kavramı Tanrı'yı tanımlamak için kullanılmamıştır. Bu kavram 'ilk hareket ettirici' için kullanılmıştır (Schrenk, 1994: 145).

⁴ Aristoteles *Metafizik* adlı eserinde ezeli olandan bahsettiğinde bunun imkan halinde olamayacağını söyler; çünkü imkan halinde olan hem oluşu hem de bozuluşu içinde barındırır. Ezeli olan ise sabit olduğundan madde gibi içinde kuvveyi taşımaz; o yalnızca bilfiildir (Aristoteles, 2018: 289-291). Basilides ise ezeli olanı tanrı olarak yorumlamıştır.

⁵ "Ἦν οὖν, φασί, ἐν αὐτῷ τῷ σπέρματι υἰότης τριμερής, κατὰ πάν<τα> τῷ

Sonuç olarak, homoousios terimi her ne kadar felsefi bağlama sahip ve heretik olarak görülen kişilerce kullanılmış olsa da Hıristiyanlık tarihinin dördüncü yüzyılında açığa çıkmış teolojik bir problemin çözümü için faydalanılmıştır. İznik konsilinin Baba-Oğul ilişkisi bağlamında karşı gelen Arius yanlıları daha sonra bu ilişkiyi ifade etmek için “homoiousios” kelimesini kullanmışlardır.

Athanasius (ö.373), *De Synodis Arimini in Italia et Seleucia in Isauria* adlı eserinde bazı Arius yanlısı kişilerin, Baba ile Oğul’un ilişkisini tanımlamak için faydalanılmış olan “homoosios” yani “aynı özden” ifadesinden tatmin olmadıklarını ifade etmiştir. Eserinde bu kişilere örnek olarak, Ancyra (Ankara)’da papaz olan teolog Basileios’u örnek göstermiştir. Basileios “aynı özden” ifadesi yerine “benzer özden” anlamına gelen “homoiousios” kelimesini önermiştir. Bu ifadeyi eleştiren Athanasius onların kullanmış olduğu bu tabiri tıpkı kalayın gümüşe ya da kurdun köpeğe benzemesi türünden bir benzetme olduğunu belirtmiştir. Buna göre, Athanasius bir köpeğin yavrusunun asla bir kurt olamayacağı ya da kalayın gümüşten elde edilemeyeceği argümanını savunarak “homoiousios(benzer özden)” ifadesinin “Tanrı’dan doğan” ifadesine tekabül edecek yeterlilikte olamayacağını söylemiştir. (Athanasius, t.y. : 1167-1168)

325’te yapılan Genel Konsil’in amentüsünde yer alan “homoousios” ifadesi ve bu ifadenin savunucuları bir süre sonra etkinliğini kaybetmiştir. Dvornik’e göre İznik konsilinin bu anlamda etkisini kaybetmesinin sebebi, Ariusçuların İmparator Constantinus’u İznik Konsilinde alınan kararın imparatorluğun aleyhine sonuçlar doğuracağı yönünde ikna etmeleri olmuştur, çünkü yeryüzündeki krallık gökteki Baba’nın ebedi krallığının bir yansımasıydı ve Oğul’un uluhiyetinin kabul edilmesi ile birlikte imparatorun bu konumu tehlike düşmüş oluyordu (Dvornik, 1990: 9) Dolayısıyla Constantinus’un İznik konsilinin önde gelen savunucularından olan Athanasius’u 335’te Almanya’nın Trier kentine sürgüne göndermiş olması Ariusçuluğun zaferinin göstergesi olmuştur

İmparator Constantinus’un ölümünden sonra, Athanasius ve onun gibi sürgüne gitmiş olan Marcellus ve Constantinapolis piskoposu Paul geri dönmüş, fakat bu geri dönüş fazla uzun sürmemiştir. Constantinus’un yerine geçen Constantius

οὐκ ὄντι θεῶ ὁμοούσιος, γεννητῆ ἐξ οὐκ ὄντων. ταύτης τῆς υἰότητος <τῆς> τριχῆ διηρημένης τὸ μὲν τι ἦν λεπτομερές, τὸ δὲ παχυμερές, τὸ δὲ ἀπο(κ)αθάρσεως δε(ό)μενον” (Litwa, 2016: 718).

Athanasius'u tekrardan sürgüne göndermiştir (Dowley, 2004: 172). Constantius'un hedefi başka hususlara kayınca, 346 yılında Athanasius İskenderiye'ye dönme şansını elde etti. On yıl boyunca özgür kalan Athanasius, Constantius'un Batı piskoposlarına Athanasius'u mahkûm etmek için baskı yapmış ve nitekim 356 yılında Athanasius üçüncü sürgününe gitmiştir. Ariusçuluğun zaferinin en belirgin göstergesi de 357'de yayınlanan ve Hilarius'un (ö. 368) bunu "Sirmium Hareketnamesi" olarak adlandırdığı inanç bildirgesinde, 325 İznik Konsili'nde kabul gören "ousia (aynı özden)" gibi felsefi terimlerin yasaklanması olmuştur (Dowley, 2004: 174)

Constantius'un ölümü ile birlikte filozof olarak bilinen ve Hıristiyanlığa karşı duruş sergileyen Julianus (ö. 364) sürgündekilerin geri dönmesine izin vermiştir. 362'de sürgünden dönen Athanasius, Hıristiyanlığa karşı olan İmparator Julianus tarafından tekrar sürgüne gönderilmiştir. Julianus'un 364 yılında ölmesi ile birlikte yerine geçen İmparator Jovianus (ö.364) Athanasius'un tekrar piskoposluk görevine dönmesine istemiş ve Athanasius sürgünden dönmüştür. Aynı yıl İmparator Jovinus'un ölümü ile İmparator Valentinianus (ö. 375) başa geçmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu'nun başına ise Batı Roma İmparatoru Valentinianus sayesinde kardeşi Valens (ö.378) geçmiştir. 364 yılında Doğu Roma İmparatorluğu'nun başına geçen Valens bir süre sonra, Arius yanlısı fikirlere sahip olduğundan Athanasius'un sürgüne gitmesini emretmiştir (Dowley, 2004: 175).

İznik Konsili kararlarının önde gelen savunucularından olan Athanasius ömründe beş defa sürgüne gitmiştir. Sürgüne ilk gittiği tarihten yani 335 yılından bu yana 30 yıl geçen Athanasius'un yaşadığı süreç aynı zamanda Arius'un ortaya çıkarmış olduğu teolojik problemin çözümünün hala yapılamadığı ve bu anlamda bir sükûnetin sağlanamadığının göstergesi olmuştur. İmparator Valens'in Ariusçu duruşu ile de netleşmeyen teolojik problemler daha sonra başka teolojik problemlerin doğmasını sağlayacak uygun ortamı da hazırlamıştır.

3.4. Kapadokya Babaları ve II. Genel (İstanbul) Konsili

Baba-Oğul ilişkisi uzun bir süre boyunca Hıristiyanların tartıştığı teolojik bir problem olmuştur. Bu problem ilk genel konsille de çözüme kavuşmamış ve hatta buna ek olarak Kutsal Ruh'un tanrısallığı sorunu da gündeme gelmiştir. Makedonyanizm ya da Pneumatomachian sapkınlığı olarak bilinen akım Kutsal

Ruh'un tanrısallığını kabul etmemektedir. Bu akıma göre Kutsal Ruh, Oğul tarafından yaratılmış, Baba ve Oğul ise ondan üstündür (Petruzzello, 2019). Bazı kaynaklara göre bu akımın öncülü olarak, iki defaya mahsus olmak üzere İstanbul'da piskoposluk yapan ve yarı Ariusçu görüşe sahip Macedonius gösterilmektedir. Macedonianizmin savunucularına ait yazılar ise elimize ulaşmamıştır. Onların fikirlerine dair bilgileri Athanasius, Caesarea'lı Basileios ve 381 yılında gerçekleşen ikinci genel konsilinde yayınlanan kınama kararı vasıtasıyla öğrenmekteyiz (Petruzzello, 2019). 381 yılında gerçekleşen ikinci genel konsilde bu konu çözülmesi gereken bir problem olarak konsilin gündemine alındığında, çözüm sürecinde Kapadokya Babaları olarak bilinen Caesarea'lı Basileios (ö.379), Nazianzus'lu Gregor (ö.390) ve Nyssa'lı Gregor'un (ö.394) fikirlerinden büyük ölçüde faydalanılmıştır.

Bu üç teolog da teslisin üç üknumunun hem özde bir oluşunu hem de üç ayrı şahsiyet oluşunu vurgulamıştır. Büyük Basileios olarak da bilinen Caesarea'lı Basileios reddiye niteliğinde yazmış olduğu *Adversus Eunomium (Eunomios'a Karşı)* adlı eserinde Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un tanrısallığını incelemiştir. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un uluhiyet bakımından bir olduklarını savunan Basileios bu eserinde Kutsal Kitaptan alıntılar yaparak fikirlerini kanıtlamak istemiştir. Oğul ile ilgili ortaya atılan ve Baba ile olan ilişkisinde onu ikinci konuma düşüren yorumlara karşı yaptığı savunmaya göre: "Beni gören, beni göndereni de görür" (Yu. 12: 45). Bu sözü söyleyen İsa Mesih Basileios'a göre, Baba ile Oğul arasında öz farkı olmadığını vurgulamaktadır. Nasıl ki bir mührün baskısı aracılığıyla mührün kendisi bilinir, Baba-Oğul arasındaki ilişki de buna benzemektedir (Basil, 2011: 117). Buna göre Basileios, Koloselilere Mektup 1:15'te ifade edilen "görünmez Tanrının görünümü" sözünü görünmez Tanrının insanda zuhur ederek görünür hale gelmesi olarak yorumlamaktadır. Basileios'un Oğul ile Babanın ilişkisini açıklarken kullandığı bir diğer alıntı da Mesih'in Tanrı'nın suretinde Tanrıyla eşit olmayı bir ganimet saymadığını hatta insan suretinde bir kul formu alıp benliğini boşaltarak, şekilde insan gibi görünüp kendini alçalttığını ve ölüme hatta çarmıhtaki ölüme itaat ettiğini ifade eden pasajdır (Flp. 2: 6-9). Bu pasajda sureti vurgulayan ifadeyi Basileios tanrısal öz olarak yorumlamıştır (Basil, 2011: 118).

Basileios'a göre insanın kapasite bakımından Tanrı'yı algılaması mümkün değildir. Bu yüzden de tanrısallığa dair gelen eleştiriler zamana tabi olan insanın algısına göre

şekillenmektedir. Tanrısallık tektir ve bu teklik aynı özden olma formülü ile anlaşılır. Sayısal bağlamda farklılık sadece şahısların benliğinin göstergesidir. Bu sayısal farklılığı zaman bakımından öncelik ve sonralık sıralamasına sokmak doğru değildir. Zira Tanrı zamandan münezzehtir.

Basileios'un aktarımına göre Eunomios, kutsal üçlü birliğin ikinci uknumunu eleştirdiği gibi üçüncü uknumu olan Kutsal Ruh'u da eleştirmiştir. Azizlerin verdiği formülü (Kutsal Ruh yücelik ve rütbede üçüncü) aktardığı halde kendi anladığı formülü öne süren Eunomios'a göre Kutsal Ruh Baba'dan ve Oğul'dan öz bakımından da üçüncüdür. Azizlerin görüşüne saygı duyduğu halde Eunomios'un bu çizgiden çıkmış olmasını eleştiren Basileios, Kutsal Ruh'un özde bir oluşunu analogiler kullanarak anlatmak istemiştir. Buna göre örneğin; melekler de farklı farklı durumlardadır biri beydir diğeri köledir fakat hepsi de doğasında melektir ya da yıldızlar parlaklık bakımından birbirinden farklı ışıldar ama tüm yıldızların doğası tektir (Basil, 2011: 187). Basileios her ne kadar Kutsal Ruh'u açıklarken belirgin ifadeler kullanmamış olsa da yine de kullandığı analogilere göre Kutsal Ruh da Oğulda ve Babada olduğu gibi şahsiyet bakımından farklı ama öz bakımından tanrısallıkta birdir.

Öz'de bir, şahsiyette farklı ifadesini belirginleştiren ve özellikle Kutsal Ruh'un tanrısallığına açıklama getiren Nazianzus'lu Gregor, döneminin açığa çıkan sorularına cevap verdiği eserinde, insanların kutsal olana saygısızlık etmeyi alışkanlık haline getirmelerini eleştirmiştir. Buna göre insanlar Oğul'un problemlerini tartışmaktan yeterince yorulmuş, artık başka küfre girecek konular aramaya başlamış ve nitekim bu konu Kutsal Ruh'un tanrısallığı üzerine olmuştur (Gregory of Nazianzus, 2002: 101). Gregor, eserinde teslisin üç uknumunu da tek tek ele almış ve tıpkı bir diyalog yapıyormuşçasına soru cevap şeklinde problemleri gündeme getirerek açıklamak istemiştir.

Gregor'a göre teslisi tek tek ifade etmek onda sayısal bir farklılığın olduğunu göstermiş olsa da özde var olan bir farklılık söz konusu değildir. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh ifadesi, sonsuz olarak bir olanın ikiye dönüşmesi ve üçüncüde dönüşümün durmasını ifade etmektedir. Zamana ve maddi dünyaya bağlı olmayan birlik ifade edilirken insanlar için görünür bir anlam açığa çıkarmak bakımından "evladı olan Baba" ve "yaratıcıdan fişkırtma/ortaya çıkma" gibi söylemler

kullanılmıştır. Plotinos'un *Enneadlar* eserinde ikincil ve üçüncül sebepleri açıklamak için kullandığı analogik tanımlamaları eleştiren Gregor bu şekilde bir uygulamanın tanrısallığı açıklamak için yapılmaması gerektiğini söyler. Plotinos'un kullandığı "iyiliğin taşması" ifadesi, "bir kaseden bir şeyin taşması" olarak açıklamaya çalışmaktan farksızdır (Gregory of Nazianzus, 2002: 57).

Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un zamansallığı nasıl incelenecektir? Gregor bu sorgulamayı şu şekilde açıklamaktadır:

"-Peki bu son ikisi ne zaman ortaya çıktı?"

Onlar 'zamansallığı' aşarlar fakat sade bir cevap vermem gerekirse Baba ortaya çıktığında derim.

-Peki bu ne zamandı?"

Baba'nın varlıkta olmadığı bir 'zaman' olmamıştır. Bu Oğul ve Kutsal ruh için de geçerli bir durumdur. Başka bir soru sor cevap vereceğim.

-Peki ne zamandan beri Oğul evlattır?"

Baba doğurulmadığından/doğmadığından beri?"

-Peki Ruh ne zamandan beri türeyendir?"

Zamansallığı olmayan bir açıklamayı aşan şekilde, Oğul'un türemediği ama evlat olduğundan beri" (Gregory of Nazianzus, 2002: 57-58).

Buradan anlaşılmaktadır ki bu kutsal üçlü birlik arasındaki ilişki için zamansal bir ifade kullanmak mümkün değildir. Ancak bu ilişkiyi ifade etmek için yine Kutsal Kitabın kullandığı ifadeleri kullanmak gerekmektedir. Gregor'a göre sonsuz olanın ifadesinde bir başlangıç, öncelik ya da sonralık aranamaz. İnsanlar tanrısız olan doğumu yani Bakire Meryem'den olan doğumu anlayabilecek kapasitede değillerdir. Dolayısıyla kendi normal doğalarında olan doğum ile bu durumu karıştırmamaları gerekmektedir (Gregory of Nazianzus, 2002: 102-103).

Eğer Kutsal Ruh Baba'dan geliyorsa iki tane Oğul mu var? Böyle sorularla karşılaşan Gregor'a göre bunun sebebi bizim, bir şeyleri açıklarken maddi dünyaya bağlı şekilde fikir yürütmemizdir. Burada başlayan kısır döngü "Oğul"un Tanrı ile aynı özden oluşunu ifade etmek için yine "Oğul" kelimesinden başka bir kelime kullanılamayacak olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Oğul'un tanrısız boyutta sahip olduğu manayı, dünyevi yani maddi boyuta bağlı olan insanın aile bağlarını tanımlarken kullandığı "Oğul" kelimesinin manasıyla karıştırmamak gerekir, çünkü bu mantıkla Grekçede Tanrı kelimesi eril bir kelime olduğundan Tanrı

erkek, uluhiyet kelimesi dişil bir kelime olduğundan kadın, Ruh cinssiz bir isim olduğundan kısır olurdu (Gregory of Nazianzus, 2002: 61).

Tanrı'yı ve tanrısal üçlü birliği ifade etmenin güçlüğü Gregorius'a göre Tanrı'nın analogik bir şekilde incelenmesinin mümkün olmadığıdır. Tek olan, tek bir üstün doğaya sahip olan Tanrı'nın analogisi nasıl gösterilebilirdi? Bunun için yine maddi dünyanın yani insana görünür olan dünyanın içinden benzetmeler seçilmeye çalışılır fakat bu şekilde Tanrı'yı anlamak mümkün değildir. Gregorius'un peygamber Yeşaya'dan yaptığı alıntıya göre bu durum, ölümler arasında yaşayanı aramaktan farksız değildir (Gregory of Nazianzus, 2002: 106-107).

Sonuç olarak problemin asıl kaynağı insanın tanrısal düzeni anlayacak kapasitesi olmayışı ve Kutsal Kitap'ta var olan ifadeleri ancak bazı benzetmelerle anlamaya çalışmasında yatmaktadır. Gregorius göstermiştir ki Kutsal Kitap'ta geçen ifadeleri, yine aynı ifadeler üzerinden anlamaya çalışmak gerekir. Yani Baba, Baba olarak Oğul, Oğul olarak ifade edilebilir zira başka türden bir açıklama tanrıyı indirgemek olacaktır. İman edilecek husus Baba, Oğul ve Kutsal ruhun aynı özden oluşu ve aynı zamanda üç ayrı şahsiyet oluşudur. Gregorius bunu şu şekilde ifade etmiştir: “ Bölünmeyen nur, saygınlık, öz ve yücelikte tek bir uluhiyette, üç şahsiyet”(Gregory of Nazianzus, 2002: 119).

Aynı özden olup farklı şahsiyetlerde açığa çıkma durumu nasıl açıklanabilir? Caesarea'lı Basileios, Nazianzus'lu Gregor'dan sonra Nyssalı Gregor da bu formüle bir açıklama getirmiştir. Anlaşılmaktadır ki bu formülün temelinde felsefe ve özellikle de Aristoteles'in *Kategoriαι* adlı eserinin büyük ölçüde etkisi bulunmaktadır. Nyssalı Gregor'a göre insanlar teslisi iki şekilde anlamaya meyillidirler. Bunlardan ilki teslisin üç tanrıdan oluştuğunu söylemek, diğerisi ise Oğul ve Kutsal Ruh'un tanrısalılığını yok sayıp yalnızca Baba'nın tanrısalılığını kabul etmektir (Gregory of Nyssa, 1954: 256).

Aynı özden fakat farklı şahsiyetlerde olma durumunu eleştiren kişilerin argümanına göre, tek bir insaniyeti paylaşsalar dahi örneğin; Petrus, Yuhanna ve Markos diye isimlendirerek aslında üç insandan bahsetmiş oluruz.⁶ Dolayısıyla -üç insan(lar)- şeklinde çoğul bir çekim yapmak genel kabule göre yanlış değilse ve bu düşünceye

⁶ Türkçe'de -üç insanlar- şeklinde bir ifade yok fakat Grekçe ve Latince'de sayı ile birlikte isimlerin çoğul çekimi yapılır.

paralel olarak Baba, Oğul ve Kutsal Ruh için de aynı tanrısal doğaya sahip olduklarını söylüyorsak, üç tanrıdan bahsetmek neden yanlış olsun? Fakat Gregor'un savunduğu inanca göre üç tanrıdan bahsetmek yanlıştır (Gregory of Nyssa, 1954: 256). Anlaşılması güç bir konu olduğunu kendi de ifade eden Gregor böyle durumlarda geleneği takip etmenin doğru olacağını söyler. İnsan aklının böyle bir problemi çözecek düzeyde yeterliliği olmadığına yapması gereken, düşüncelerinde kesin ve net olan kilise babalarını takip etmek olacaktır (Gregory of Nyssa, 1954:257).

Gregor, halktan birine neden aynı özden olduğu halde üç tanrıdan bahsedilemeyeceği sorulsa, Grek çok tanrıcılığına benzerlikten kaçınmak gerektiği üzerine bir cevap vereceğini söyler (Gregory of Nyssa, 1954: 257). Bu tarz bir cevap Gregor'un tabiri ile "saf" insanlar için tatmin edici bir cevap olabilir ama tanrısallıkla ilgili detaylı bilgi sahibi olmak isteyen yani, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un aynı özden olması fakat üç şahsiyetten oluşmasını kabul eden veya üç şahsiyeti kabul etmeyen diğerleri için tatmin edici bir cevap değildir (Gregory of Nyssa, 1954: 257). Bu sebeple Gregor kendi bakış açısıyla problemin kaynağını şu şekilde ele almaktadır:

Doğası farklı olmayanlardan bahsederken kelimenin çoğul halini kullanmak ve bu şekilde 'birçok insan(lar)' demek dilin geleneksel olarak yanlış kullanımıdır. Bu tıpkı birçok insan doğa(lar)ından bahsetmek gibidir. Bu durum bir sonraki örnekle açık olacaktır. Biz birine hitap ettiğimizde onun doğasının ismiyle hitap etmeyiz. Diğerleri ile ortak bir isim olacağından karışıklıkla sonuçlanırdı ve bu çağrıyı duyan herkes kendine hitap edildiğini düşünürdü. Yani bireysel bir isimle değil ortak bir doğanın ismi ile çağrılmak. Bunu yerine biz çağırdığımız kişiyi diğerlerinden ayırt etmek için özel isim kullanırız yani belli bir kişiyi göstermeyi kastediyorum" (Gregory of Nyssa, 1954: 257-258).

Görülmektedir ki Gregor, aynı özden olanlar için öze hitaben yapılan çoğullaştırmaları dilin içinde artık kanıksanmış fakat yanlış olan kullanımlar olarak görmektedir. Gregor'un "aynı özden" diye kastettiği aynı doğaya sahip anlamındadır. Yani tür olarak insan grubunda bulunanlarda aynı doğa, fakat özel bir isme sahip olan bir kişiden bahsedildiğinde ise biriciklik, bireysellik açığa çıkmaktadır. Bu mantıkla havari Yuhanna ve havari Luka insan doğası bakımından birdir; fakat bu, insan olan herkes Yuhanna ya da Luka'dır demek değildir. Dolayısıyla doğa tek ve kendi içinde birdir. Bu birlik bölünemezdir ve ondan ne bir şey eksiltilebilir ne de ona bir şey eklenebilir. Var olan çokluk ise tek olan doğanın birliğine hanel getirmez.

Aynı özden olan şeyleri ifade ederken çokluk içeren ve tekil olarak çekimi yapılan şeyler de vardır. Bizim Türkçe'de topluluk ismi olarak ifade ettiğimiz bu gruba halk,

ordu, kalabalık gibi örnekler verilebilir. Bu tarz bir kullanım aynı özden şeyleri ifade için doğru bir kullanım olacaktır. Fakat toplum içerisinde kanıksanmış bir hata olan aynı özden olan şeylerin çoğullaştırılarak ifade edilmesi Gregor'a göre düzeltilmesi zor bir alışkanlıktır: “ Fakat alışkanlığı düzeltmek uygulanabilecek bir şey değildir, zira aynı özden olanları gözlemleyen birini ‘birçok insan(lar)’ dememeye nasıl ikna edebilirsin ki? Gerçekten de alışkanlığı değiştirmek her zaman zordur”(Gregory of Nyssa, 1954: 258). Aslında bu şekilde ifade etmenin bir zararı olmaz ama mevzu Tanrısal doğayı ilgilendirdiğinde nasıl ifade edildiği büyük önem arz etmektedir.

Gregor'un da aktarımıyla, insanlar tanrısal doğadan bahsetmek için uluhiyet anlamına gelen Grekçe “theotes” kelimesini kullanmaktadır. Peki bu isimleri kullanan kişiler gerçekten tanrısal doğanın mahiyetini biliyorlar mı? Gregor'a göre bu mümkün değildir. Tanrısal doğa anlatılamazdır. Bu durumda her ne kadar tanrının doğası diye bir kelime insanlar tarafından icat edilmiş olursa olsun ya da Kutsal Kitapta kullanılmış bir ifade olsun tanrısal doğanın ne olduğu hakkında bir şey söylemez, yalnızca Tanrısal doğaya işaret eder. Yaratılan herhangi bir şeyi anlatmak için kullandığımız ismi ancak o şeye işaret etmek için kullanırız, bahsettiğimiz şeyin ne olduğunu bilemeyiz. Bu mantıkla tanrıyı bilmek de mümkün değildir. Tanrının doğası ifadesi de bu doğanın ne olduğunun bilindiğini göstermek için söylenmez; ancak Tanrı'nın yeryüzünde yaptığı işlere işaret etmek amacıyla söylenmektedir. Dolayısıyla insan aklının kapasitesine görünür olana göre tanrısal doğa tanımlanmıştır.

İnsan, aklıyla aşkın olan tanrısal gücün yeryüzündeki işlerini algılar ve bunu da yine kendi algısına göre ifade eder. Yeryüzündeki tanrısal güçlerden birisi de görme, izlemedir. Tanrı her şeyi görür ve görünmeyeni de görünür kılar. Gregor'a göre uluhiyet anlamına gelen "theotes" kelimesi bakma, izleme gibi anlamlara gelen "thea" kelimesinden türemiştir ve Tanrı anlamına gelen "theos" kelimesiyle de ilişkilidir; çünkü Kutsal yazılara göre Tanrı her şeyi gören, bilendir (Gregory of Nyssa, 1954: 260). Dolayısıyla Kutsal yazılardan anlaşıldığına göre, görüş gücü tasavvur edilen Tanrı'ya mahsus bir şeydir. Bu mantıkla Gregor tanrısal doğa demek ile aslında tanrının yeryüzünde yaptığı işten bahsedildiğini göstermiştir.

Peki tanrısal doğanın yeryüzündeki işlevini Baba, Oğul ve Kutsal Ruh bağlamında nasıl açıklayabiliriz? Aynı amaca yönelmiş ya da aynı işi bitirmeye odaklanmış

kişiler düşünülürken her birinin yaptığı iş farklıdır ve bireyseldir; fakat aynı durum tanrısal doğada Babanın, Oğul olmadan kendi başına bir iş gerçekleştirmediğinden ya da Oğulun, Kutsal Ruh olmaksızın kendi başına bir iş gerçekleştirmediğinden yapılan işin ortak oluşu söz konusudur. Böylece gerçekleşen her iş Baba'da kaynağını bulur, Oğul aracılığıyla devam eder ve Kutsal Ruh ile birlikte tamamlanır (Gregory of Nyssa, 1954: 262). Dolayısıyla tanrısal doğada gerçekleşen iş ile insanın gerçekleştirdiği iş bölümü farklı şeylerdir. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un yaptığı iş ayrı bir iş değildir: "Bir membadan çıkmak gibi o da Baba'dan açığa çıkar; Oğul'da gerçekleşir ve Kutsal Ruh'un gücü ile inayeti tamamlanır. Hiçbir faaliyet Şahıslar arasında ayrılmaz" (Gregory of Nyssa, 1954: 263). Tanrısal doğada gerçekleşen hiçbir şey zamana bağlı değildir ve gecikme söz konusu değildir. Dolayısıyla tanrısal doğada gerçekleşen faaliyetleri, insan doğasında gerçekleşen faaliyetlerin zaman sıralamasına göre düşünmemek gerekir.

Sonuç olarak Kapadokya Babalarının fikirleri birbirini destekleyici ve tamamlayıcı nitelikte olmuştur. Buna göre Tanrı insan tarafından anlaşılmazdır. Kutsal üçlü birlikten bahsederken üç tanrıdan bahsedilmiş olunmaz; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh aynı özendir fakat aynı zamanda üç ayrı şahsiyettir. İnsan aklı Tanrıyı bilebilecek bir kapasiteye sahip değildir, kutsal üçlü birlik anlaşılmaya çalışıldığında da yine Kitabı Mukaddes'in terminolojisi kullanılarak anlaşılmalı ya da kilise babalarının yorumlarını takip ederek geleneğin izinden gidilmelidir. Özellikle Nyssa'lı Gregor'un tanrısal doğayı anlamada ortaya koyduğu problemin kaynağı dikkat çekicidir. Aynı özden olan şeylerin çoğul çekimler yapılarak ifade edilmesi Gregor tarafından problemin kaynağı olarak görülmüştür. Dile yerleşmiş ve herkes tarafından zaten kabul edilmiş bir şey hata dahi olsa fark edilmemektedir. Bu da tanrısal doğanın aynı özden oluşunun kabul edilmesini zorlaştırmış ve bu yüzden de ya çok tanrıcılığa meyil etmeye ya da Oğul ve Kutsal Ruh'un tanrısallığını kabul etmemeye yöneltmiştir.

Oğul'un tanrısallığının uzun süre çözülecek bir mesele olarak kalmasının ardından Kutsal Ruh'un tanrısallığı da gündeme gelmiştir. Nyssa'lı Gregor'un da ifade ettiği gibi birine para bozdurmak istediğinizde bile konu illaki Oğul'un ebediyetine gelecektir (Dowley, 2004:178). Gündemi meşgul eden bu teolojik problemler imparator Theodosius (ö.395) döneminde alınan kararlarla bir nebze çözüme kavuşmuştur. Hıristiyanlık için Theodosius dönemi büyük önem taşımaktadır; çünkü

Theodosius, Hıristiyanlığı kabul eden ve resmi bir din haline getiren bir imparator olmuştur. Buna göre 380 yılında bir bildiri yayınlanmış ve halkın, Papa Damasus'un ve Piskopos Peter'in izinden gitmeleri istenerek Hıristiyanlığa dönmeleri emredilmiştir (Dowley, 2004: 178).

BÖLÜM IV

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN YIKILIŞI, AUGUSTİNUS'UN TANIK OLDUĞU TEOLOJİK PROBLEMLER ve DE TRİNİTATE

Roma İmparatorluğu beşinci yüzyılda yoğun şekilde Germen istilasası ile karşı karşıya kalmıştır. Gotlar özellikle Batı kolundan olan Vizigotlar, Vandallar, Burgundlular, Lombardlar gibi boylar Roma İmparatorluğu'nun çeşitli eyaletlerine saldırmaya başlamıştır (Dowley, 2004:189). Üçüncü yüzyılın ortalarında Gotlar imparatorluğu istila etmeye başlamış ve Roma'nın bir eyaleti olan günümüzde Romanya, Moldova ve Ukrayna gibi ülkelerin topraklarının bir bölümünden oluşan Daçya eyaletini ele geçirmişler ve İmparator Aurelianus'un da 271 yılında kaçmasına sebep olmuşlardır (Dowley, 2004:189). Roma asırlar boyunca yaşamadığı sarsıntıyı Vizigotların, kralları Alarik'in önderliğinde üç gün boyunca şehri yağmalaması sonucu yaşamıştır. 410 yılında yaşanan bu olay Roma'nın yıkılmasına sebep olmasa da imparatorluğun üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır. Roma İmparatorluğu geniş topraklara sahip bir imparatorluktu. İngiltere Anglo-Saxonlar tarafından, 452'de İtalya Attila önderliğinde Hunlar tarafından, 435 yılında İspanya'dan Afrika'ya kadar olan topraklar Germen ırkından olan Vandallar tarafından istilalara uğramıştır (Dowley, 2004: 192). Nitekim 455'te Vandallar denizde üstünlük sağlayınca Roma'yı da istila ettiler. Bu tarihten sonraki 20 yıl boyunca Vandallarla savaşlar yapıldı ve neticesinde imparatorluğun idaresindeki düzen tamamen bozuldu. Barbarların isteklerine göre tahta çıkarılan ve indirilen imparatorların olması Roma İmparatorluğunun bitişini gösteriyordu. Nitekim 476 yılında barbar saray muhafızlarından Odoaker'in, 15 yaşında genç bir imparator olan Romulus Augustulus'u (ö.507) imparatorluktan azledip yerine geçmesiyle Batı Roma İmparatorluğu sona ermiştir.

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı ile ilgili yorum yapan tarihçi Gibbon'a göre bu yıkılışın birçok etkeni vardır (Gibbon, 1996). Yıkım çoğunlukla imparatorların değişiminden kaynaklanıyor gibi okunsa da aslında yıkımdan ziyade güç birliğinin

ayrılması söz konusudur. İktidarın Doğu kolu Konstantinapolis'te, Batı kolu ise İtalya'da devam etti. Bu yeni düzen mevcut olan birliğin bozulması ile birlikte kontrol etme gücünün azalmasına, ahlaksızlığın artmasına sebep olmuş, zulmedici ve gaddar bir yönetim sistemi oluşmaya başlamıştır. İmparator Theodosius'tan sonra gelenler erdeme değil lükse, şaşaaaya önem vermiştir. Theodosius'un oğulları Arcadius ve Honorius arasında bölünen imparatorluk, Doğu ile Batı arasındaki farklılıkların giderek büyümesiyle dış kuvvetlerin hedefi haline gelmiş ve imparatorluğun düşmanları bu farklılıkları kendi lehlerine çevirmiştir. Batı'nın rezil bir hale gelişine Doğu ilgisiz kalmış hatta bundan keyif almıştır. Her ne kadar iki imparatorluk arasında birlik kurulmaya çalışılsa da Batı tarafındaki zayıflama devam etmiş ve buna sebep olan en büyük etmenlerden birisi de dil olmuştur. Kullanılan dilin farklılığı yani Grekçe ve Latince'den kaynaklanan ayrım iki toplumun birbirini anlayabilmesine de engel olmuştur. Bu zayıflamayı fark eden ve bundan faydalanmak isteyen barbar kavimler, imparatorluğu istila ederek yıkılışı hızlandırmıştır (Gibbon, 1996).

İmparatorluğun yıkılışı ve din arasında bir ilişki var mıdır? Gibbon yıkılışın en önemli sebeplerinden bir olarak dini göstermiştir. Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda yayılımı ile birlikte birçok yerleşik gelenek ortadan kalkmıştır. Hıristiyan din adamlarının sabretmeyi ve korkaklığı öğütlemesi, toplumun yerleşik olan aktif erdemlerinin önemini yitirmesine sebep olmuştur. Askeri gücün ruhu etkisini zamanla kaybetmiştir. Bunun yanı sıra kamuya ve özel kurumlara ait maddi gücün çoğu din uğruna başışlara adanmıştır. Askeri birimler için ayrılan bütçe hesapsızca din uğruna harcanmıştır. Dünyevi zevklere yönelik hırslar teolojik bozulmalara, bölünmelere sebep olmuş ve Kilisenin hatta imparatorluk idaresinin dikkatini bu alana yöneltmesiyle sonuçlanmıştır (Gibbon, 1996). İmparatorların dikkatleri ordugâhlardan sinodlara yönelmeye başlamış dolayısıyla imparatorluk, dış güçlere karşı savunmasız hale gelmiştir.

Augustinus, Batı Roma İmparatorluğu'nun düşüş dönemine şahitlik eden biri olarak Hıristiyanlığın sebep gösterilmesine karşı çıkmıştır. Hıristiyanlık'ın temel doktrini olan teslisin, Oğul'un ve Kutsal Ruh'un tanrısallığının anlaşılabilmesinin, dinin kendi içinde de bölünmeler yaşamasına sebep olmuştur. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un nasıl anlaşılması gerektiği problemi, Oğul ve Kutsal Ruh'un tanrısallığına karşı görüşler, bunlara bulunmuş çözümler ve bu çözümlerin yetersizliği, Augustinus'un vakıf

olduğu konulardır. Augustinus 32 yaşına geldiğinde Hıristiyanlığı benimsemiştir. Hakikati bulmak için çabaladığı onca yıl retorik ve felsefe ile de ilgilenerek kendini geliştirmiş ve Ambrosius ile tanışmasından sonra sadece Hıristiyan olmakla kalmayıp aynı zamanda da Hıristiyanlığın önde gelen savunucularından olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun da çöküşüne şahitlik eden Augustinus, Pagan halk tarafından çöküşe sebep olarak gösterilen Hıristiyanlığın böyle bir şeye etki etmeyeceğini hatta buna karşıt imparatorluğun bu zamana kadar ayakta kalmasını Hıristiyanlığa borçlu olduğunu dile getirmiştir. Augustinus'a göre Roma İmparatorluğu'nda kendi içinde mündemiç iki şehir vardır. Biri gerçek Hıristiyanların Tanrı yasasına uygun yaşadığı Tanrı şehri, diğeri ise mevcut toplumun pagan inançlara, dünyevi zevklere kendini adadığı İnsan şehridir. Dolayısıyla insan şehrinde yaşamayı seçen halk için kaçınılmaz son, imparatorluğun yıkılışı olmuştur (Dowley, 2004: 190)

4.1. Ambrosius ve Plotinos'un Augustinus'un Teolojisine Etkisi

Ambrosius (ö. 397), Augustinus'un Hıristiyanlığa bakış açısını büyük ölçüde değiştiren ve bu dine adım atmasına sebep olan bir teologdur (Crouter, 2005: 287-288). Augustinus, Kartaca'da eğitim vermekten vazgeçtikten sonra Milano'ya retorik eğitimi vermek üzere gelmiş ve burada da Ambrosius ile tanışma fırsatı yakalamıştır. Ambrosius'un Kutsal Kitabı alegorik bir biçimde incelemesi ve Stoa ahlakı konusunda ehil olması Augustinus'un oldukça ilgisini çekmiş ve eserlerine de yansıtmasına sebep olmuştur (Smith, 1987: 625).

Plotinos (ö. 270) ise Neoplatonizmin kurucusu olarak kabul edilen bir filozof ve mistik olup Augustinus'un teolojisine etkisi de bilinmektedir. Her ne kadar kendini bir Platon yorumcusu olarak addetse de Plotinos, Platoncu olmayan filozofların argümanlarına karşı cevap geliştirmesi, onu artık Platoncu olmaktan çıkarıp kendi felsefesinin temellerini atmasına sebep olmuştur. Plotinos'un felsefesinde içteki kutsallıktan bütündeki kutsallığa dönüş esastır. Bunun için Plotinos'un da adlandırdığı "Bir" kendine dönmeyi ister. Zira var olan her şey "Bir" sayesinde var olur (Plotinus, 1988: 303-307). Plotinos üç temel ilkedden (hypostaseis) bahsetmiştir; aktif olarak kendini temaşa eden Bir'den, anlaşılabilir cevher meydana gelir, Bir dönüştüğünde ve temaşa edildiğinde Zihin (Nous) yani ilk akıl meydana gelir ve öz ruhu üretir. Bu noktada insan ruhunun durumunun ne olacağı sorulacaktır. Plotinos

bu soruya cevaben insan ruhunun öz ruhtan geldiğini ifade edecektir. Plotinos'un maddeyi mutlak kötü olarak ifade edişi Augustinus ile de paralellikler göstermektedir (Clark, 2005: 7188-7189). Ayres'in de belirttiği gibi Plotinos Zihinden (Nous) bahsederek her şeyin ondan aktığını ifade etmiştir (Ayres, 2010: 23-24). Bu zihinden rasyonel ilke açığa çıkar ve bu şekilde de var olur. İnsan da bu zihne ve bu rasyonel ilkeye iştirak eder (Plotinus, 1967: 47-51). Benzer şekilde Augustinus da *De Ordine* adlı eserinde zihinden ve ilkeden bahsetmiş, kendi terminolojisiyle bağlamıştır. İlk nedenden akan demekle, her şeyin Tanrı'dan yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlü birliğinden açığa çıkan demenin aslında aynı şey olacağını ifade etmiştir (Augustine, 2007: 71). Augustinus felsefeye başvurmanın bir yol olduğunu fakat yeterli olmadığını defaatle dile getirmiştir bu sebeple de felsefenin yansımalarını da eserlerinde bulmak mümkündür. Plotinos'un Augustinus üzerindeki etkisi yadsınamaz ama Augustinus'un Grekçe bilgisinin yetersizliği Plotinos'un eserini ana dilinden değil çevirisinden okuduğunun da göstergesidir. Diğer taraftan Ayres'e göre Augustinus'un Plotinos'u değerlendirişi Victorinus ve Ambrosius etkisinde şekillenmiştir (Ayres, 2010: 33). Ayres'in de ifade ettiği gibi, Augustinus'un İznik öncesi ilkeleri anlamasında ve kendi teslisçi teolojisine "şahsiyet (persona)" kavramını adapte etmesinde Neoplatonizmin etkisi görülmektedir (Ayres, 2010: 38).

4.2. De Trinitate

Augustinus'un teslis konusundaki fikirleri, ömrünün son dönemlerinde kaleme aldığı eserleri incelendiğinde erken dönem eserlerine kıyasla daha belirgin hale geldiği görülmektedir. Erken dönem eserlerinden *Soliloquia*'da çoğunlukla Hıristiyanlığı çözümlmeye çalışan bir inanan olarak kendi içinde yaptığı konuşmalarına tanık oluyoruz. Bu eserinde Tanrı her şeyin yaradanı, mutlak iyi ve tüm güzelliklerin sahibi olarak tanımlanmış, Tanrı'nın bir oluşu vurgulanmıştır (Augustine, 1910: 3-6) . Son dönem eserlerinden olan *De Doctrina Christiana* adlı eserinde ise Tanrı'nın birliği vurgulanırken Baba, Oğul ve Kutsal Ruh ifadesi ile birlikte teslis kelimesi de kullanılmıştır (Augustine, t.y.: 829). Aynı şekilde Augustinus'un son dönemlerinde yazmış olduğu *De Civitate Dei* adlı eserinde de Tanrı'nın birliği vurgulanmış ve kutsal teslin tek bir tanrıda üç şahsiyet oluşu açıklanmıştır (Augustine, t.y. : 339). Augustinus, teslisin üç uknumu olan Baba, Oğul ve Kutsal Ruh ifadelerini ise çoğunlukla birbiriyle olan ilişkilerinden bahsederken kullanır (Özcan, 1992: 52-53).

Augustinus teslis anlayışını kapsamlı olarak ele aldığı eseri *De Trinitate*'yi 399 yılında yazmaya başlayıp 419 ya da 426 yılında bitirmiştir (Tornau, 2020). On beş kitaptan oluşan bu eserin ilk yedi kitabı Kitab-1 Mukaddes terminolojisinin dışına çıkmadan, kendi zamanına kadar gelmiş teolojik sorulara cevap vermek üzerinedir. Bu cevaplar için Kutsal Kitaptan alıntılar yaparak argümanını desteklemiştir. Sekizinci kitap itibarıyla artık Augustinus'un teslisten ne anladığını ve teslisin anlaşılması için kullandığı analogileri görmekteyiz.

Augustinus, tartışmalı olan teslis doktrini üzerine hataya düşen kişileri üç grupta sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre ilk grup, manevi ve ruhani olan şeyleri bedensel duyularla, insan zekasının kıvraklığı ya da maddi boyuttan açığa çıkan sanatın yardımıyla kavramaya çalışırken ikinci grup insan, Tanrıya dair olan düşüncelerini insan zihninin doğasına göre anlamlandırmaya çalışır ve son grup ise, düşüncelerini değişmez olan töze ki bu Tanrıdır, yükseltmek için değişime tabi olan tüm yaratımı aşmak ister fakat ölümlülüğün verdiği yükü aşıyağı çekilirler. Augustinus bu üç grubun hataya düştüğü noktaları *De Trinitate* adlı eserinde şu şekilde örnelemiştir:

Örneğin; Tanrı'nın beyaz ya da kırmızı olduğunu düşünen hatadadır, çünkü bunlar bedende bulunur. Yine, Tanrı'yı unutan, hatırlayan ya da herhangi aynı türde eylemi gerçekleştiren biri gibi düşünmek bundan daha küçük bir hata değildir; çünkü bu tür şeyler zihinde bulunur. Fakat Tanrı'yı kendini meydana getiren bir güç olarak düşünen ise çok daha fazla hataya düşmüştür. Çünkü Tanrı, yalnızca o şekilde değil aynı zamanda ruhani ya da bedensel bir yaratık olarak da var olmaz, ki kendi varoluşunu meydana getiren hiçbir şey de yoktur (Augustine, t.y. :22).⁷

Augustinus'un üçüncü grup olarak ayırdığı kişiler, Tanrı'yı tasavvur ederken her ne kadar aşkınlığa ulaşmayı istese de insan zihninin sınırlılığından kaynaklanan çerçeveden kurtulamamıştır. Zira tanrı insanın var olduğu gibi bir var olma süreci geçirmez, onu insandan farklı kılarak kendini var eden olarak düşünmek dahi onu kalıba sokmaktır. Tanrı hep vardır ve bu yüzden de kendini var oluşa getirmesi söz konusu değildir.

Tanrı'nın tözünü tamamıyla bilmek ve onu tasavvur etmek çok zordur. Tanrı, kendi değişmediği halde tüm değişkenleri meydana getirendir. Kendinde geçici herhangi

⁷"Qui enim opinatur deum, uerbi gratia, candidum uel rutilum, fallitur; sed tamen haec inueniuntur in corpore. Rursus qui opinatur deum nunc obliuiscetem, nunc recordantem uel si quid huiusmodi est, nihilominus in errore est; sed tamen haec inueniuntur in animo. Qui autem putant eius esse potentiae deum ut seipsum ipse genuerit, eo plus errant quod non solum deus ita non est sed nec spiritalis nec corporalis creatura. Nulla enim omnino res est quae se ipsam gignat ut sit" (Augustine of Hippo, t.y.).

bir şey olmadığı halde geçici olan şeyleri de yaratan O'dur. Dolayısıyla dile gelmeyi görebilmek için yapılması gereken zihni imanla besleyip kapasitesini, dile gelmeyi kavrayabilecek seviyeye getirebilmektir (Augustine, t.y. : 24). Üçlü birlik bir ve tek olan gerçek Tanrı'dır. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olarak ifade edilen bir ve tek olan tanrının aynı özden ya da tözden (essentia-substantia) olduğuna inanılır ve yalnızca arındırılmış zihinler tarafından öyle olduğu anlaşılır (Augustine, t.y. : 25).

Augustinus'a göre insanları birleştiren iman herkeste aynıdır dolayısıyla her ne kadar kullanılan üslup ve sözler farklı olsa da, her insanın anlayacağı dil farklı olduğundan çeşitli kişiler tarafından gerçekler yazıya dökülmelidir (Augustine, t.y. :26). Augustinus kendinden önce kutsal üçlü birlik konusuna değinmiş yorumculardan da bahsederken onların yazmış olduğu eserleri okuduğunu dile getirir. Bu yorumcular katolik yani evrensel inanca mensup yorumculardır ki Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlü birliği tanrısal birliktir ve aynı tözdendir. Yine Augustinus'un ifadesine göre Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un bölünemez olduğu gibi yaptıkları iş de bölünemezdir ve buna iman etmek gerekir (Augustine, t.y.: 28).

Tanrı olmayan tüm töz yaratılmıştır, yaratılmış olmayan tüm şeyler ise Tanrıdır(Augustine, t.y. :30). Tanrı'nın sonsuz ve ölümsüz oluşunun yanında insanın yeri nedir peki? Augustinus'a göre insanoğlu da bu sonsuzluktan kendi ölçüsüne göre bir pay alıp ebediyen yaşayacaktır (Augustine, t.y. :30).

Kutsal Kitapta "Her şeyin kaynağı O'dur; her şey O'nun aracılığıyla ve O'nda var oldu. Sonsuza dek O'na yücelik olsun. Amin." denmiştir (Romans 11:36).⁸ Burada isim olarak Baba, Oğul ve Kutsal ruh kelimeleri kullanılmamış olsa dahi "her şeyin kaynağı" diyerek Baba, "O'nun aracılığıyla" diyerek Oğul ve "her şey O'nda var oldu" diyerek de Kutsal Ruh kastedilmiştir. Tekil şahsa hitap ederek konuşulmasının sebebi de Tanrı'nın birliğini vurgulamak içindir (Augustine, t.y. : 32).

İsa Kutsal Kitap'ta yeri geliyor Baba'dan daha düşük bir varlık olarak, yeri geliyor Baba ile eş bir varlık olarak ifade ediliyor. Bunun sebebi nedir? Augustinus İsa'nın Baba'dan daha düşük bir varlık olarak yorumlanan Yuhanna 14:28 "Baba benden daha üstündür" sözünü İsa'nın Baba'nın kulu olduğu insan formu ile değerlendirmek gerektiğini düşünmektedir. Diğer yandan Kutsal Kitap'ta Yuhanna 10:30'da "Ben ve

⁸ "Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipsum omnia. Ipsi gloria in saecula. Amen." (The Latin Vulgate, 20 Haziran 2020, Romans 11:36)

Baba biriz” de demektedir, bu ifadeye göre de İsa’yı Tanrı ile aynı özden olması bakımından değerlendirmek gerekmektedir (Augustine, t.y.: 47). İki farklı şekilde değerlendirme yapmak, Kutsal Kitabın kendi içinde çelişkiye düştüğünü göstermez. Aksine bu şekilde bir ifade kullanımının Augustinus’a göre bilinçli bir anlamı vardır. Bu anlama göre de Kutsal Kitap insanlara anlayabileceği seviyeden konuşmaktadır. Yuhanna 16.12’de “Size daha çok söyleyeceklerim var, ama şimdi bunlara dayanamazsınız.” denmiştir; burada işaret edilen Kutsal Kitabın hitap ettiği kesim, İsa’nın tanrısallığı mevzusu dahil olmak üzere bir çok üst seviye konuyu anlayabilecek kapasiteye sahip değildir. Bu yüzden de Kutsal Kitabın üslubu hitap ettiği kesime göre şekillenmektedir. Bu durum Augustinus’a göre Kutsal Kitap’ta şu şekilde ifade edilmiştir: “Kardeşler, ben sizinle ruhsal kişilerle konuşur gibi konuşamadım. Benliğe uyanlarla, Mesih’te henüz bebeklik çağında olanlarla konuşur gibi konuştum” (1Ko. 3:1).

Augustinus toplumda insanların yaygın şekilde, Kutsal Kitaptaki Baba’nın Oğul’dan daha üstün olduğunu belirten ifadeleri yanlış yorumladıklarını söylemektedir (Augustine, t.y. :69). İnsanlar böyle düşünmektedirler; çünkü Oğul’u Baba’nın gönderdiği söylenmektedir. Kutsal Ruh içinse hem Baba hem de Oğul, O’ndan daha üstündür diye düşünürler; çünkü Baba Oğul aracılığıyla Kutsal Ruh’u göndereceğini söylemiştir (Yu. 14:26). Bu tarz bir yorum gerçeği yansıtmamaktadır; zira Tanrı neredeyse Kutsal Ruh da oradadır (Mez. 139:7-8). Kutsal Kitapta var olan bu pasajlar birbirine zıt değildir, fakat onu okuyan kendi meyilli olduğu anlayış formuna göre yorum yapmaktadır. Beden almış olan Oğul, Baba tarafından yeryüzüne gönderilmişti. İnsanlar tarafından görülen Oğul, Tanrısallık olan Oğul’un tözünü yansıtmamaktadır; zira Oğul tanrısallık özden olduğundan ve tanrısallık olan dünyevi gözlerle görülemeyecek olduğundan görünen, Söz’ün beden almış olarak dünyaya inmiş halidir (Augustine, t.y. : 71).

Kutsal Ruh da Oğul gibi Baba tarafından gönderilmiştir. Gönderilen Kutsal Ruh’un görülmesi tıpkı Oğul’da da olduğu gibi tanrısallığın görünümü değildir. Zira tanrısallık dünyevi gözlerle açık değildir. Buradan yola çıkarak Kutsal Ruh, İsa’nın üzerinde bir güvercin olarak belirdi dense de, Pentikost gününde aniden gökten gelen güçlü bir rüzgar esintisini andıran bir ses olarak duyulsa da veya ateşten dillere benzer şeyler insanlar tarafından görülse de, bu Kutsal Ruh’un tanrısallık tözünün açığa çıkması değildir. Bu noktada Kutsal Ruh’un gönderilmesini ifade eden bu pasajlar

aslında dünyevi gözlere açık olan Tanrı'nın dünyadaki faaliyetine işaret eder (Augustine, t.y. : 72).

Tanrısal tözün dünyevi olan algıyla idraki mümkün değilse eğer Kutsal Kitap'ta bu şekilde ifadelerin bulunmasının amacı nedir? Augustinus bu konuya yönelik sorgulamaların farkındaydı. Dolayısıyla Kutsal Ruh'un gökyüzünden bir güvercin olarak inmesi ya da ateş olarak görünmesi, 1.Korintliler 10:4'te bahsedilen kayanın İsa Mesih olduğu söylenmesi hepsi bir amaca yönelik ortaya çıkıyordu. Augustinus'a göre bir belirip bir kaybolan bu görünüşler bir şeye işaret etmek için var oluyordu (Augustine, t.y. : 74). Ancak Augustinus teofani ve İsa'nın beden alışı arasında fark olduğunu ortaya koyar:

O zaman, Kutsal Ruh'un da zaman içinde bedensel formda açığa çıkarak insani duylara görünür hale gelmesi ve bir şeyi işaret etmesi mecburi olduğundan, gönderildiği söylenir fakat O'nun, kul formuna bürünen Oğul gibi Baba'dan daha eksik olduğu söylenmez çünkü bu kul formu Oğul'un şahsının özüyle birlik içindeydi fakat belirli bir zaman için varolan bu bedensel formlar ise gerekli olanı göstermek için var olup daha sonra kayboluyordu (Augustine, t.y. : 75).

Anlaşılmaktadır ki Kutsal Kitap'ta bulunan ve Kutsal Ruh'a işaret eden sözler belli ihtiyaçlar doğduğunda var oluyordu ve gösterilmesi gereken gösterildikten sonra kayboluyordu; fakat Augustinus teofaniler ile Oğul'un beden alışı arasında bir ayrım yapar. O'na göre Kutsal Ruh'un da Oğul'un da gönderildiği söylenir fakat Oğul'un beden alışı aniden belirip daha sonra kaybolan bir durum olmadığından bir teofani de değildir.

Kutsal Kitap'ta Tanrı'nın görüldüğünü belirten ifadelerle göre bu belirmeyi nasıl yorumlamak gerekir? Adem'e görünen ile İbrahim'e görünen Baba, Oğul ve Kutsal Ruh bağlamında hangisidir ya da bölünmez olan kutsal üçlü birlik midir? Bu noktada Augustinus'a göre Kutsal Kitap hangisi olduğuna dair belirgin ifadeler kullanmaz. Tanrı'nın görünürlüğünü nasıl anlamak gerektiğine ise Augustinus, Yaratılış kitabından örnek vererek açıklama yapar. Akşamın serinliğinde yürüyen Tanrı'nın sesini duyan Adem kendini saklamıştır. Bunun üzerine de Tanrı, 'Adem neredesin?' dedikten sonra Adem çıplak olduğu için Tanrı'ya O'ndan saklandığına yönelik bir cevap vermiştir (Yar. 3:8-10). Bu pasajlara bakıldığında Tanrı'nın duylularla algılanabilir olduğu söylenebilir fakat Augustinus'a göre buradaki mecazı görmek gerekir. Her ne kadar kutsal sözler bu şekilde algılanmasına sebep olsa da

Augustinus'a göre belli zihni kapasiteye sahip insanlar derindeki manayı mecazla anlayabilmektedir çünkü Adem'in Tanrı'yı genellikle bedensel gözlerle gördüğü yazılmış olsa da yasak meyveyi yemeden önce kapalı olan ne çeşit bir gözün açıldığı belirtilmiş değildir (Augustine, t.y. : 80-81). Yine bu bağlamda Kitabı Mukaddes'te Tanrı duman, ateş, koyu bir bulut, gök gürültüsü gibi dünyevi maddeler ile açığa çıkmış olarak ifade edilmiştir (Çık. 19:16-20). Augustinus'a göre bu şekildeki ifadelerden yola çıkarak bunun Söz olan İsa'nın ya da Kutsal Ruh'un tözü olduğunu Ariusçular dahi iddia etmekten çekinmişlerdir. Dolayısıyla tüm bu şeyler Yaratan'a hizmet etmek için var olan yaratılmışlardır ve insan duyularına uygun olacak bir düzen içerisinde sunulmaktadır (Augustine, t.y. : 90).

Musa'nın Tanrı'yı görmesiyle alakalı pasajları değerlendirirken Augustinus bu durumu farklı bir mecaz kullanarak anlatmıştır ve kullandığı pasajın çevirisi kendine has bir yorum içerir. İlgili pasaja göre Rab ile Musa'nın tıpkı bir arkadaşın birbiriyle yüz yüze görüştüğü gibi görüştüğü, sonra da Musa'nın ordugâha geri döndüğü belirtilir (Çık. 33:11). Bunun akabinde ise Musa Tanrı'dan eğer kendisinden hoşnutsa O'na giden yolları kendisine göstermesini ister (Çık. 33:13). Fakat bu kısım Augustinus'un kullandığı çeviride farklılık gösterir.⁹ Augustinus'un kullandığı çeviriye göre Musa Tanrı'dan eğer kendisinden hoşnutsa, O'na kendisini (Tanrı'yı kastediyor) olduğu gibi göstermesini ister (Augustine, t.y. : 92). Dolayısıyla Augustinus, paylaşmış olduğu bu cümlelerle kendinin de ifade ettiği gibi, Musa'nın yalnızca dünyevi gözlerle Tanrıyı bildiğini fakat aradığının Tanrı'nın özü yani zâtını bilmek olduğunu anlatmıştır (Augustine, t.y. :92).

Hakikatte Tanrı'nın özü, üçün yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un bir ve aynı oluşundan meydana gelmektedir. Bu birlikte ne zamansal açıdan ne de mekânsal açıdan bir aralık bulunur. Ezelden ebede bir ve aynıdır. Fakat söz olarak ağzından çıktıklarından yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruh dendiğinde birbirinden ayrılmış gözükürler ve bunun yegâne sebebi hepsinin bir çırpıda söylenemeyecek olmasıdır

⁹“Quod si ea quae legamus de his rebus sufficienter edita in latino sermone aut non sunt aut non inueniuntur aut certe difficile a nobis inueniri queunt, graecae autem linguae non sit nobis tantus habitus ut talium rerum libris legendis et intellegendis ullo modo reperiamur idonei, quo genere litterarum ex his quae nobis pauca interpretata sunt non dubito cuncta quae utiliter quaerere possumus contineri; fratribus autem non ualeam resistere iure quo eis seruus factus sum flagitantibus ut eorum in Christo laudabilibus studiis lingua ac stilo meo quas bigas in me caritas agitat maxime seruiam. Egoque ipse multa quae nesciebam scribendo me didicisse confitear; non debet labor hic meus cuiquam pigro aut multum docto uideri superfluous cum multis impigris multisque indoctis inter quos etiam mihi non parua ex parte sit necessarius” (Augustine of Hippo, t.y.).

(Augustine, t.y. :170). Augustinus burada yine dünyevi gözlere görünen ile dünyevi gözlere açık olmayan hakikat arasındaki çizgiyi örneklemiştir. Zira Kutsal üçlü birlik arasında bir farklılık olacaksa bu yalnızca insan zihninin kendi başına aşamayacağı kapasitesinin sınırları içinde kalmasından kaynaklanmaktadır.

4.2.1. Substantia ve Essentia arasındaki ilişki

Augustinus *De Trinitate* adlı eserinde yer yer Grekçe ile olan ilişkisinin zayıf olduğuna dair ifadeler kullanır. Hıristiyanlığın karşılaşmış olduğu teolojik problemler için önerilen terimler Grekçe'den gelmektedir. Bu duruma vakıf olan Augustinus ana dili Grekçe olup Grekçe eserler yazan teologların eserlerini okumuştur fakat ana dilinden değil Latince'ye çevrilmiş hallerini okumuştur (Augustine, t.y. :101). Dolayısıyla gerek kendi teoloji anlayışında etkili olan Kapadokya Babaları olsun, gerekse de Plotinos olsun bu kişilerin eserlerini ana dilinden okumamıştır.

Augustinus Hıristiyanlıkta bazı önem arz eden Grekçe terimleri anlamak için Latince ile karşılaştırarak incelemiştir. Buna göre Tanrı'yı ifade ederken bizim Türkçe'de kullandığımız “töz (substantia)” kelimesinin yerine “öz (essentia)” kelimesinin daha uygun olacağını söylemiştir. Augustinus'un bu ayrımı yapmasının sebebi substantia kelimesinin pasif bir terim olduğu ve potansiyel olarak yani bilkuvve halde bulunan tanrısal varoluşu ifade etmesi ve essentia kelimesinin ise aktif olarak yani bilfiil halde bulunan tanrısal varoluşu ifade etmesidir.(Augustine, t.y. :124). Grekler öz için ousia kelimesini kullanırlar. Augustinus bu terimi açıklarken nasıl anlaşılması gerektiğine dair örnekler verir. Örneğin; bilgelik bilge olmaktan gelir, bilgi bilmekten gelir aynı şekilde “varoluş (essentia)” da “var olmaktan (esse)” gelir (Augustine, t.y. :176). Yani bir başka deyişle varlığa gelen fiil halinde olandan açığa çıkmaktadır. Bu sebeple de Augustinus'a göre substantia kelimesinden ziyade essentia kelimesi ile ifade edilmesi daha uygundur.

Türkçe'ye “şahıs” olarak çevirdiğimiz “hypostasis” kelimesi de Latince ve Grekçe arasındaki uyumsuzluğu göstermektedir. Augustinus yine bu kavramı açıklarken Grekçe konusunda yetersizliğini de dile getirir. Greklerin kullandığı ousia yerine Latince “esse” kelimesi karşılık gelir fakat çoğunlukla “substantia” kelimesi kullanılır. Augustinus Grekler'in “hypostasis” kelimesini de kullandığını fakat bunun “ousia” kelimesi ile arasındaki farkı bilmediğini söyler. Greklerin alışılmış bir biçimde kullandığı “μίαν οὐσίαν, τρεῖς ὑποστάσεις(mian ousian, treis hypostaseis)”

yani “bir özde üç şahıs” ifadesinin Latince karşılığının “una essentia, tres substantiae” olduğunu ifade eder. Ancak bu şekilde bir kullanım aynı manayı vermeyip aksine yanlış bir kullanım olmaktadır. Mamafih Augustinus da çoğunlukla “essentia” kelimesini kullansa da “substantia” kelimesini de kullandığı görülür (Augustine, t.y. :185). İlaveten Augustinus “essentia” dendiğinde “substantia” ile aynı şey anlaşıldığı ve hatta “una essentia, trias substantiae” demeye cüret edilemeyeceğini ancak “una essentia, trias personae” olarak ifade edilebileceğini söylemiştir (Augustine, t.y. :186). Bu ifadeleri desteklemek için Augustinus, Yuhanna 10:30’da yazan “ Ben ve Baba biriz.” cümlesini örnek göstererek hem çoğulluğu yani böylece şahısların ifade edildiğini hem de “bir” ifadesi kullanıldığı için özde bir oluşun vurgulandığını dile getirmektedir. Sabellian’ın görüşlerini savunan kişiler için de yanlış yolda ilerlediklerini göstermek için bu cümleyi örnek göstererek sadece “Baba’nın tanrısallığı vurgulansaydı bu çoğul ifade verilmezdi” şeklinde bir açıklama yapmıştır (Augustine, t.y. : 186).

Şahıs ve öz arasında çizilen farklılık özün zata karşılık gelmesi olurken şahısın aradaki ilişkiye karşılık gelmesi olmuştur. Augustinus bu durumu “imago(suret)” ve “verbum(söz)” arasındaki ilişki ile örneklendirmektedir. Imago, zihne yansıyan görünüş olurken söz kendine işaret eder, yani insandan bahsederek insanın kendine işaret etmiş oluruz fakat efendi dersek akla köle gelir ve böylece aradaki ilişkiden söz etmiş oluruz (Augustine, t.y. : 216). Kutsal üçlü birlik yani trinitas kelimesinin Kutsal Kitap’ta geçmediğinden daha önce de bahsetmişim; mamafih Augustinus’un da kullandığı şahıs anlamına gelen “persona” kelimesi de kullanılmamaktadır. Dolayısıyla Augustinus, bu kelime Kutsal Kitapta yazılmamış olsa da kabul edilebilir olduğunu söyler çünkü bu kelimenin kullanılması Kutsal Kitapta yazılmış olan bir şeye zıt düşecek bir anlam içermemektedir. Ancak eğer ki üç tanrı dersek bunun anti tezi Yasanın Tekrarı 6:4’te “Dinle, ey İsrail! Tanrımız RAB tek RAB’dir.” olarak ifade edilmiştir (Augustine, t.y. : 224).

Grekçe ve Latince arasındaki fark Kutsal Kitabı da anlama açısından farklılığa sebep olmuştur. Zira Augustinus da Latinlerin “una essentia, tres persone” ifadesini benimserken Greklerin “una essentia, tres substancias” ifadesini benimsediğini söyler(Augustine, t.y. :222)¹⁰. Diğer bir açıdan aslında “persona” kelimesinin Grekçe

¹⁰“Quod enim de personis secundum nostram, hoc de substantiis secundum graecorum consuetudinem ea quae diximus oportet intellegi. Sic enim dicunt illi tres substantias, unam essentiam,

karşılığı “prosopa” olmasına rağmen Grekler bu kullanımı uygun bulmayıp “hypostasis” kelimesini kullanılmışlardır (Augustine, t.y. : 227). Bu terimlerin kullanılmasının gerekli olup olmadığı konusunda ise Augustinus gerekli olduğunu çünkü bu terimlere ihtiyaç duyulmasının sebebinin heretik akımların ortaya atmış olduğu düşüncelere karşı argüman oluşturmak olduğunu belirtmiştir (Augustine, t.y. : 224).

Peki bu karmaşanın oluşmasındaki sebep nedir? Augustinus’a göre bu, insan zihninin kapasitesinin yeterli olmayışı sorunudur. Kutsal üçlünün şahıslarından yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruhan bahsederken tek başına Baba anılsa da ya da Baba ve Oğul birlikte anılsa da, iki şahıs birlikte anıldığı için bu tek başına anılan Baba’dan daha büyüktür demek değildir. Ancak insan zihninin kapasitesi bu durumu büyük, küçük, boş, dolu gibi tanımlamalar yapmadan kurgulayamaz (Augustine, t.y. : 229). Kapasiteyi artırarak kavramayı sağlamak içinse ilk adım kavranması güç olsa da iman etmektir (Augustine, t.y. : 231).

4.2.2. Augustinus ve Analoji

Augustinus sekizinci kitapla birlikte insanın var olan kapasitesiyle Tanrı’yı nasıl anlayabileceği üzerine yoğunlaşır. Bunun için de analogiler kullanır. Augustinus’a göre insanın kendi başına Tanrı’yı bilmesi mümkün değildir. Tanrı’nın zatı bilinemez ve Tanrı’ya dair tanımlama ancak ne olmadığı yönünden yapılır. (Augustine, 2002: 6). Tanrı’yı negatif yönden tanımlamanın dışındaki her tanımlama eksik kalacaktır: “Bu iyi ve şu iyi. ‘Bu’ ve ‘Şu’ kelimelerini çıkar da yapabilirsen iyinin bizatihi kendini gör; böylece iyi olan Tanrı’yı göreceksin, başka iyiler aracılığıyla iyi değildir O, bizatihi iyinin kendisidir”(Augustine, 2002: 7).

İnsana ait dünya ve içindekiler gördüklerinden oluşur. Karşılaşmadığı hiçbir obje ya da hiçbir duygu oraya ait değildir. Ancak karşılaşılan her yeni fikir ya da yeni bir obje önceden karşılaşılmış olanın bilgisiyle harmanlanarak zihinde yerini bulur. Zira “yuvarlak kare” diye bir şey yoktur hayal edilmesi de muhaldir, çünkü böyle bir şey ile daha önce karşılaşılmamış ve mantığa terstir; zihinde buna benzer hiçbir şey yoktur. İyi dediğimizde ise iyinin birçok türüyle karşılaşmışızdır. Biz işittiğimiz ya da okuduğumuz ancak görmediğimiz herhangi bir şeye inandığımızda, tıpkı

quemadmodum nos dicimus tres personas, unam essentiam uel substantiam” (Augustine of Hippo, t.y.).

düşüncelerimizde vuku bulan bedensel formlar ve özellikler gibi zihin onları kendine yansıtmalıdır (Augustine, 2002: 10). Dolayısıyla Tanrı iyidir denilirse Tanrı'nın iyi olduğunu anlamak için zihnimizde var olan iyi kavramıyla bağıntılı şeylere bakılarak bir benzetme yapılır.

Tanrı'ya ulaşmak ne derece mümkündür? Kutsal Kitap'ta havarinin bahsettiği Tanrı'yı yüz yüze görmekten kast edilen nedir ve bu ne şekilde olur?¹¹ Augustinus bu sorulara cevap olarak temelde “sevgi”yi vermektedir; fakat Tanrı bilinemez ise nasıl sevinebilir?:

Yoksa bu, biz her türlü üçlü birliği sevmiyoruz yalnızca Tanrı'nın üçlü birliğini seviyoruz mu demek oluyor? Üçlü birlikte sevdiğimiz Tanrıdır; fakat biz ne Tanrıyı gördük ne de başka bir Tanrıyı biliyoruz. Yalnızca tek bir Tanrı vardır ki biz bu tek Tanrıyı görmedik ama iman edip seviyoruz. Fakat soru şu, biz bildiğimiz şeylere olan ne çeşit bir benzerliğe ve karşılaştırmaya inanalım ki henüz bilmediğimiz Tanrıyı sevelim? (Augustine, 2002: 13).

Örneğin, adil olmanın bir erdem olduğu toplumlar tarafından kabul edilir ancak eğer adil biri değilsek adalet hakkında söylenen herhangi bir şey ya da adil olan biri hakkında herhangi bir şey bize bir şey ifade etmez. “Dolayısıyla genel ya da özel, edinilmiş bilgilerde karşılığını bulmadığı sürece, kimse inandığı ve görmediği şeyi sevemez” (Augustine, 2002: 14). Adil olmak için önce adil olanı sevmek gerekli fakat sevmek için de bilmek gereklidir.

4.2.3. Augustinus'a Göre Bilmenin Aşamaları

Bilmenin tanımı sorulsa herkes kendi perspektifinden bir açıklama yapabilir; Augustinus, deneyimleyerek ve tecrübe ederek bilmenin ilişkisini açıklamıştır. Buna göre, örneğin ben eğer İstanbul'da yaşayan biri olarak İstanbul'da yaşamaktan bahsediyorsam bu benim deneyimimdir ve bende içkinleşmiştir. Eğer Ankara'da yaşamadığım halde Ankara'dan bahsediyorsam ben bu bilgiyi başka biri aracılığıyla edinmişim demektir (Augustine, 2002: 16). Buradan hareketle adil olmanın ne olduğunu bilmek adil olan birinden gözlemlemek demek değildir. Adil olma hali ancak bizatihi kendi ruhunda vuku bulduysa gerçek anlamda bilmekten söz edilebilir.

Kutsal Kitap Tanrı ile sevgiyi bir tutar.¹² Tanrıda var olabilmek için Tanrıyı sevmek ve bunun için de Tanrıyı bilmek gerekir. İnsanın, sınırlı kapasitesiyle Tanrıyı

¹¹“Şimdi her şeyi aynadaki silik görüntü gibi görüyoruz, ama o zaman yüz yüze görüşeceğiz. Şimdi bilgim sınırlıdır, ama o zaman bildiğim gibi tam bileceğim” (1Ko. 13: 12).

¹²“Sevgili kardeşler, birbirimizi sevelim. Çünkü sevgi Tanrı'dandır ve seven kişi Tanrı'dan doğmuştur. Tanrı'yı bilendir. Sevmeyen kişi Tanrı'yı bilmeyendir. Çünkü Tanrı sevgidir” (1Yu. 4:7-9).

sevmesi mümkün değildir. Bu sebeple de Kutsal Kitap bu sevgiye yakın olan sevgiyle başlamak gerektiğini öğütlemektedir. “Kardeşini seven ışıktayken yaşar ve başkasının tökezlemesine neden olmaz” (1Yu. 2:10). Böylece Kutsal Kitabın otoritesi takip edilerek kardeşini sevme öğüsüne uymak Tanrı’da var olmanın yolunu açmaktadır. İnsan kardeşini bedensel gözle görür; fakat bu şekilde Tanrı’yı görebilmesi mümkün değildir. Fakat eğer kardeşini ruhsal bir sevgiyle görerek sevse Tanrı’yı da görürdü ki O sevginin bizatihi kendisidir. Tanrı ancak derin bir manevi görüş ile görülebilir (Augustine, 2002: 20-21). Böylece denilebilir ki Tanrı’yı sevmek ile komşunu sevmek, bir ve aynı sevgiden kaynaklanır. Tanrı’yı Tanrı’dan dolayı severiz, kendimizi ve komşumuzu da Tanrı’dan dolayı severiz (Augustine, 2002: 21).

Augustinus’a göre Kutsal Kitap’ın övdüğü ve bildirdiği sevgi iyiye duyulan sevgidir. Sevgi ise bir üçlemeye oluşur. Bu üçleme seven, sevilen ve sevgidir ve biri olmadan diğerleri var olamaz. Sevgi tıpkı bir tutkal gibi seven ve sevileni birbirine bağlayandır. Sevgi üçlemesi dışta olan, maddesel boyutta olan şeylere dair bile olabilir. Ancak istenilen manevi boyutta olan sevgiye ulaşmaktır. Bir kişinin ruhu arkadaşında onun ruhundan başka neyi sevebilir? Yine burada da seven, sevilen ve sevgi söz konusudur (Augustine, 2002: 22). Augustinus, sevginin üçlemesinin evrendeki her şeyde bile bulunmasından bahsederek üçlü birliğin önemini vurgulamış ve bu noktadan da Kutsal Üçlübirliğe geçiş yapmıştır.

Augustinus’a göre Tanrı’yı yani kutsal üçlü birliğin aramanın ve Tanrı’yı bilmenin ön koşulu sevgidir. Bilmek ve tanımak ön koşulsuz eğer seven önce kendini bilmelidir. “Bir zihin eğer kendini tanımıyorsa başkasının zihnini nasıl tanıyabilir ki? Bedende bulunan gözlerin başka gözleri görmesi fakat kendini görememesi gibi zihin de başka zihinleri bilip, kendini bilmez değildir” (Augustine, 2002: 27). Bu tıpkı yeni karşılaşılan bir durum ve nesneyi kavramak için önceden zihne atılmış olan bilgilerden faydalanmaya benzemektedir. Zira başka bir zihni kavramak için onda kendinde olana benzer şeyler bulması gerekmektedir.

Tanrı’ya ulaşmak için sevgi ve bilmenin üzerine yoğunlaşan Augustinus, bunu sevgi üçlemesiyle örneklendirdiği gibi bilmek için de aynı analojiyi kullanmaktadır. Buna göre bilen, bilinen ve bilgi tek ve aynıdır. Dolayısıyla bir zihin kendini bildiğinde, bildiği farklı bir doğadan olmadığından ona eşittir (Augustine, 2002: 28). Tıpkı kutsal üçlü birlikte olduğu gibi biri diğerinden üstün değildir.

Altından yapılmış üç adet eş büyüklükte ve birlikte olan yüzük aynı maddeden yapıldığı için özleri birdir; fakat bu üç yüzük eritildiğinde birbirine karışacak ve yüzüğü yüzük yapan özelliklerini kaybedecektir. Dolayısıyla artık üçlü olma özelliğini kaybettiğinden hammaddesi dışında bir şeyden bahsetmek mümkün değildir. Bu bağlamda zihin, sevgi ve bilgi üçlemesi aynı özden olmalarına rağmen altın yüzüğün eriyip yüzük olma özelliğini kaybetmesi gibi kendine has özelliklerini kaybetmezler (Augustine, 2002: 30).

Augustinus'a göre Tanrı'yı bildikçe O'nun gibi olunur ancak bu bilme hali O'na eş olan bir boyutta değildir. Tanrı, Tanrı'nın kendini bildiği gibi bilinemez. Duyu organlarıyla algılanan şeyin zihinde imgesi oluşur ve bu imge maddesel boyutta var olan objeler gidip tükenen ya da yok olan bir şey değildir, daimidir. Bu sebeple de Augustinus, zihindeki imgenin doğasının bedeninin doğasından daha iyi olduğunu kabul eder. Zihnin kendini bilmesi neyi bildiğini de gösterir ve bu bilme hali birbirine eş ve aynı özendir. Bu öz bedeninin özünden daha üstündür fakat Tanrı'nın özü ondan da daha üstündür (Augustine, 2002: 37). Buradan hareketle üçlü birliğin net bir imgesi olduğunu söyleyen Augustinus bunu zihin, onun ürünü bilgi ve bu ikisini birbirine bağlayan sevgiden oluştuğunu söyler. Üçü de aynı özden ve tektir (Augustine, 2002: 40).

Sevmek için bilmek, bilmek için de bilmeye dair arzu duymak gerekir. Augustinus'un kullandığı analogiler insan zihninin kapasitesini fark etmesi üzerinedir. Zihin kendini fark ettiğinde daha üstün bir maneviyata sahip olunmuş olur. Zihnin kendini fark etmesi için de fark etmeye dair bir istek duyması gerekir. Kullanılan analogilerden bir diğeri hafıza, anlayış ve istektir ve dolayısıyla da hatırlamak, anlamak ve istemektir. Bir dil öğrenmenin faydası gözlemlendiğinde kişi o dili öğrenmenin önemini fark edip, öğrenmek için istek duyar. Öğrenmek için o dilin kurallarını anlamak ve nitekim kalıcı olması içinde hafızada tutmak gerekir:

Her neyi anlıyorsam, anladığımı bilirim ve her neyi istiyorsam istediğimi bilirim ancak; her neyi biliyorsam hatırlarım. Bu sebeple de tüm anlayışımı ve tüm isteğimi hatırlarım. Benzer olarak, bu üçünü anladığımda aynı zamanda tümünü de anlamış olurum. Bilmediklerim dışında anlaşılır olup da anlamadığım hiçbir şey yoktur. Bilmiyorsam ne hatırlar ne de isterim. Böylece, anlaşılabilir olan şeylerden her neyi anlamıyorsam akabinde de ne hatırlarım ne de isterim (Augustine, 2002: 58-59).

Bu pasajdan hareketle Augustinus 'un zihnin bir melekesi olan anlamayı ele alırken onu, neyi anlamayı istediğinden ve anladığı şeyi hatırlamasından ayrı tutmadığı görülür. Bu üçlü birlik birbirine bağlı ve biri diğeri olmadan düşünülemez. Biri

diğerinden ne daha üstün ne de daha aşağıdadır. Bunların hepsi tek bir zihinde ve tek bir özde gerçekleşir. Temelde bilmek ve sevmek Tanrı'ya giden yol olduğundan Augustinus bu analogileri birbirine bağlantılı olarak kullanmıştır.

4.2.4. Dünyevi İnsan-Manevi İnsan

İnsan zihin ve bedenden müteşekkil bir varlıktır. Bedensel yönüyle maddesel yani dünyevi olana bağlıdır, zihinsel yönüyle manevi olana bağlıdır. Şüphesiz ki içsel insan anlayışla donatıldığı gibi dışsal insan da bedensel duyularla donatılmıştır (Augustine, 2002: 60). İnsanın algılarına gelen bir obje düşünüldüğünde burada yine üçlü çalışan bir mekanizma söz konusudur. Bunlardan ilki görülen nesne, ikincisi görülenin zihinde oluşturduğu imge ve üçüncüsü duyuları algılanabilir olan objeye yönlendirecek olan istektir (Augustine, 2002: 65). Mamafih üçlü çalışan bu mekanizmanın özü bir değildir. Rasyonel ruh dışsal dünyaya bağımlı olan insana göre hareket ettiğinde acı çeker. Duyu organlarıyla algılanan şeyin zihinde görüntüsü oluşur ve bu görüntü hafızaya atılır, algılanan şey artık var olmasa bile zihinde görüntüsü kalmıştır. Hafızaya atılan bu görüntü hoşnut edici bir olaydan kaynaklanabileceği gibi hoşnut etmeyen ve dolayısıyla hatıradan tutulmak istenmeyen bir olaydan da kaynaklanabilir. Hafızada kayıtlı olan bilgiler istenmeyen bir olayla gerçek olayla alakası olmayacak şekilde bile değişikliğe uğrayabilir ya da istenen bir olayda artık var olmadığı için acıya sebep olabilir. Dolayısıyla dünyevi olana bağımlı olan insan üzölmeye mahkûmdur (Augustine, 2002: 70).

İsteğin doğrultusunda bazen duyular aracılığıyla algılama gerçekleşse bile hafızaya atma gerçekleşmez çünkü ruhta var olan istek başka bir alana ilgisini çevirmiştir. Bunun için Augustinus herkesin hayatında sıklıkla karşılaştığı olaylardan örnekler verir. Bir kişi ile gerçekleştirdiğimiz konuşmalarda bazen bazı anları zihnimiz kaydetmez; fakat duyu organlarımız o anda işlevini kaybettiği için ya da o anda kaydetmeyi durduğu için değil ruhun isteğinin odağı başka bir yere kaydığı için bu gerçekleşmiştir. Bu sebeple de “orayı duymamışım” deriz fakat bu yanlış bir ifadedir zira “duymadım” değil “anımsamadım” demek uygun olacaktır. Zihin o anda ilgisini başka bir yöne çevirdiğinden gerçekleşen olay hafızaya kaydedilmemiştir (Augustine, 2002: 78).

Zihin istediği yönde hafızasını kullanabilir. Örneğin, daha önceden görülmemiş olursa da siyah bir kuğudan bahsedilebilir mi? Edilmesi mümkündür çünkü siyahın

bilgisi de kuğunun bilgisi de hafızada mevcuttur ve ruh istediğinde bu iki bilgi bir araya gelerek zihinde siyah bir kuğunun görüntüsünü oluşturabilir. Bu bağlamda zihinde sonsuzca bu türden birleştirmeler yapılabilir bunun için tek sınır hafızanın kapasitesidir. Hafızaya dâhil olmamış hiçbir şeyin kişinin dünyasında yeri yoktur ve onun için bir şey ifade etmez.

Bu süre zarfında elimden geldiğince isteğin görülebilir obje ile görüntü arasında bir birleştirici olarak bulunduğunu gösterdim; yani üreten ve ürünün. İster algılanmış olsun ister düşüncede kalmış olsun üreten ya da ürün denmez. Böylece zaman bize içsel insanda aynı üçlemeyi aramayı ve şimdiye kadar bahsettiğim dışsal dünyaya bağlı olan hayvani ve bedensel insandan çıkmak için çabalamayı öğütler. Umuyoruz ki biz orada, Tanrı'nın bir imgesi olan üçlü birliği bulabiliriz (Augustine, 2002: 81).

Augustinus, insanı aşağı çeken bedenden kurtulmayı ve beden isteklerinden arınıp maneviyata yükselmeyi amaç olarak göstermiştir. Üçlü birliğin varlıkta, maddesel boyutta algılananlarda da var olduğu gösterilmiştir ki aslında aranan bu değildir. Aranan üçlü birlik yalnızca zihinde var olan da değil, rasyonel zihinde var olandır (Augustine, 2002: 91).

“Maddesel olan şeyler bedene ait olan duyu organları aracılığıyla algılanır fakat sonsuz ve sabit olan manevi şeyler bilgelik aracılığıyla anlaşılır” (Augustine, 2002: 95). Augustinus bilgelik ve bilgi sahibi olmak arasında bir ayrım yapmıştır. “Sonsuz olan şeylere dair zihinsel idrak bilgeliğe ait olurken, geçici olan şeylerin akılla kavranması bilgi sahibi olmaya ait olur” (Augustine, 2002: 102).

Dünyevi olana tabi olan insan için sabiteden söz etmek mümkün değildir. İnanılan tek bir doktrin olsa bile her kişinin o doktrine dair imanı farklıdır. Başka bir örnek vermek gerekirse herkesin mutlu olmak isteyeceği ortak bir gerçekliktir; fakat neyin mutlu edeceği konusuna gelindiğinde şüphesiz ki her bir kişiden ayrı bir cevap alınacaktır. Oysaki Tanrı'da gerçekleşen mutluluk hakiki mutluluktur, kişiden kişiye değişmez.

Dünyevi olan bedene bağlı kalınarak Tanrı'ya ulaşılamaz; ancak tamamen de maddi bedeni yadsımak doğru değildir. Augustinus bu bağlamda Kutsal teslisin yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un ikinci üyesinin hem insan hem de Tanrı oluşunu vurgulayarak, Oğul İsa'nın insanların günahları için kendini feda etmesinin gerekliliğini de ifade etmiştir (Augustine, 2002: 124). Bu sebeple de insan dünyevi olan bedenini bir araç ve manevi olana ulaşmak için bir aşama olarak görüp sonsuz mutluluğun arayışına girmelidir.

Augustinus böylelikle insanla ilişkilendirerek üç çeşit üçlü birlikten bahsetmiştir. İlki duyu organlarıyla algılanıp artık gerçekliğini kaybeder, ikincisi yok olur ama hafızada var olmaya devam eder ve üçüncüsü insanın Tanrı'nın bir imgesi olarak ulaştığı ölümsüz olan rasyonel ruhta gerçekleşir. İnsanın amacı bu üçüncüsünü ulaşmaktır ki kutsal üçlü birliğin görüntüsünü bu aşamadan sonra anlayabilir. İnsan zihninde var olan hafıza, anlayış ve istek üçlüsü ile sonsuz ve değişmez olan kutsal üçlü birliği fark edebilir.

Baba, Oğul ve Kutsal Ruh özde bir fakat şahıs olarak ayrıdır. Zamana bağlı olarak kullanılan ifadeler özde bir olan kutsal teslis anlamayı güç kılar. Kutsal Ruh'un Baba'dan ve Oğul'dan çıktığını söylemek öncelik sonralık bağlamında düşünmeye zorlar; fakat bilinmelidir ki kutsal teslis zamandan ve mekândan bağımsızdır. Oğul için Baba'nın özünden doğmuş denir fakat Kutsal Ruh için doğmuş yerine hem Baba'dan hem Oğul'dan meydana gelir denir. Kutsal Ruh'un da Oğul olduğunu söylemek hataya düşmek olur çünkü bir kişinin iki Babası olmayacağı gibi Kutsal Ruh'un da iki babası olamaz; zira bu tarz bir düşünme şekli insan doğasıyla karşılaştırmak olup Tanrı doğasını yadsımak demek olacaktır. Diğer taraftan Kutsal Ruh Baba'dan ve Oğul'dan meydana gelir denir ancak bu önce Baba'dan sonra Oğul'dan meydana gelir anlamında değil, Baba ve Oğul'dan aynı anda meydana gelir anlamındadır.

4.3. Augustinus'un Diğer Teologlardan Farkı

Augustinus Kutsal Kitabı otorite kabul ederek teslis anlayışını ortaya koyarken sıklıkla analogilerden faydalanmıştır. Augustinus öncesi teslis üzerine yorum yapan teologlar da analogiler kullanmıştır fakat kıyas edildiğinde aradaki fark dikkat çekmektedir. Augustinus diğer teologlar gibi Tanrı'nın bilinemeyeceğini ancak bir şey bilinmediği sürece sevilemeyeceğini ifade etmiştir. Kutsal Kitaba göre de Tanrı sevgidir ve insan da ancak bu sevgi aracılığıyla Tanrı da var olabilir. Tanrı Hıristiyan teolojisine göre teslistir. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh tek bir özde üç şahsiyettir. Augustinus öncesinde de bu görüşler kabul edilmiştir fakat anlamak konusunda güçlük yaşanmıştır. Analogiye başvuran teologlar her ne kadar Tanrı'nın tam anlamıyla bilinemeyeceğini ifade ederek hareket etseler de kullandıkları analogilerde Tanrı'yı benzetmelere tabi tutarak maddi dünyanın sınırlarından dışarı çıkamamışlardır. Örneğin Tertullianus kaynak olarak Güneş ve ondan yayılan ışınları

Baba-Oğul bağlamında değerlendirmiştir (Snell, 2012: 3). Augustinus ise neyi bilemeyeceğini bilmektedir. Tanrı'nın olduğu gibi bilinmeyeceğini ifade edip ancak ona yakın olanın kavranabileceğini söylemiştir; yani insan Tanrı'yı değil Tanrı'nın imgesini kavrayabilecektir (Clark, 2001: 97). İnsan kendi zihnini ve onda var olan teslisi fark ettiğinde Tanrı'nın imgesini de fark etmiş olacaktır. Eugene Webb'in de dediği gibi analogiler Augustinus'tan önce belirsizken Augustinus'tan sonra net bir görünüm kazanmıştır (Webb, 1992: 204).

Augustinus'un bir diğer farkı ise kutsal teslis'in şahsiyetleri arasındaki ilişkiye getirdiği bakış açısı olmuştur. Tanrı zaman ve mekâna tâbi olmadığı halde insanın zihni kapasitesi bunu kavrayamaz. Baba, Oğul ve Kutsal ruh derken bile bir çırpıda söylemek mümkün değildir. Bu noktada ifade edilebilecek tek şey zamana bağlı olmadığını fakat zamana bağlı olmayışın da açıklanabilecek bir şey olmadığını söylemek olacaktır. Önce, sonra gibi tabirler kutsal teslisi ifade etmek için uygun ifadeler değildir. Kutsal Ruh'un konumunu belirlemek bu bağlamda irdelenmesi gereken bir konu olmuştur. Augustinus Kutsal Ruh'un Baba "ve Oğul'dan" aynı anda meydana geldiğini söyler. Bu görüş 589'de gerçekleştirilen Toledo Konsili'nde "Filioque" yani "ve Oğul" kelimesi ile kesinleşmiş ve Katolik inancı ile Ortodoks inancının arasındaki farkı da ortaya koymuştur. Zira Ortodoks inancındaki kutsal teslisin ekonomik ilişkisine göre Kutsal Ruh, Oğul aracılığıyla Baba'dan gelmektedir. Bu durum da Kutsal teslisin şahısları arasındaki hiyerarşik ilişkiyi göstermektedir

BÖLÜM V

SONUÇ

Hıristiyanlık yayıldığı Roma İmparatorluğu'nda büyük zorluklarla karşılaşmış bir dindir. Roma imparatorluğu Pagan inanca sahip bir halktan oluşuyordu. Hıristiyanlık dininin, Pagan inancıyla ve bu inanca dayalı ritüellerle taban tabana zıt oluşu bu dine adapte olamayan halk tarafından olumsuz karşılanmıştır. Nitekim bu sebeple de Hıristiyanlar öldürülmüş ve hayatları tahta çıkan imparatorların insafına kalmıştır. Hıristiyanlığın 381 yılında resmi din olarak ilan edilmesi, bu dinin mensuplarının da kendini daha özgür şekilde ifade etmelerine imkân tanımıştır. Augustinus, Roma İmparatorluğunun çöküşüne de şahit olan biri olarak Pagan olan halkın imparatorluğun yıkılmasının sebebi olarak gösterdiği Hıristiyanlığın en büyük savunucularından olmuştur.

Bu çalışmada Batı Hıristiyanlığının temellerini atmış bir teolog olan Aziz Augustinus'un teslis doktrinini nasıl anladığını ele aldım. Bunun için de Augustinus'tan önce teslise karşı gerçekleşen itiraz ve savunmaların, toplum içinde meydana gelen karışıklıkları düzeltmek için yapılan konsillerin ve bilhassa teslisi anlamaya çalışmış ve bir misyon edinerek teslisi anlatmanın yollarına girişmiş teologların eserlerini inceledim. Zira Augustinus da eserlerinde kendinden önce bu konu hakkında yazılmış eserlerin farkında olduğunu ve bu eserleri incelediğini belirtmiştir. Teslis geleneğinin ilerleme biçimi teslise karşıt olan görüşlerin anti tezini ortaya koymakla devam etmiştir; öyle ki bu sebeple Felsefi terminolojiden bile faydalanılmıştır. Augustinus da bu terminolojiden faydalanmış, "hypostaseis" ve "ousia" gibi Grekçe kelimelerin Latince'deki karşılıklarını araştırmıştır. Buna göre Latince ve Grekçe arasındaki büyük farklılık teolojik konularda da farklı anlayış biçimlerine sahip olmaya sebep olmuş ve neticesinde iki dünya arasında geri dönüşü olmayan uçurumlar oluşmuştur.

Augustinus yaşadığı dönem ve sonrasında çeşitli teologları ve filozofları etkileyen bir kişi olmuştur. İhtilafli bir konu olan teslis ve bu araştırmanın başlıca hedefi olan Augustinus'un teslisi anlayışı, *De Trinitate* adlı eserin kapsamlı bir araştırmaya tabi

tutulmasını gerektirmiştir. Augustinus'un bu eseri on beş kitaptan oluşmaktadır. İlk yedi kitabı Kutsal Kitabın otoritesi izinde, teslise gelen itirazlar çürütülmüş ve Kutsal Kitap'taki sözlerin asıl mahiyeti açıklanmıştır. Zira Kutsal Kitabı her teolog kendi anlayış biçimine göre değerlendirdiği için Augustinus ilk yedi kitabını yanlış yorumlamalara karşı olacak nitelikte yazmıştır. Sonraki sekiz kitabı ise teslisi anlamının insan kapasitesine göre ne seviyeye kadar mümkün olabildiğinin üzerine yazmıştır.

Augustinus, negatif teoloji yapan bir teologdur. Tanrı sonsuz ve sınırsız olduğundan hiçbir tanımlama onun için yeterli değildir; ancak onun ne olmadığı üzerine konuşabiliriz. Augustinus da Tanrı'nın bilinemez oluşunu ifade ederek Kutsal Kitabın çizmiş olduğu çerçeve içerisinde insanın konumunu belirleyip Tanrı'ya ulaşmanın, O'nda var olmanın önemini vurgulamıştır. Tanrı sevgidir ve Tanrı'yı sevmek için onu bilmek gerekir. Dolayısıyla Augustinus, insanın bilmediği şeyi sevmeyeceğini insanın kendi deneyimleri bağlamındaki analogileri göstererek anlatmıştır. Bu analogileri aynı zamanda insanın sınırlı doğasındaki teslisi de fark etmesi için de kullanmıştır. Madde, zihindeki görüntüsü ve hafızaya atılması ya da seven, sevilen ve sevgi bu analogiler insanın anlayacağı türden analogiler olup bir çeşit üçlü birliği oluşturur; fakat bahsedilen üçlü birlik, ister maddi dünya sınırlarına tâbi olsun ister insanın hafızasında var olmaya devam ediyor olsun geçicidir. Yalnızca kutsal teslis değişime tâbi değildir ve daimdir. Kutsal teslisi olduğu gibi deneyimlemek mümkün değildir, ancak insan kendi zihnini bilmeye başlayarak Tanrı'nın imgesini başka bir deyişle kutsal teslisin imgesini kendi zihnini kullanarak idrak edebilir. Sonuç olarak Augustinus, Kutsal Kitabı yalnızca okuyan ve yorumlayan biri değil, aynı zamanda onun insan zihniyle olan bağımlı ortaya koyarak insan yaşamında vuku buluşunu ispatlayan bir teolog olmuştur.

REFERANSLAR

- Anonim. (2003). The Shephard of Hermas. *The Apostolic Fathers* içinde Ehrman B.D. (Ed.), (Cilt 2, 175-473. ss.). Cambridge: Harvard University Press.
- Aristoteles. (2018). *Metafizik*. (Çev. Y. G. Sev). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Arius. (t.y.). *Thalia*. Erişim adresi <https://www.fourthcentury.com/arius-thalia-greek/>
- Athanasius. (t.y.). De Decretis or Defence of the Nicene Definition. P. Schaff (Ed.), *Nicene and Post Nicene Fathers* içinde (Cilt 4, 487-536. ss.). Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.
- Athanasius. (t.y.). Councils of Ariminum and Seleucia. P. Schaff (Ed.), *Nicene and Post Nicene Fathers* içinde (Cilt 4, 1122-1183. ss.). Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.
- Augustine. (1910). *The Soliloquies*. (Çev. Rose Elizabeth Cleveland). Boston: Little, Brown and Company.
- Augustine. (2002). *On the Trinity*. (Çev. Stephen McKenna). Cambridge: Cambridge University Press.
- Augustine. (2007). *De Ordine*. (Çev. S. Borruso). Indiana: St. Augustine's Press.
- Augustinus. (2014). *İtirafklar*. (Çev. Ç. Dürüşken). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Augustine. (t.y.). On Christian Doctrine. P. Schaff (Ed.), *Nicene and Post Nicene Fathers* içinde (Cilt 2, 1162-1366. ss.). Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.
- Augustine. (t.y.). The City of God. P. Schaff (Ed.), *Nicene and Post Nicene Fathers* içinde (Cilt 2, 17-1151. ss.). Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.
- Augustine. (t.y.). On the Trinity. P. Schaff (Ed.), *Nicene and Post Nicene Fathers* içinde (Cilt 3, 22-476. ss.). Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.

- Augustine of Hippo. (t.y.). *De Trinitate*. Erişim adresi <https://www.thelatinlibrary.com.tr>.
- Ayres, L. (2010). *Augustine and The Trinity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Basil. (2011). Against Eunomius. D. G. Hunter v.d. (Ed.) *The Fathers of the Church* içinde (Cilt 122). Washington: The Catholic University of America Press.
- Clark, M. (2001). De Trinitate. E. Stump v.d. (Ed.), *The Cambridge Companion to Augustine* (Cambridge Companions to Philosophy, 91-102 ss.). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CCOL0521650186.008
- Clark, M. T. (2005). Plotinos. *Encyclopedia of Religion* içinde (2. bs., Cilt 11, 7198-7199. ss.). New York: Thomson Gale.
- Clement of Rome. (2002). The First Epistle of Clement to the Corinthians. P. Schaff Ed.), *Ante-Nicene Fathers* içinde (Cilt 1, 7-42. ss.). Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.
- Crouter, R. (2005). Ambrose. *Encyclopedia of Religion* içinde (2. bs., Cilt 1, 287-288. ss.). New York: Thomson Gale.
- Dowley, T. (2004). *Hıristiyanlık Tarihi*. (Çev. S.Sel, L. Kınran). İstanbul: Yeni YaşamYayımları.
- Dvornik, Francis. (1990). *Konsiller Tarihi*. (Çev. M. Aydın).Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Edwards, Mark J. (2018). Origen. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* içinde. Erişim adresi <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/origen/>
- Gibbon, E. (1996). Reign Of Clovis. D. Widger (Ed.), *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* içinde (Cilt 3). Erişim adresi <https://www.gutenberg.org/files/25717/25717-h/25717-h.htm#Clinknote-100>
- Gregory of Nazianzus. (2002). *On God and Christ: The Five Theological Orations and Two Letters to Cledonius*. (Çev. F. Williams, L. Wickham). New York: St. Vladimir's Seminary Press.

Gregory of Nyssa. (1954). An Answer to Ablabius: That We Should Not Think of Saying There are Three Gods. E. R. Hardy (Ed.), *Christology of the Later Fathers* içinde (256-268. ss.). Louisville: Westminster John Knox Press.

Ignatius. (2002). The Epistle of Ignatius to the Ephesians. P. Schaff (Ed.), *Ante-Nicene Fathers* içinde (Cilt 1, 81-98. ss.). Michigan: Christian Classics Ethereal Library.

Irenaeus. (2002). Against Heresies. P. Schaff (Ed.), *Ante-Nicene Fathers* içinde (Cilt 1, 514-979. ss.). Michigan: Christian Classics Ethereal Library.

Justin Martyr (2008). The First Apology. D. Hermigeld (Ed.). *The Fathers of the Church* içinde (Cilt 6, 33-111 ss.). Washington: The Catholic University of America Press.

Kutsal Kitap. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2016.

Litwa, M.D. (2016). *Writings from the Greco-Roman World*. Atlanta: SBL Press.

Novatian. (2004). A Treatise of Novatian Concerning the Trinity. P. Schaff (Ed.), *Ante-Nicene Fathers* içinde (Cilt 5, 1071-1130. ss.). Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.

Origen. (2006a). De Principiis. P. Schaff (Ed.), *Ante-Nicene Fathers* içinde (Cilt 4, 422-655. ss.). Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.

Origen. (2006b). Against Celsus. P. Schaff (Ed.), *Ante-Nicene Fathers* içinde (Cilt 4, 675-1187. ss.). Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.

Origen. (2004). Commentary on the Gospel of John. P. Schaff (Ed.), *Ante-Nicene Fathers* içinde (Cilt 9, 457-639. ss.). Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.

Özcan, Zeki. (1995) *Augustinus'ta Tanrı ve Yaratma*. (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Petruzzello, M. (2019). Macedonianism. *Encyclopedia Britannica* içinde. Erişim adresi <https://www.britannica.com/topic/Macedonianism>

- Plotinus. (1967). *Ennead III*. (Çev. A. H. Armstrong). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Plotinus. (1988). *Ennead VI*. (Çev. A. H. Armstrong). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Polycarp. (2002). Epistle to the Philippians. P. Schaff (Ed.), *Ante-Nicene Fathers* içinde (Cilt 1, 56-64. ss.). Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.
- Schrenk, L.P. (Ed.). (1994). *Aristotle in Late Antiquity*. Washington: The Catholic University of America Press.
- Slusser, M. (Ed.). (2003). *Dialogue with Tyrpho*. Washington: The Catholic University of America Press.
- Smith, W. T. (1987). Augustine of Hippo. *Encyclopedia of Religion* içinde (2.bs., Cilt 2, 624-630. ss.). New York: Thomson Gale.
- Snell, F. (2012). The Trinities and Other Triads. https://olliasheville.com/sites/default/files/Instructor_Handouts/SnellFarley/THE%20TRINITIES%20AND%20OTHER%20TRIADS.pdf
- Tacitus. (1937). *Annals: Books 13-16*. (Çev. J. Jackson). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Teophilus. (1970) *Ad Autolyicum*. (Çev. R.M. Grant). Oxford: At The Clarendon Press.
- Tertullian. (2006). Against Praxeas. P. Schaff (Ed.), *Ante-Nicene Fathers* içinde (Cilt 3, 1041-1097. ss.). Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.
- The Latin Vulgate*. Erişim 20 Haziran 2020. <https://www.biblestudytools.com/vul/romans/11-36.html>.
- Tornau, C. (2020). Saint Augustine. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* içinde. Erişim adresi <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/augustine/>

Tuggy, D. (2016). Trinity. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* içinde. Erişim adresi <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/trinity/>

Waardenburg, J.(2011). Teslis. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 40, 549-552.ss.).İstanbul.

Webb, E. (1992). Augustine's New Trinity: The Anxious Circle of Metaphor. M. A. Williams, C. Cox ve M. S. Jaffee (Ed.), *Innovation in Religious Traditions: Essays in the Interpretation of Religious Change* içinde (191-214. ss.). Berlin: Mouton De Gruyter.

ÖZGEÇMİŞ

Ad ve Soyad:

Şeyma Levent

İletişim Bilgileri:

E-posta (1) : seyma.leventt@gmail.com

E-posta (2) : seyma.levent@ibnhaldun.edu.tr

Eğitim:

2011 – 2016 Latin Dili ve Edebiyatı, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

2018 – 2020 Din Bilimleri Yüksek Lisans, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye